

En bondepraktika för det senmoderna

Texter tillägnade Erland Eklund

Redaktörer:

Kjell Andersson & Nora Brandt

En bondepraktika
för det senmoderna

Redaktörer
Egil Anderson & Nils-Bertil

Åbo Akademis förlag
Biskopsgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)20 786 1468
E-post: forlaget@abo.fi
<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag>

Distribution:
Oy Tibo-Trading Ab
PB 33, FI-21601 Pargas, Finland
Tfn +358 (0)2 454 9200
Fax +358 (0)2 454 9220
E-post: tibo@tibo.net
<http://www.tibo.net>

En bondepraktika för det senmoderna

Texter tillägnade Erland Eklund

Redaktörer:

Kjell Andersson & Nora Brandt

Åbo Akademis förlag
Åbo 2011

En bondepraktika
för det senmoderna

CIP Cataloguing in Publication

En **bondepraktika** för det senmoderna
Texter tillägnade Erland Eklund

Redaktörer: Kjell Andersson och Nora Brandt. – Åbo
Åbo Akademis förlag, 2011.

ISBN 978-951-765-630-6

ISBN 978-951-765-630-6
ISBN 978-951-765-631-3 (digital)

Oy Arkmedia Ab
Vasa 2011

Ombrytning: ADD – grafisk byrå

Innehållsförteckning

Förord	7
Nära Erland	
Erland, min kinesiske mentor – anteckningar om en vänskap	11
<i>Thomas Rosenberg</i>	
Fritidsfiskaren som landbygdssociolog	18
<i>Leo Granberg</i>	
Lekar med tanken	
Gemeinschaft och Gesellschaft – en tankelek kring dialektik och motsatser	31
<i>Peter Backa</i>	
Hur mäter man värdefullt? Om de fundamentala kategoriernas betydelse, ”bounding”effekter och potential inom samhällsvetenskap	42
<i>Kjell Andersson</i>	
Rurala och regionala studier	
Religion på den österbottniska landsbygden	53
<i>Andreas Häger</i>	
Arbetskraftsinvandringens demografiska konsekvenser	60
<i>Fjalar Finnäs</i>	
Hållbar jakt – paradox eller verklighet? Om finländska jägare, hållbar jakt och jaktsociologins mission	66
<i>Mikael Nygård och Lorenz Uthardt</i>	

Hur politiskt är det personliga? Estnisk ekobyaktivism som livsstil och som livspolitik	79
<i>Mikko Lagerspetz och Airi-Alina Allaste</i>	
Landskapsprogrammet – en gemensam regional utvecklingsplan?	88
<i>Kenneth Nordberg</i>	
 På landet blir det lilla stort och det stora smått...	
Språkgrupperna och det utsatta lokalsamhället	95
<i>Stefan Sjöblom</i>	
Den möjliga landsbygden	108
<i>Hannu Katajamäki</i>	
 Människor, hav och stenar	
I en "slow-boat" på världsvatten	121
<i>Kristina Svets</i>	
Som det aldrig var – om minnen och nostalgi i den senmoderna tiden	130
<i>Johanna Söderholm</i>	
 Till häst	
Hästkavlar, ponnyflickor och tantryttare – en odysse i hästfinland	141
<i>Nora Brandt</i>	
 Att värdera naturen	
Natura 2000 – Långviken som tröskelfråga	151
<i>Ville Klemets</i>	
Medverkande i boken	173
Tabula Gratulatoria	176

Förord

Erland – kunskapsentreprenören

Österbottningarna sägs vara företagsamma men i regel hamnar de nog i lä om ålänningarna. Det finns mer eller mindre en åländsk karaktär som är rik, self-made, sprungen ur från enkla förhållanden och som både upprätthåller kontakten med sin ursprungsmiljö och umgås världsvant med herrar av olika schatteringar, ja, sätter dem på plats! Inte helt oväntat har logistiken varit de åländska entreprenörernas guldgruva. Med början i den boom som byggandet av Bommarsunds fästning skapade har de åländska redarkungarna avlöst varandra: Mats Mattson, Gustaf Erikson, Algot Johansson... Inte förty bär redarna enkla son-namn och trots att de olika entreprenörerna ytligt sett verkar ha kört sina egna race, utan mycket koppling till varandra, finns företagandet idag kumulerat i dels ett shipping-kluster, dels ett avsevärt kapital. Viking Line kan mer eller mindre direkt spåras till de första åländska redarkungarna och dess betydelse för logistiken Finland-Sverige är idag oomtvistad.

I takt med att landlogistiken stärkt sin ställning visavi sjölogistiken (det är i sig en fascinerande historia som vi inte kan gå in på dess mera här) har också de åländska entreprenörerna funnit nya Klondikes. Symtomatiskt nog har flera ålänningar gjort sig förmögenheter på vägbyggande och konstruktion av annan, landbaserad, infrastruktur. Den mest kända av dagens åländska entreprenörer, kommersrådet Anders Wiklöf, å sin sida började sin bana som bilförsäljare! Här skall vi dock inte spinna vidare på den tråden utan i stället introducera en ny, hittills ganska sparsamt uppmärksammas, typ av åländsk entreprenör: kunskapsentreprenören. Den här bokens festföremål, professor emeritus Erland Eklund kan bättre än de flesta stå som förebild för den företagaren.

Erland växte upp i en åländsk bondemiljö, som i sig nog på grund av småskalighet alltid krävt "framåtanda" och företagsamhet, men han ville något mer, bryta ny mark i ett symboliskt landskap: det framväxtande kunskapssamhället. Vägen till boklighet och bildning har i Finland traditionellt gått via läraryrket – de folkliga lagren har utbildat sina egna lärare – och Erland utgjorde i det här avseendet inget undantag: han utbildade sig till folkskollärare vid seminariet i Nykarleby. Lärarutbildningen räckte dock inte på långt när till för att släcka Erlands kunskapsörst; han ville vidga sina vyer ytterligare och därför blev nästa anhalt på vägen mot ett liv som kunskapsprofess Åbo Akademi och studier i sociologi och statskunskap. Som en samtida uttryckte det: "Han lärde oss nog vad studier och studietakt vill säga". Inte heller Åbo Akademi och de "trånga" finlandssvenska kretsarna förslog dock för Erland Eklund; han föregick talande nog dagens globalt inriktade utbytesstudier med längre studie- och forskningsvistelser i både Danmark och USA, för att, som omvittnas på annan plats i denna bok, komma tillbaka till Åbo med inspiration och "frihetstankar" från den stora världen, som han mer än gärna delade med sig av till yngre studenter och vänner.

Erland har, det torde redan ha framgått, mer än de flesta haft pejling på tiden, och framför allt framtiden och det som kommer att gälla och krävas bortom de horisonter som i nuet brukar synas. Sålunda inspirerades han på 1970-talet av den "vänstervåg" som då

svepte över den akademiska världen, men vägrade samtidigt klarsynt att låta sig förledas in i återvändsgränder liknande den minoritetskommunism som många av hans finländska samtida och kolleger snärjdes in i. Genom sin "broxianska" ruralsocialism och mjuka tankegångar överhuvudtaget, blev Erland Eklund därför ett stöd och en inspirationskälla för den rätt stora skara av studenter och unga forskare som tidigt kände äckel inför ytterlighetsfenomen på både vänster- och högerkanten.

Som forskare, sökande sin egen väg, blev framsyntheten och känslan för de kommande utmaningarna tidvis ett hinder för Erland; eller han kom att fungera som den vägröjare för andra som vi tydligt kan iakta under flera epoker i hans karriär men som kanske inte är så lätt för vägröjaren själv. Han blev nämligen tidigt "miljösociolog" och även om disciplinen sociologi mer eller mindre från begynnelsen inom sig härbärgerat olika subdiscipliner ("bindestreckssociologier") har den också varit kritisk mot nya aspiranter. Sålunda fördröjdes enligt egen utsago Erlands doktorsavhandling med flera år på grund av att det inte fanns mallar att hantera hans forskningstematik inom finlandssvensk sociologi. När avhandlingen så småningom växte fram blev den en kombination mellan traditionell ruralsociologi och typiskt åländska element som vatten och den därtill hörande primärnäringen, fiske. När avhandlingen försvarades, hösten 1994 hade dock miljösociologin accepterats och Erland kunde parallellt fullt ut arbeta med mera miljösociologiska teman som fiskodlingen. På grund av hans arbete kunde också studenter och en yngre generation forskare med stöd i en accepterad referensram satsa på miljösociologin, eller till exempel olika typer av kombinationer mellan miljö- och ruralsociologi.

Under 1990-talet fick Erland vara med om en dynamisk tid i Soc&kom, som under 1980-talet knutits till Helsingfors universitet och gradvis "akademiserades". Han verkade i olika etapper som forskare, lärare, forskningschef och t.f. professor. I den funktionalistiska byggnaden på Topeliusgatan, där det fanns flera agorai som fungerade som mötes- och interaktionsplatser, kom Erlands sociala förmåga till sin fulla rätt: kring honom flockades både lärare och studenter och den jovialiske konversatören tycktes alltid ha obegränsat med tid för sina medmänniskor. Anekdotiskt berättas dock om familjemedlemmar och vänner som samtidigt nervöst väntat på familjefadern/vännen någon annanstans i staden...

Soc&kom kan förmodligen ses som den miljö som slutligen formade den mogna kunskapsentreprenören Erland Eklund. Samtidigt fann han, paradoxalt nog, aldrig den perfekta positionen inom den miljön. Denna kom i stället då ett antal österbottniska institutioner och intressenter initierade och finansierade ett lärosätet som professor i landsbygdsforskning vid Åbo Akademi i Vasa i mitten av 2000-talet. Här började Erland bokstavligen från ett tomt bord men redan efter några år stod han, stödd och omgiven av en grupp entusiastiska studenter och doktorander, värd för den mest framgångrika konferensen i det europeiska landsbygdssociologisällskapets (ESRS) historia. Som kronan på verket säkrade han ännu, innan den välförtjänta pensioneringen, finansieringen för ytterligare en femårsperiod för professuren och gav därmed sin efterträdare de bästa förutsättningar att slutligt etablera och institutionalisera lärostolen i samhällsvetenskaplig landsbygdsforskning, det enda i sitt slag i Svenskfinland.

Erland Eklunds roll som vägröjare, inte helt tacksam för röjaren själv, skall här ännu en gång framhållas. Under sina år i Soc&kom lade han grunden till ett lektorat i miljösociologi, ett lektorat som han ironiskt nog själv aldrig fick ordinarie, men som hans efterträdare

tryggt kunde besätta och utveckla. På professuren i landsbygdsforskning har han också i osedvanligt hög grad fått jobba från "scratch", och efterträdare och forskare och studenter har en helt annan plattform att utgå ifrån, även om en "projektprofessur" långtifrån är en säker grundval, speciellt inte i ekonomiskt osäkra tider som de då detta skrivs, senhösten 2011.

Historien om kunskapsentreprenören Erland Eklund tar dock inte slut här. Några veckors semester efter den sista vårterminen i Vasa och Erland meddelar triumferande att han startat firman "Klockars forskning & konsult". Klockars står här för Erlands andra bostad belägen i Åttböle, Finström i hjärtat av Åland. Cirkeln är sluten, entreprenören har återvänt hem och kan fortsätta sin verksamhet – runt om i världen! – men med en starkare både symbolisk och reell bas i den miljö som vi utan tvekan mest har att tacka för hans entreprenörskap, den åländska.

Thomas Rosenberg talar på annan plats i denna bok om Erland som den "kinesiske mentorn", den som mer än de flesta förkroppsligar de bästa av idealen från Maos kulturrevolution. Vi kan med Leo Granberg tillägga Pitirim Sorokin, eller Pjotr Kropotkin, eller någon annan av de storartade idealister genom historien som betonat kombinationen av teori och praktik. Erland är bonden, men också den senmoderna akademikern, och mellan de båda finns egentligen ingen motsättning eftersom den sanna bonden är både intelligent och förutseende och kan reagera på de mest oväntade händelser med flexibilitet och anpassningsförmåga. "Finns det inga bönder längre?" utbrast Erland en gång då han hört utläggningar om nutida jordbrukares svårigheter att hantera vår tids (?) alla oberäkneliga naturfenomen såsom torra, blöta, stormar etc.

I denna bok, som vi kallar "En bondepraktika för det senmoderna" medverkar Erlands vänner och kolleger, från olika tidsepoker och olika institutionella sammanhang. Vi hoppas att bidragen här, och diskussionerna, visar på den bredd Erland representerar och hoppas likaledes inspirera läsaren i en "Erlandsk anda". Vi vill slutligen tacka Erland å det varmaste för all inspiration, vänskap och generositet som du visat oss under de år vi haft glädjen att samarbeta med dig!

Vasa i november 2011

Kjell Andersson

Nora Brandt

Nära Erland

Erland, min kinesiske mentor – anteckningar om en vänskap

Thomas Rosenberg

1. Erland gillar det kanske inte, men för mig är han oupplösligt förknippad med kulturrevolutionens Kina. Inte den vi långt senare förstod den grymma vidden av utan den vi på 1970-talet ännu ville och vågade tro på.

För när jag lärde känna Erland på sociologiska institutionen i Åbo Akademi, det måste ha varit någon gång 1974, framstod Erland som en personifiering av allt det som då kändes riktigt, och som fick oss båda att nyfiket följa med det som hände (eller kanske snarare föreföll att hända) i revolutionens Kina: en radikal omvälvning som syftade till att överbrygga motsättningen inte bara mellan teori och praktik, dvs. mellan huvud och hand, utan också mellan stad och landsbygd. Allt det som Mao representerade handlade ju om att skapa ett både socialt och ekologiskt hållbarare samhälle (för att använda nutida uttryck) än det industriellt tungfotade och auktoritära tvångsstyre som präglade det marxist-leninistiska sovjetsamhället.

Att vi senare bittert fick erfara att inte heller den kinesiska vägen var den rätta är en annan sak. Och att revolutioner överhuvudtaget sällan är rätt medicin. Men trots dessa reservationer i efterhand framstår Erland fortfarande som något av en sinnebild för allt det vi då uppriktigt trodde på, och ville att världen skulle bli.

2. Men lät mig först backa lite. När jag tog mig ner till Åhuset för att studera sociologi som huvudämne, hösten 1973, var Erland inte alls där utan i Danmark. Han hade nämligen tagit ett sabbatsår, långt borta, för att för att få perspektiv på tillvaron efter en tung och tragisk förlust i sitt privatliv. Som hans vikarie fungerade Britta Hagman, som alltså kom att bli min första assistent och ciceron inom sociologin, tillsammans med professorn Knut Pipping, eller Knupping (som för sin del nyligen hade återkommit från en längre sejour i Tanzania).

Jag hade börjat med psykologi ett år tidigare, hösten -72, men märkte rätt snart att den experimentella "rättvetenskap" man sysslade med uppe på Vårdberget (där psykologerna då höll till, och det var alltså därför jag sedan kom "ner" var rätt fjärran från det jag hade väntat mig och hoppats på. Till denna inriktning hörde att andelen statistik var betydande, och det kom snart att fälla mig eftersom matematik aldrig varit min starka sida. De 30 stu-

derande som kommit in under sommarens inträdesförhör gallrades nämligen ytterligare en gång under den första hösten och vintern, och endast de tio bästa fick gå vidare efter approbatur. En tuff och delvis omänsklig gallring, som fick oss att på allvar undra om vi eventuellt var föremål för ett psykologiskt experiment. Av vissa tentböcker fanns det bara ett ex. på institutionens bibliotek, vilket tvingade oss att läsa turvis, alla tider på dygnet. Senare avskaffades den typen av gallringssystem, gudskelov.

Också i övrigt var omdömet bland den tidens personal på psykologiska institutionen kanske inte det allra bästa. Min årskurs fick t.ex. fungera som något av en försökskanin för en av terapivängens dåtida nymodigheter, s.k. sensivity-training. Det innebar isolering i en vecka ute på en avlägsen kursgård, med idel täta grupparbeten kring hur det känns just här och just nu. En intensiv och ofta obehaglig dissekering av de fortfarande unga och osäkra studenternas själsliv som många upplevde rent euforiskt men också drabbade andra mycket hårt. En av deltagarna, fick jag höra senare, togs rentav in på mentalsjukhus efter kursen. Själv kröp jag längs väggarna i några dagar, ensam som jag var i min studielya – det var nämligen bara några dagar kvar till jul.

Också den typen av kurser, på den nivån, avskaffades sedermera, och förlades till en senare tidpunkt under studierna. Väl så, för unga människors känslor är inte att leka med, ens bland psykologer.

3. Jag fick alltså nog och tog mig nerför backen, till Åhuset, som skulle bli min hemvist för mer än tio år framåt. En viktig del av det var att Erland kort därefter kom tillbaka, förmodligen 1974, och det var som om ett fönster bokstavligen hade öppnats, ut i världen, och släppt in nya och friskare vindar. Universitetsvärlden hos oss, och inte minst sociologin, vandrade ju vid den tiden taktfast inte bara åt vänster utan också österut, mot en socialism vägled av Moskva och dess satellit DDR. Det skulle ju inte räcka länge innan den finländska studentradikalismen blev fullständigt förstenad av taistoitisk ideologi och stenhård organisationsförmåga, vilket djupt och för många år framåt kom att prägla också sociologin som disciplin.

Men Erland kom alltså, med sina nyvunna kontakter till den antiauktoritära radikalismen i fr.a. Danmark och Norge starkt att bidra till att klimatet i Åhuset aldrig blev lika ansträngt och auktoritärt. Till det bidrog självfallet också Knopping, en aristokrat inte bara till börden utan också till vetenskapssynen, som aldrig vek sig inför vänstervågen utan alltid bibehöll sitt historiskt långa och därmed hälsosamt relativiserande perspektiv. Att märka är också att Knopping och Erland hade två starka referenspunkter som förde dem samman (även om de i övrigt som personer var tämligen olika, och aldrig blev speciellt nära vänner), dvs. å ena sidan Åland och skärgårdsnäringarna och å andra sidan intresset för landsbygds- och miljöfrågor.

En annan central profil i Åhuset som motverkade stelbent stalinism var Tom Sandlund, som med sitt närmast engelska bagage, både ideologiskt och på det personliga planet, också han var välbekant med de frihetligare strömningarna på kontinenten. Däremot var Tom också alltid något av en politiker i själen, vilket Erland alltid instinktivt värjde sig emot. För hur samhälleligt medveten och radikal i ordets bästa mening Erland alltid varit har han nog aldrig varit någon politisk människa i ordets trängre bemärkelse.

4. Erland kom alltså mycket långt att prägla atmosfären i Åhuset, med dess omtalade kafferum. Han hade alltid tid för diskussion, och hjälpte villigt sina studenter – vilket senare skulle tjäna som ett självklart föredöme också för mig då jag efterträdde honom som assistent på institutionen. Även Knopping trivdes med sina studenter och Åhusets kafferumsgemenskap blev något av ett begrepp i ÅA-kvarteren, för lång tid framåt. Det är lätt att romantisera, fr.a. såhär i backspegeln, men man kan knappast underskatta den betydelse diskussionerna i vårt kafferum hade när det gällde att både utöva och utveckla det C.Wright Mills kallat "sociologisk fantasi".

Ur teoretisk och ideologisk synvinkel var det kanske viktigast att inte minst Erland, men också Knopping och Tom, öppnade våra ögon för de skolor och traditioner som helt hotade att förträngas i ett Finland vars sociologi nästan totalt underkastades den styvnackade marxistiska analysen av sovjetinspirerat snitt. "Hermentutter" kallade vi oss ibland, som protest, vi som framhärade i att det fanns en annan, mjukare, mänskligt hållbarare och roligare sociologi än den som de trista klasskampsteoretikerna erbjöd. Mera antropologisk, mer förstående och mer historiskt inriktad. U-landssociologi, etnometodologi, aktionsforskning, miljösociologi etc. Och kvinno sociologi, som också den tidigt landsteg i Åhuset.

Jag är fortfarande glad, och lite stolt också, över att vi som fick vår utbildning i sociologi på 1970- och början av 80-talet fick en så god inblick i olika teoretiska och metodologiska traditioner som på annat håll blev kända först långt senare, om ens då. Och jag tror det gäller alla dem som levde på institutionen de åren.

Själv blev jag helt betagen av den filosofiskt och hermeneutiskt inriktade sociologin i fr.a. Norge, där den kritiska teoritraditionen under 1970- och 80-talet var t.o.m. internationellt betydande. Det mesta av det jag läste kom därifrån, och där fanns också de flesta av mina förebilder, av vilka jag senare kom att träffa och lära känna några av de bästa, såsom Nils Christie.

Däremot blev det tyvärr inget av mina planer på att doktorera i Norge, även om jag redan var på god väg (det gällde vetenskapens etik) och hade alla kontakterna. Men då är vi alltså redan långt inne på 80-talet.

Också för allt detta var Erlands insatser och vägledning helt avgörande, även om hans intressen gick mera åt det Ottar Brox'ska hållet, dvs. hårdare fakta kring politik och miljö, medan min håg låg åt de mer abstrakta filosofiska och etiska resonemangen.

5. Det sistnämnda var, kunde man kanske efterklokta säga, också en av orsakerna till att mitt eget doktorerande aldrig blev av, åtminstone då, eftersom luften småningom blev allt tunnare och svårare att andas. Jag hade skrivit min gradu om forskningsetik, och uppmuntrades av många att fortsätta på det spåret eftersom det egentligen inte fanns någon annan som gjorde det.

Men att i längden syssla med enbart forskningsetiska och andra meta-betonade frågeställningar kändes tungt, och liksom verklighetsfrämmande, eftersom man självfallet helst bör ha egen och uttryckligen empirisk forskningserfarenhet innan man börjar analysera andras forskning, än mindre kritisera den. Den avgörande vändningen kom då jag i mitten av 80-talet frågade min tilltänkta mentor Knut Erik Tranøy i Oslo, en av världens främsta auktoriteter på vetenskapsetik, vad jag skulle göra i det vägsål jag då befann mig: arbeta vidare på min avhandling eller nappa på det erbjudande jag fått om att medverka

i ett alldeles konkret och politiskt spännande fältforskningsprojekt i Sverige, tillsammans med Kertil Bruun och hans forskargång. Tranøys svar var lika entydigt som det var väntat: det är nog klokt att först få mera erfarenhet av empiriskt forskningsarbete innan man borrar sig ännu djupare i de etiska implikationerna.

Jag visste ju att han hade rätt, och valde följaktligen Bruun och hans projekt. Men det är en annan historia (resultatet finns i Rosenberg & Toukoma, 1994; f.ö. ett ganska tidigt försök till medveten mansforskning).

6. Men då har vi igen tagit oss en god bit ifrån temat i denna text. Låt oss alltså igen backa lite. Jag inledde med att Erland för mig alltid varit förknippad med den kinesiska kulturrevolutionen. Kännetecknande för oss i Åhuset var ju att mycket få av oss lockades med i den taistoitiska rörelsen utan i stället föredrog andra och mer frihetliga former av socialism. T.ex. maoism och trotskism. Sånär i efterhand måste jag ju medge att vi bägge lockades t.o.m. av sirénsången från Pol Pots Kambodja, som då framstod som ett fascinerande social- och miljöpolitiskt experiment i stor skala. Den villfarelsen togs vi visserligen ur rätt fort, till all lycka, och behövde därför aldrig skämmas på det sätt många taistoiter senare fick göra.

Själv hade jag t.ex. mycket svårt med stalinismens inneboende auktoritetstro och hierarki, och kom i själva verket ganska långt på ett manus om socialt medvetande och social förändring, som i politiskt avseende var ett försök att analysera och detronisera leninismens kunskapsteori (Rosenberg, 1977). Jag ville teoretiskt visa att den avantgarde-teori som låg till grund för marxismen-leninismen och dess strategi var djupt auktoritär och odemokratisk, och filosofiskt ohållbar. Manuset med alla dess feberaktiga utvecklingar blev snabbt borttåt 100 sidor, men sedan måste jag ge upp eftersom det började kännas alltför ambitiöst och svårt, vilket det utan tvekan också var. Men kanske lite synd också, eftersom det enligt Tom Sandlund var något av det bästa jag gjort. När jag nu bläddrar i manuset kan jag ju inte annat än häpna över de ambitioner jag då hade. Inte att undra på att väggen kom emot.

7. Till det manuset hör för övrigt en anekdotliknande historia som faktiskt är sann, och ganska talande för min kaotiska livssituation på den tiden. Jag hade ingen kopia av manuskriptet (sådant var då en lyx) och Tom tog det med sig på en resa till London. Han var då t.f. professor, och ville läsa manuset med tanke på att det eventuellt skulle bli ett gradu-projekt. Nå, det ville sig inte bättre än att det försvann, vilket Tom generat meddelade vid bemkomsten. Jag i min tur kände en närmast freudiansk lättnad, eftersom projektet hade vuxit mig över huvudet och jag helt enkelt inte ville fortsätta. Dessutom hade jag flera andra graduprojekt på gång, samtidigt.

(Det blev en gradu till slut, men först efter att jag lurade mig själv, och utvidgade en metoduppsats så till den grad att den svällde till mer än 100 sidor. Och tur var det, för alla de mer ambitiösa graduprojekten stupade till slut, just pga. de alltför högt ställda ambitionerna. Men också det är en annan historia.)

Senare meddelade Tom att manuset trots allt hade hittats, och jag fick det småningom tillbaka. Men då kändes det redan dött, och jag hade gått vidare på andra spår.

8. Tillbaka till Erland, och Kina. Det var nämligen ett land och en kultur som alltmer började fascinera Erland, och som slutligen ledde till att han också besökte det någon gång mot slutet av 70-talet, på en resa arrangerad av Suomi-Kiina-seura. Vilka spår den resan och det intresset egentligen lämnade vågar jag inte längre säga, men jag tror att han egentligen aldrig har övergett de ideal som fick honom, och mig, att då tro på det vi tyckte oss se i den kinesiska revolutionen.

Även om det mesta av allt detta numera är historia, och något vi kan småle åt, var Erlands kinesiska äventyr åtminstone i ett avseende en helt konkret kulturrevolution, med lyckliga följder för resten av hans liv. Det var nämligen i samband med den resan han mötte sin blivande hustru Ulla, då barnboksredaktör på WSOY. Också jag drogs med av den nya lyckan, och var i många år en trägen gäst i det trygga Eklund-Kurkoska hemmet, först i Helsingfors på Stora Roban, och sedan ute i Korso. Aldrig skall jag glömma hur Ulla läste Lille prinsen för mig, på finska. Det gjorde gott åt en orolig och självupptagen vandrare.

9. Det nya familjelivet gjorde emellertid också att Erland tog ett viktigt steg ut i en mer finsk och tvåspråkig verklighet, både på det personliga och på det professionella planet. Åbo Akademi och den finlandssvenska ankdammen hade säkert i många avseenden varit ganska kvävande. Det bidrog emellertid också till att våra vägar småningom skiljdes eftersom jag samtidigt blev alltmer svensk, vilket alldeles i onödan kom att skärpa skiljelinjerna mellan oss två tidigare så goda vänner.

En ödets ironi var dessutom att Erland från Helsingfors innerstad kom att flytta ut till mina barndomstrakter, dvs. Korso, på gränsen till det Vanda jag själv vuxit upp i under 1950- och 60-talet (fast då hette det ju Helsinge, senare Vanda köping). Ett område jag lämnat bakom mig, i alla avseenden. Inte bara geografiskt utan också mentalt, eftersom det Dickursby jag vuxit upp i inte längre fanns, i något som helst avseende, allra minst språkligt och kulturellt.

Och nu fanns alltså Erland plötsligt där, full av tillförsikt och livsglädje, och full av energi när det gällde olika projekt, också över språkgränsen. Medan hela bygden för mig framstod som ett sorgens landskap, där jag smärtsamt upplevde att min barndoms verklighet inte längre fanns. Ett område i alla avseenden överkört och skövat, av industrier, köpcentra, lagerområden och vägar. Jag kände helt enkelt inte längre igen mig, också bokstavligen, och höll mig därför helst på avstånd.

Samtidigt hade min egen utveckling alltså i många avseenden gått i motsatt riktning. Inte bara bort från Helsingforsregionen utan också mot en mer uttalat hurrarinspirerad svensketsideologi, där jag i Mörnes anda försökte mig på att hitta en formel för en ny samlingsrörelse, över klass- och regiongränserna (se Rosenberg, 1994).

Inte kanske att undra på att det skar sig, på många plan. Våra tidigare så inspirerande diskussioner om allt mellan himmel och jord började förgiftas av gliringar, vanligen språkligt relaterade. Låt vara att det oftast handlade om oskyldig och pojktaktig tuppfäkning. Men somliga pilar tog överraskande hårt, och våra möten blev alltmer tunnsådda.

Jag sörjde det djupt, och säkert också Erland. Vänner är något man inte skall eller vill förlora, allra minst någon som betytt så mycket.

Men så gick det i alla fall, och det skulle vara så till långt in på 90-talet.

10. Då hade Erland redan varit en tid i Helsingfors, på Soc & kom¹, en miljö han helt tydligt trivdes mycket bättre i än Åhuset i Åbo. "Det är här sociologin numera finns!", sa han med ett pillemariskt leende, när vi började återknyta kontakten mot slutet av 90-talet.

I Åhuset hade ju en helt ny generation sociologer tagit över, i alla avseenden. Borta var de tidigare inriktningarna på sociologisk teori och historia, antropologi och miljöfrågor, språk och minoritet, och landsbygdssociologi. Allt det som präglat institutionen under Knuppings tid. Borta var också den kafferumskultur vi tidigare betraktat som en viktig del av utbildningen. In kom i stället kvinnoperspektiv, hälsosociologi och professionsforskning. Men också en ny kultur när det gällde umgänge och arbetskultur. Ett, kunde man kanske säga, manligare sådant – vilket var smått paradoxalt eftersom den nya besättningen var helt kvinnodominerad jämfört med tidigare.

Ovanstående är självfallet en högst orättvis partsinlaga, och skall alltså betraktas som en sådan.

Att Erland hade lättare att andas i Helsingfors kan jag gott förstå. Också Tom Sandlund hade flyttat till Helsingfors, och tillsammans bidrog de starkt till att utveckla den sociologiska undervisnings- och forskningsmiljön på Social och kommunalhögskolan vid HU. Vardera med sina specialiteter; Tom med minoritetsfrågor, etnicitet och rasism, Erland med miljöfrågor och landsbygdssociologi.

Det mesta av allt detta följde jag med på avstånd, även om jag då och då inbjöds som gästföreläsare till Soc & kom, och då kunde inhämta senaste nytt.

11. Sedan fick, sent omsider, Erland sin landsbygdssociologiprofessur, och en möjlighet att själv utveckla och prägla en helt ny utbildning och forskning vid Åbo Akademi, förlagd till Vasa. Man hade visserligen gärna unnat honom den möjligheten tio år tidigare. Det är ju inte lätt att börja bryta helt ny mark bara några år före sin pensionering. Men bättre sent än aldrig, förstås.

Och han trivdes helt uppenbart med den nya arbetsmiljön, och de stora utmaningarna. Låt vara att han säkert gärna hade avstått ifrån de överstora förhoppningar som till en början ställdes på honom. Ute på den österbottniska landsbygden, bland hårt prövade lantbruksproducenter, såg man ju honom nästan som en ny Messias, dvs. den som skulle ge dem hopp om en bättre framtid.

Den rollen ville han säkert inte ha, anspråkslös som han är. Men däremot har han av allt att döma redan på några år lyckats ge hela regionen och dess primärnäringsområden en ordentlig dos realism och framtidstro. Vad allt Erland konkret hunnit göra, både för den finländska landsbygdssociologin i allmänhet och för de finlandssvenska primärnäringsområdena i synnerhet, framgår säkert på annan plats i denna skrift, av andra som känner bättre till det. Men jag kan ana mig till att han redan satt djupa spår. Inte minst tack vare sin förmåga till "cross over", dvs. att kombinera olika perspektiv och traditioner.

I detta fall närmast land och stad, ruralt och urbant. Men också, i en vidare bemärkelse, pessimism och optimism, framtidstro och samtidskritik. Redan på 1970-talet hade Erland ju avvikit från många av de radikala miljöalarmisterna (däribland jag, men också Knuppings, som djupt hade påverkats av Romklubbens dystra prognoser i början av 70-talet) med att påpeka att sambanden i vår natur och miljö nog är mer komplicerade än så. En

¹ Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

jordbunden realism som han antagligen fått med sig från barndomens Åttböle.

För om det är någonting som Erland i egenskap av professor antagligen redan lyckats inpränta i sin omgivning är det att framtiden kommer att präglas av en kombination av allt detta, och att världen inte är svart-vit. Att vi har, och alltid måste ha, ett ben i vardera verkligheten, och att landsbygdens framtid ligger i att vi inser och accepterar det. Rent konkret t.ex. i insikten om att motsättningarnas tid är förbi, och att den mest dynamiska utvecklingen kommer att ske i gränsområdet mellan land och stad, där bägge typerna av regioner och livsstilar befruktar varandra.

12. Åsnebryggan må vara bräcklig, men jag hävdar att just denna förmåga att stå med ett ben i vardera verkligheten, och se dialektiken i utvecklingen, är det "kinesiska" drag hos Erland jag genomgående talat om i denna text. Att den sidan av honom på 1970-talet, med de politiska konjunkturen som då rådde, fick kulturrevolutionära förtecken är helt logiskt. Bonden och forskaren, stadsbon och landsbygdsaktivisten, har i Erland alltid levat sida vid sida. Liksom också det svenska och det finska.

Det kommer kanske från hans barndoms Åttböle. Den by i Finström på Åland där Erland växte upp, med jordbruk och fiske, och närheten till havet, med allt vad det innebär av fria vidder, bildligen och bokstavligen. För Erland tänkte uppenbarligen fritt redan tidigt, och sökte sig till riket för vidare bildning. Det blev folkskolärrarseminariet i Nykarleby, för det bodde en folkbildare i den unge ålänningen.

Men han ville rastlöst vidare, och sökte sig till ÅÅ i Åbo, där han beviljades studierätt, med dispens. Också det säger något om segheten i det Erlandska virket. Han blev nu tvungen att läsa tjocka luntor på språk han aldrig hade lärt sig hyggligt, t.ex. engelska.

Allt det gav honom, förmodar jag, en hälsosam distans till all den bjäfs som finns i vårt samhälle, också inom den akademiska världen. Erland har gått den långa vägen, utan större åthävor. Även om jag själv minsann inte fötts med silversked i munnen märkte jag fort att vi hade rätt olika perspektiv på livet, och att Erland ofta med ett roat överseende betraktade min tämligen romantiska attityd i olika samhällsfrågor, t.ex. ifråga om miljö och språk. Det var en ibland omild skola, men jag är honom tacksam för det.

För Erland har nog alltid gjort sig bäst i en enkel dräkt av kinesiskt snitt, åtminstone symboliskt. Anspråkslösheten har alltid varit hans signatur, och den jordnära realismen. En lämplig attityd för en folkbildare och lärare. Och ett utmärkt korrektiv för överhettade och romantiska idealister.

Källor:

Rosenberg, T. (1977). *Anteckningar om socialt medvetande; början till en avhandling samt en utveckling om nya medvetandeformer*. (opubl. manus)

Rosenberg, T. (1994). *Svenskfinlands sönderfall*. Vasa: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning.

Rosenberg, T. & Toukoma, P. (1994). Om kvinnors kraft, mäns marginalisering och pojkers kosmiska ensamhet. I: M. Peura & T. Skutnabb-Kangas (red.). *Man kan vara tvåländare också. Sverigefinnarnas väg från tystnad till kamp*. Stockholm: Sverigefinländarnas arkiv.

Fritidsfiskaren som landbygdssociolog

Leo Granberg

Där står en äldre man på stenen, mitt i forsen, och fiskar. Mitt i naturen ser han nöjd ut, avkopplad men koncentrerad på sin hobby. Han är inte vem som helst, utan en av de största inom landsbygdssociologin, en man med idéer, erfarenheter och prestationer. Han var född i norr, i en bondby där handens skicklighet uppskattades och inte utbildningen. Penninglös, men begåvad var han i sin ungdom, begåvad i den mån att studievägen öppnades honom. Lärarkyrket var planlagt för honom, men så gick det inte. Orättvisan i samhället var stor och tiden rastlös, radikalismen växte, spred sig runt i landet och drog honom med i rörelsen mot ett bättre samhälle. Han blev ett slags socialist. Socialismen enligt hans uppfattning var förenad med samarbetsandan, humanismen, och medkänslan med bondefolket. Han blev allegoriskt och helt konkret kastad in i den samhälleliga rörelsens djupaste kärna, och bara med tur och goda vänner fick han överleva och bli kastad i annan riktning: ut från det samhället han föddes till, ut från sitt hemland, och ut från den politiska aktivismen till den akademiska forskningen.

I Amerika står han på arkivfotot, det enda foto som jag hittade av honom, förutom passbilden. Han är mannen med namnet Pitirim Sorokin (1889–1968), sonen till en rysk kyrkomålare och en bondevärdinna från finnugriska komifolket. Hans liv mitt i Ryska revolutionens svallningar var ett otroligt äventyr, och enorma var hans vetenskapliga prestationer i sociologin. Han var grundläggare av två sociologiska institut på olika kontinenter, den ena i St. Petersburgs universitet och den andra i Harvard. Han blev en av landbygdssociologins tidiga grundare. Vem var denna fritidsfiskare och vilka var hans vetenskapliga prestationer?

Livet och publikationer

I Ryssland

Pitirim Sorokin föddes år 1889 i byn *Turyia* i Norra Ryssland. Modern dog då han var endast tre år och fadern flyttade från by till by efter arbete, med sina tre söner som hant-

langare. Tidvis bodde Pitirim hos sin faster på en bondegård. På grund av sin fars drickande flydde Pitirim hemifrån med sin bror och de började jobba tillsammans. Han gick i byskolor och lyckades, på grund av sin ovanliga begåvning och stora intresse för böcker, uppnå högre stadier steg för steg. Under dessa år blev han bekant med det ryska bondesamhället, som bestod av byar med ett förvaltningssystem som kallades *MIR* eller *obshchina*. På detta territorium ägde staten jorden och livegenskap hade inte existerat såsom i det centrala Ryssland. Enligt hans memoarer, påminde bylivet stort om tysk *Gemeinschaft*, såsom Tönnies beskrev begreppet i sin samhällsteori (Sorokin, 1963, s.17).

Den Ryska revolutionen förändrade Sorokins liv. Han lärde känna politiska aktivister då han studerade i Krenovos ortodoxa lärarskola, nära den industriella staden Kineshma. Stadens atmosfär var en helt annan än den som han var van vid på landsbygden. Där fanns avhängare av olika ideologiska riktningar: socialdemokrater, anarkister, monarkister och sociala revolutionärer. Sorokin lämnade sin religiösa världsuppfattning och intresserade sig i stället för den naturvetenskapliga filosofin och evolutionsteorin. Han började delta i politisk verksamhet mot Tsaren inom det Social-revolutionära partiet, som förklarade sig representera alla samhällsgrupper – bönder, proletariat och intellektuella – och som ideologiskt var mot materialismen (ibid. s. 21–22). Deltagandet i agitationen ledde till att han blev häktad för fem månader. Dessa månader blev för honom en viktig studieperiod. I fängelset fick fångar öppet sammanträda i studiecirkel.

There I met other political prisoners among whom there were several notable Social-Revolutionaries and Social-Democrats. Together we soon turned the prison into the safest place for keeping the revolutionary literature. The prison guards volunteered to serve as our messengers, and the warden offered his office, with its telephone and other facilities, for our use. During some five months of my imprisonment, the political prisoners had daily discussions of philosophical, social, and politico-economic problems. These discussions, plus my reading of the works of Marx, Mikhailovsky, Lavrov, Plekhanov, Lenin, Kropotkin, and Tolstoi, as well as those of Darwin, Hegel, and other evolutionists and philosophers, acquainted me fairly well with some of the basic works of the revolutionary thinkers, and of a few philosophers and scientists. (Sorokin, 1963, s.22)

Sorokins fängelsebesök fortsatte senare och väckte hans intresse för kriminologin. Hans första bok hette *Crime and Punishment, Service and Reward* (1913) och han specialiserade sig i sina studier i St. Petersburg först i *criminal, penal and constitutional law* (ibid. s. 23). Han flyttade till St. Petersburg 1907, slutförde skolan på två år, levde på diverse kroppsarbete, började skriva artiklar i tidningar, studera och 1914 blev han lektor i den psyko-neurologiska institutionen samt privatdocent i St. Petersburgs universitet. Magister blev han två år senare och professor fyra år senare. Han lärde känna en rad ledande revolutionärer och blev huvudredaktör i de social-revolutionära tidningarna *Delo naroda* och *Volia naroda*. Under den ryska revolutionen assisterade han i Alexander Kerenskys kabinet. Han berättar att han motarbetat Lenin och bolsjevikerna. Verksamheten kulminerade 1918 i ett motrevolutionärt försök i Arkhangelsk området, som ledde till att bolsjevikerna fängslade honom och dömde honom till döden. Sex veckor fick han vänta på exekutionen. Hans vänner från studietiden lyckades ändå att övertala Lenin, som frigav honom.

(Lenin) simultaneously published his first complimentary article about me in Pravda. Later on he published three uncomplimentary articles about me, calling me "the foremost ideologist of reaction," "the defender of slavery and serfdom", "our impacable enemy," and so on. (Sorokin, 1924)

Därefter återvände han till universitetet, fann sin tidigare tjänst ledig och började föreläsa och åter skriva sin avhandling. Manuskriptet hade redan långt varit färdigt år 1918, men blev beslagttaget och försvann då han arresterades. Snart förbjöds han att hålla lektioner och kunde därmed koncentrera sig på omarbetandet av sin avhandling, *Sistema soziologii* (Sociologis system). Den blev snabbt färdig och därmed var han den ledande sociologen i Ryssland, i de ytterst turbulenta förhållandena. Han blev förman i Sociologiska departementet vid universitetet, vicepresident i det ryska sociologiska samfundet, förman för hjärnforskningsinstitutets departement Social Reflexologi o.s.v. (ibid.s.27; 1950, s. 224-5).

Till Västvärlden

Svårigheterna ökade i Rysslands akademiska liv och Sorokin med sin fru beslöt sig för att emigrera. Det lyckades, om än i sista stunden, i september 1922. I första brevet som han fick från sina vänner i Ryssland skrevs med chifferuttryck: "Our grandmother (the Chekha) is very sorry for having let you go without giving you her last and eternal blessing (execution)" (tolkningar inom parentes från Sorokin, 1950 s. 309). Han reste till Berlin och vidare till Prag, inbjuden av sociologen och Tjeckoslovakiens första president Tomás G. Masaryk. Där upptog han igen arbetet och började skriva om ryska revolutionen och om jordbruksfrågan i Ryssland.

Sorokin stannade i Prag knappt ett år och reste sedan till Amerika för att hålla lektioner i Illinois and Wisconsin om Rysslands revolution. Följande år blev han inbjuden till professuren i Minnesota, som han höll i fem år. Under den tiden kontribuerade han till landsbygdssociologin. Till Harvard flyttade han år 1929 och stannade där till slutet av sin karriär. Där fortsatte han sina analyser av sociologins teoristruktur och tillämpade sina egna idéer i en analys av civilisationshistoriens gång. Detta betydde massiva historiska empiriska analyser. I mogen åldern blev han intresserad av altruism och byggde upp *Harvard Research Centre on Creative Altruism*, medan han skrev bland annat om humanitet, altruism och kärlek.

Sorokins vetenskap

Sorokin hade skrivit 35 böcker och 90 artiklar redan 1963 (se table 1). Då publicerades review-antologin, *Pitirim A. Sorokin in Review* om honom (Allen, 1963, s. 497-506). Han berättar i sin självbiografi att egna livserfarenheter påverkat honom stort i hans vetenskapliga aktivitet. Fängelseresor gav honom orsak att studera kriminologiska frågor, deltagande i revolutionen fick honom att forska och undervisa i ryska revolutionen. Hemtrakten fick honom att satsa på landsbygdssociologin. Han blev en sociolog genom att lära sig av praktiska processer, från Rysslands samhälleliga omvälvningar, och genom att forska intensivt i sociologiska teorier. Under sitt liv skrev han tre böcker om sociologiska teorier (1920, 1929 och 1966), där han systematiserade och analyserade sociologins olika riktningar. Sin

egen teoriuppfattning testade han först och främst i *Social and Cultural Dynamics* i fyra volymer (1937-41) och i *Society, Culture and Personality* (1947).

Tabell 1. Utval av Sorokins publikationer (Allen, 1962, s. 497-506)

1913	Crime and Punishment: Service and Reward (på ryska)
1921	Hunger as a Factor. (på ryska, upplagan utplånades)
1922	System of Sociology (på ryska). St.Petersburg
1924	Leaves from a Russian Diary. New York. 1924.
1925	Sociology of revolution. Philadelphia and London.
1927	Social Mobility. New York.
1928	Contemporary sociological theories. New York.
1929	med C.C. Zimmerman, Principles of rural-urban sociology. New York.
1930-32	med C. C. Zimmerman och C. J. Galpin, A systematic source book in rural sociology, Minneapolis.
1937-41	Social and Cultural Dynamics. New York.
1941	Crisis of our age. New York.
1947	Society, Culture and Personality.
1950	Altruistic Love: A study of American good neighbors and Christian Saints. Boston
1957	The American sex revolution. Boston.
1964	Contemporary sociological theories through the first quarter of the twentieth century

Under tiden i St. Petersburg satte Sorokin sig in i metropolens kultur. Han studerade allt möjligt från filosofi och matematik till biologi, psykologi och sociala vetenskaper. Sorokin karakteriserade sin världsåskådning under den tiden på följande sätt (1963, s. 27):

Philosophically, this system (hans egna tänkandesystem) was a variation of an empirical neo-positivism or critical realism, based on logical and empirical scientific methods. Politically, it was a variety of socialistic ideology, founded upon the ethics of co-operation, mutual aid, and freedom. My sociological views represented a sort of synthesis of Comtean-Spencerian sociology of evolution-progress, corrected and supplemented by the theories of Russian ...and Western scholars...

Han nämnde bland annat de ryska tänkarna Mikhailovsky, Lavrov, De Roberty, Petrajitsky, Kovalevsky, Rostovtzeff, Pavlov, Tolstoj, Dostojevsky, och Jakov och västerländska vetenskapsmän som Durkheim, Simmel, Weber, Stammler, Pareto och Marx. Tidens världsåskådning var optimistisk, säger Sorokin, och andan var densamma i de texter som dessa tänkare skrev. Det var ju årtiondet före katastrofen (ibid.s.28).

Några av de nämnda västerländska tänkarna var för vår generation sociologins klassiker, som studerades i Åbo eller Helsingfors ännu för ett halvt århundrade senare. Pareto var för Sorokin ytterst viktig, på grund av sitt systemteoretiska tänkesätt. Lavrov, och efter hans emigration var Mikhailovsky ledande teoretiker bland tidens populister, *narodniki*

I denna text finns inte möjlighet att förklara vilket inflytande Sorokin kan ha haft på Parsons tänkande. Sorokin kände i alla fall grundligt till de europeiska forskare som Parsons intresserade sig så mycket för, och som annars vid den tiden bara hade ett litet inflytande i Amerika. Ett bevis på sådant inflytande är noten 22 i Parsons artikel från år 1936 om Pareto. Där karakteriserar Parsons "professor Sorokin", som "den möjligen mest eminenta sociologen, som har skrivit om Pareto" (Camic, 1991, s. 140). I sin tredje teoribok skrev Sorokin (1964) rätt så bittert att Parsons *Structure of Social Action* (1937) inte var mycket mera än Florian Znanieckis teori. På liknande sätt påstod han att teorin i Parsons *Social Systems* (1951) starkt påminner om Sorokins egna teoretiska arbete 1920–1947.

Det som irriterade Sorokin var först och främst Parsons högt abstrakta teoribyggnader, som enligt Sorokin inte hade samband med konkreta socio-kulturella fakta, men också hans obestämdhet i grundbegreppen, sådana som "samhället" och "rollförväntningar". Därtill kommer en lång lista andra bristfälligheter vilka helt enkelt stort begränsar hans teoris värde. "The cognitive value of Parsons' theories is ... limited ..." (Sorokin, 1964, s. 439–40).

Europeiskt arv i Amerikansk sociologi

Vid den Europeiska landsbygdssociologikongressen i Vasa, år 2009, höll Philipp Lowe en presentation där han tog fram E. W. Hofstees åsikter om det inflytandet, som Amerikas ruralsociologi haft i Europa. Wageningen-professorn Hofstee var den första presidenten för *European Society for Rural Sociology* (1957–70). Han uppskattade högt den amerikanska landsbygdssociologin och dess insats i Europa efter andra världskriget (Hofstee, 1963, här från Lowe, 2009):

"European rural sociology is heavily indebted to American rural sociology, and perhaps in the end this mental Marshall aid will be as effective as the material one has been"

Citaten gör inte full rättvisa åt den europeiska forskningen. Som redan i det föregående påvisats, hade Europeiska forskare ett djupgående inflytande i Amerika. Några av sociologins stora namn anlände från Europa. Så gjorde förutom Sorokin till exempel polacken Florian Znaniecki, som reste fram och tillbaka mellan Polen och Amerika. Sorokin var ett levande bevis på tidig vetenskaplig växelverkan mellan Europa och Amerika. Därtill fanns det forskare som Parsons, som reste från Amerika till Europa för att fördjupa sina kunskaper. Han blev teoretiker genom att studera först i *London School of Economics* och sedan i *Heidelberg Universität*. Amerika var som känt smältdegeln som tog emot europeiska forskare, vanligen av politiska orsaker. I Amerika skedde en enorm metodisk framgång strax efter andra världskriget, då statistikvetenskapen och kvantitativa metoder utvecklades. Men det här var möjligt bara med hjälp av europeiska samhällsvetare.

Landsbygdssociologin

För landsbygdssociologin blev Pitirim Sorokin först och främst känd från *Principles of Rural-Urban Sociology* (1929), skriven tillsammans med Carle C. Zimmerman, som var bitra-

dande professor i sociologi och landsbygdssociologi i Minnesota Universitetet. Lika viktig var den massiva handboken *A Systematic Source Book in Rural Sociology* (1930, 1931, 1932), som Charles J. Galpin, avdelningschef i *U.S. Department of Agriculture* hjälpte till att publicera. Sorokins motivation till att studera landsbygdssociologi var stark. Smith berättar att Sorokin hade rest till Amerika med tanken att lära sig om den kulturella och ekonomiska organiseringen av jordbruket där, först och främst för att kunna förbereda Ryska emigranter i att omorganisera landets jordbruk efter kommunismen. (Smith, 1963, s. 189–190) *Principles* och *Source Book* skrevs under några ar av Sorokins professorstid i Minnesota 1924–29. Sorokin klargör tydligt att hans eget liv uppväckte hans intresse för temat.

The existential fact of being born and reared among peasants and remaining in deep sympathy with rural people – with their way of life, culture, and values – largely accounts for my studying these problems (Sorokin, 1963, s. 31)

Landsbygdssociologin i Europa och Amerika hade försökt förstå orsakerna till, och finna lösningar på, fattigdomen, migrationen och jordagandefragan, att förstå smaproduktionens karaktär och skillnader och relationer mellan stad och land. En av tidens stora samhälleliga förändringar på landsbygden var den såkallade andra agrarkrisen, som utbröt 1873. Exporten av amerikanskt spannmål orsakade överproduktionen i Europa och satte igång massiva strukturförändringar i olika europeiska samhällen. Landsbygdssociologin utvecklades i samma takt som allmän samhällsforskning. I Förenta Staterna hade staten, kyrkan och universitetet satsat stort på landsbygdssociologin i början av 1900 talet. I Europa hade bland annat etnologin, den historiska forskningen och samhallsstatistiken försökt att belysa jordbrukets och landsbygdens stora problem, som orsakade inte bara fattigdom och tudelning av samhället utan därmed ocka radikaliserade jordbruksbefolkningen (Granberg, 2008, s. 44–6; Majerova, 2009, s. 118–9).

Amerikanerna Gillette, Sim och Taylor och många andra skrev läroböcker om landsbygdssociologin 1926–28. Sorokin och Zimmerman mottog utmaningen att skriva en syntes utgående från de tidigare forskningarna och att visa vagen framåt för kommande årtionden (Smith, 1963, s.194–5). Huvudtemat för dem var relationen mellan stad och land. *Source book* drar ihop forskningen från den gamla och den nya kontinenten. Ett globalt betraktelsesätt var typiskt för Sorokin överhuvudtaget. Första texten i antologin inspirerades av det forntida Mesopotamien, senare kommer Indien, Japan, Kina, Syd-Amerika osv. i tur. Sorokin valde till samlingen två texter från ryssen Alexander Tsajanov (1888–1937), som senare glömdes och upptäcktes på nytt, inte minst tack vare D. Thorner, B. Kerblay och R. Smith, som publicerade en del av hans texter på engelska 1966. Sorokin och Tsajanov blev klassikerna i landsbygdssociologin, för bägge väntade ocka dodstraff i bolsjevikernas Ryssland. Sorokin lyckades emigrera 1922 och överlevde, Tsajanov stannade i Moskva i en hög tjanst tills han fick strafflagerdom i början av 1930-talet och senare avrättades.

Sorokins publikationer under Minnesota -perioden kontribuerade på olika sätt till landsbygdssociologin. Enligt Lynn Smith tillämpade Sorokin en del av sociologins allmänna teorier och begrepp inom landsbygdssociologin; därtill tog han upp till forskning

(folkets vänner). Hegelianisten Lavrov och sociologen De Roberty bodde och hade stort inflytande i Paris. Även Sorokin följde noggrant den franska och tyska sociologin och publicerade artiklar på bägge språken.

Den unge Sorokin hörde till den första akademiska generation, som kartlade sociologins särart i vetenskaps stora ocean, och det gjorde han grundligt och systematiskt. Som ses från sammandraget av innehållsförteckningen i hans bok om sociologiskt system (tabell 2), räknar han många element från närliggande discipliner till sociologin.

Tabell 2. Klassificering av sociologiska skolor, förkortad från innehållsförteckningen för Sorokins *Sociologic System* 1928

<ul style="list-style-type: none"> • Mechanistic School <ul style="list-style-type: none"> • Social mechanics, Social physics Social energetics, Mathematical sociology of Pareto • Synthetic and Geographic School of Le Play • Geographical School • Biological School <ul style="list-style-type: none"> • Bio-organismic branch,... • Sociological Darwinism and Struggle for Existence theories • Bio-Social School <ul style="list-style-type: none"> • Demographic sociology • Bio-Psychological School <ul style="list-style-type: none"> • Instinctivists' sociology • Sociologistic School <ul style="list-style-type: none"> • Neo-positivist branch (De Roberty, H. Cooley...) • Durkheim's branch, Gumpłowicz's branch 	<ul style="list-style-type: none"> • Formal sociology (Ferdinand Tönnies, Georg Simmel) • Economic interpretation of history (Max Weber, Karl Marx, Nikolai Kondratieff, also Durkheim, Malinowski, Marcell Mauss) • Psychological School <ul style="list-style-type: none"> • Behaviorists • Instinctivists (Sigmund Freud) • Introspectivists of various types (Gabriel Tarde) • Psycho-Sociologistic School <ul style="list-style-type: none"> • Various interpretations of social phenomena in terms of culture, religion, law, public opinion, folkways, and other "psycho-social factors" (Max Weber soc. of religion) • Experimental studies of a correlation between various psycho-social phenomena
---	---

Sorokin ställde upp som mål att konstruera ett filosofiskt tänkandesätt som han kallade "integrerande filosofi" (integralist philosophy, se Sorokin, 1963, s. 372–374; Ford, 1963, s.41), för att hitta en ny helhetsanalys om människan och samhället, efter krisen som dragit över världen och förstört den optimistiska andan inom vetenskapen som rädde före världskriget och revolutionen. Robert Merton and Bernard Barber (1963, s.332–368) tyckte att Sorokins sociologiska teori bäst kunde hittas i *Social and Cultural Dynamics* (1937–41). Där behandlar Sorokin sin idé om civilisationens historia. Han analyserar empiriska sociokulturella system och hur integrationen förverkligas. Några nyckelbegrepp i denna teori är system, interrelationer i socialt system, betydelser som dessa relationer byggs på, objektivisering av betydelser, och kulturens manifestation i olika undersystem. Sorokin analyserade empirin och integrationens mekanismer, och syntetiserar sin teori genom att skapa en bild av tre stora faser i civilisationens historia. Det blev ett försök, som Merton och Barber (1963, s. 334) karakteriserade på följande sätt:

Sorokin has explicitly adopted an idealistic and emanationist theory of the sociology of science. Unlike the theories of a Marx or a Mannheim, which seek primarily to account for the character and limits of knowledge obtaining in a particular society in terms of its social structure, Sorokin's theory tries to derive every aspect of knowledge from underlying "culture mentalities".

Två existerande, rena, kultur-mentaliteter är "ideational" och "sensate". Den ena är bygd på en bestående verklighet som är icke-materiell, och där sanningen baserar sig på förnuftsresonemang. Den andra begränsar verkligheten till det som kan uppfattas med sinnen. Att tillfredställa materiella behov blir kulturens ändamål, och att förändra den materiella världen blir nödvändigt för att kunna förverkliga detta ändamål – i det första fallet, behöver man dock tvärtom förändra människan. Det finns även en tredje typ, en tredje "kultur-mentalitet", som är blandning av dessa två rena typer (ibid.s.335).

I sin senare bok, *Society, Culture and Personality* (1947) klargör Sorokin distinktionen mellan kultur, social struktur och personlighet. Alla är abstraherade aspekter av det mänskliga vardandet, men för Sorokin är kultur fundamental och de övriga – social struktur och personlighet – bildar variationer i världens gång (ibid.s.337).

Sorokin och Parsons i Harvard

Sorokin fick erfara att hans teorier inte blev *mainstream* sociologi. Däremot gjorde hans yngre kollega i Harvard ett genombrott som ledde till modern sociologi. Talcott Parsons (1902–1979), utvecklade en teori, som bland annat Swingewood i sin teorihistoria karakteriserar som den första koherenta teorin om samhället i sin helhet, en teori "i motsättning till den antiteoretiska empirisismen som rådde under hans (Parsons) tid". (Swingewood, 1991, s. 228).

Ett betydelsefullt, och kontroversiellt, sammanträffande skedde, då Pitirim Sorokin och Talcott Parsons blev centralpersoner i försöken att omstrukturera den sociologiska forskningen och undervisningen i Harvard. Där hade sociologin varit endast en hjälpdisciplin. Den ansågs inte fylla sådana kriterier som en självständig disciplin borde fylla – uppfattningen i Harvard var att en vetenskap borde ha egen teori och egen metodik och att sociologin inte hade sådana.

Sorokin nominerades år 1930 till ordförande för *Committee on Sociology and Social Ethics* i Harvard, och Parsons utnämndes till kommitténs sekreterare. Uppgiften var att framställa förslag till hur man kunde omorganisera den sociologiska verksamheten. Sorokin lyckades att uppnå samförstånd om att kommittén skulle institutionaliseras till en sociologisk institution, som han kom att leda. Parsons för sin del tog en aktiv roll i att skissera upp sociologins arbetsfält och att organisera institutionen. Sorokin och Parsons lyckades bra i dessa uppgifter (Camic, 1991, xxxvi). Parsons fortsatte arbetet, som ledde till förnyandet av arbetsfördelningen i samhällsvetenskaper och framlyftandet av sociologin till en nyckelposition inom samhällsvetenskaperna, inte bara i Harvard utan världen över (Joutsenoja, 2011, s. 86–89). Vänner blev Sorokin och Parsons inte. Sorokin var emot att Parsons utnämndes till en tjänst inom det nya sociologiska departementet (Swedberg, 1991; här från Joutsenoja, 2011, s. 75) och han vägrade senare att stöda Parsons karriär och kritiserade starkt hans prestationer inom vetenskapen.

vissa speciella landsbygdssociologiska frågor (Smith, 1963 s. 5–203). Till första gruppen räknade Smith sådana teman som

- Vertikal och horisontal social mobilitet
- Social stratifikation
- Social grupp
- Gemeinschaft och Gesellschaft (från Tönnies),
- Mekanistisk and organisk socialt solidaritet (från Durkheim)
- Migrationsteorier (från Rawenstein och Liwi)

Speciella landsbygdssociologiska kontributioner var bland annat

- teorin om böndernas psykosociala status, som enligt Sorokin skiljer bonden från andra samhällsgrupper. Sorokin talar om upplevelse (experience) -världen som i sin direkta form är typisk bara för bönder.
- Förekomsten av kriminalitet i rurala vs. urbana omgivningar
- Stadens roll som innovatör och landsbygdens som bevarare av den nationella kulturen
- Den rurala radikalismens särdrag

Motargument

Sorokin med sina kollegor försökte först och främst att klargöra skillnaden mellan stad och land. Den här skillnaden rättfärdiggör, i sista hand, även den rurala sociologins existens. Från och med 1970-talet uttalade Frederick H. Buttel och Howard Newby stark kritik mot den sorokinska skolan. För dem reflekterade *Rural-urban continuum* allmänna 1800-talets uppfattningar om livet på landsbygden, med dess pastorala särdrag, som man brukar hitta i litteraturen och konsten. Buttel och Newby talade för "en ny landsbygdssociologi", som har sitt föremål i jordbrukets struktur i en utvecklad kapitalism, i statlig jordbrukspolitik, jordbruksarbetarnas sociala omständigheter, regionala ojämlikheter och i ekologin i lantbruket. Nyckelbegrepp för deras forskningsprogram var produktionsform (mode/form of production). Den kritiska skolan var mera eller mindre neo-marxistisk. Den motsatte sig inte bara den sorokinska metodologin utan också Talcott Parsons funktionalistiska moderniseringsteori. Riktningen hade sina egna förespråkare i Finland, se t.ex. antologin *The Peasant State* (Granberg & Nikula, 1995). En originell kontribution till den jordbruksdominerade forskningsriktningen var Erland Eklunds (1994) historiska arbete *Kustfiskare och kustfiske i Finland under den industriella epoken*.

Buttels och Newbys kritik var på många sätt behövlig. Dock kan man konstatera att deras egna alternativ var begränsade. Det var nog viktigt att rikta forskningen mot jordbruksproduktionen, dess organisationsform och samhällssystemet som påverkar produktionskedjor, samt till produktionsättets ekologiska och sociala följder. Sådana frågor hade försumrats i 1960-talets, och tidigare, landsbygdssociologi. Men denna tematik kunde inte ensam täcka den rurala sociologins hela uppgiftsfält. Forskningen om lokalsamhället, med alla dess olika aktörer, och kring landsbygdens betydelse bortom produktionsfunktionen, var temata som började ha växande betydelse med avseende på informationssam-

hällets landsbygd, inte minst för att förstå växelverkan mellan det rurala och det urbana i samhället. Trots all kritik mot Sorokin och hans efterföljare, är det värt att återvända till Sorokins uppfattning om landsbygd.

Sorokin, Zimmerman och Galpin sammanfattar sin teori med en framtidsprognos i slutet av *Source book III* (1932 s. 642). De tre forskarna ser framtidens lösning i rurbanismen i stället för ruralismen eller urbanismen.

Our general conclusion must be that all the principal differences between rural and urban societies – differences in means of communication, in mobility, occupation, total population, and density – are tending to diminish. Rural and urban societies... are approaching a type of rurban society... (642)

Under the influence of steam-power civilization, the two societies became radically different. The use of electricity, however, and such recent inventions as the radio and the automobile have begun to produce a rapprochement that in all probability will develop.

Så viktiga var bilar och radio för dessa forskare! I dag kunde vi fortsätta listan med mobiltelefon och datamaskin – och komma till utopiska visioner om informationssamhället, eller fortsätta till teorin om långa samhälleliga vågor. Begreppet rurban har senare sällan använts, men en återkomst ser ut att vara på gång. Begreppet har använts för att karakterisera förändringen i samhället, där en modern livsstil har spritt sig djupt ut på landsbygden och tillintetgjort permanenta skillnader mellan arbetarnas och böndernas livsstil eller skillnader mellan stad och landsbygd överhuvudtaget. Konklusionen är samtidigt för drastisk, liksom man kan lätt gissa utgående från *Source bookens* prognos: bilen och radion kunde inte snöra ihop skillnaden mellan stad och land, även om den ekonomiska och politiska särarten hos jordbruket har minskat. Varför skulle då datorer och mobiltelefoner orsaka en sådan förändring?

Spekulation om prognoser hjälper inte långt. Nyttigare är att undersöka empiriskt vad som har hänt – detta kunde vara Sorokins råd till dagens forskare. Många undersökningar har gjorts i denna anda. Det är värt att ta upp ett komparativt europeiskt forskningsprojekt, som direkt kallades RURBAN. Forskningsföremålet var å ena sidan urbant tryck på ruralt landskap och å andra sidan den betydelse som rurala varor och service (RGS, rural goods and services) hade för att förstärka rural miljö (Overbeek & Terluin, 2006, s. 24–25). Projektet lyfte upp flera nya begrepp och utvecklade metodiska lösningar för gamla sorokinska teman, att analysera växelverkan mellan det rurala och det urbana. Tyngdpunkten låg i europeiska områden nära storstäder (t.ex. Andersson, Eklund & Lehtola, 2006, s. 47–61). Forskningsresultaten verifierar att skillnaderna mellan det rurala och det urbana är allt annat än försvunna i dagens värld, men att växelverkan mellan stad och landsbygd har fått nya former i det senmoderna samhället.

Låt oss ännu en gång återvända till Sorokins metodologi. Hans position i rurban-teorin ser annorlunda ut än hans position i sin senare kulturundersökning. I det sistnämnda hade Sorokin ett starkt idealistiskt betraktelsesätt, som i dagens sociologi närmast motsvarar den fundamentala konstruktionismen. Medan tolkningen om rurbanismen i den rurala sociologin, paradoxalt nog, innehöll en stark teknologisk determinism. Och ändå,

som sagt, var Sorokin från första början av sitt liv idealismens medvetna anhängare och försökte från denna grund föra ihop materiella och andliga verkligheter. Filosofiskt uttryckte han sitt projekt som ett försök att bygga upp en integrerande begreppsbyggnad om den totala verkligheten (integral conception of total reality), en filosofi, som skulle ge ett alternativ till den marxistiska och leninistiska materialismen liksom till den Hegelianska absoluta idealismen (Allen, 1963, s. 377–379).

Problemet har samband med vad man menar med det rurala. Sorokin koncentrerade sig på objektiva kriterier, som dominerade i landsbygdssociologin ända in på 1980-talet. Overbeeks projekt väljer en välfungerande metodologisk lösning då man skiljer mellan objektiva och subjektiva (eller konstruktionistiska) kriterier och tar hänsyn till båda då det rurala behandlas. Det rurala är nog gårdsenheter, djur och natur i materialistisk form, men ändå samtidigt en personlig, mental föreställning, som varierar starkt mellan människor utgående från personliga uppfattningar och tolkningar av den vardagliga verkligheten (Overbeek, 2008, s. 28).

Till slut

Pitirim Sorokin genomförde ett enormt forskningsarbete i den allmänna sociologin genom att klassificera och syntetisera den tidiga sociologins riktningar. Han var en viktig förmedlare mellan den tidiga och den moderna sociologin lika väl som förmedlare mellan forskning i olika världsdelar. Det konkretiserades i att han grundade den sociologiska lärostolen både i St. Petersburg och i Harvard. Hans egen forskning var starkt förankrad i empirin, även om han hade teoretiska ambitioner. Hans försök till en syntes innebar inget större genombrott i teoretiskt betydelse – här lyckades hans yngre kollega i Harvard, Talcott Parsons, mycket bättre.

Sorokin var mångsidig forskare och kulturmanniska. Trots hans globala och nära nog allt omfattande intressen hade landsbygden en speciell betydelse för honom, och inom landsbygdssociologin var hans kontribution banbrytande. Efter hans två publikationer under Minnesota-tiden uppnådde landsbygdssociologin en mogen akademisk nivå. I dessa arbeten förde han ihop sociologiska teorier med empirin från olika kontinenter, klaggjorde många frågor som man hade sysslat med i årtionden, och ställde nya frågor som dels är aktuella ännu i dag. Sorokins och Zimmermans analys om förhållandet mellan det rurala och urbana är baserat på erfarenheter i det industrialiserande men ändå starkt agrara samhället. Landsbygdens uppgift i den samhällsliga arbetsfördelningen har därefter upplevt en transformation från produktionens landsbygd till fritidens landsbygd, såsom Overbeek, Eklund, Mathieu, Esparcia, Kovách med flera har visat i sitt RURBAN projekt (Overbeek & Terluin, 2006). Och nu är vi på god väg mot klimatpolitikens landsbygd. Den Sorokinska forskningsuppgiften var att analysera den spatialsociala, rural-urbana, dimensionens betydelse i samhället, och den är fortsättningsvis aktuell i dag, i våra nya samhällsliga omständigheter.

Pitirim Sorokin levde länge och fick uppleva vetenskapliga motgångar. Dock kan man säga att de var relativt milda jämfört med motgångar som han hade upplevt i Ryssland under revolutionstiden. Med tanke på hans underliga livslopp var det inte mera så underligt att han i mogen åldern intresserade sig för altruism, orientalisk filosofi och njöt av pysslande i trädgården och av fiske.

Källor:

- Alanen, I. (1991). *Miten teoretisoida maatalouden pientuotantoa*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, Jyväskylän yliopisto.
- Andersson, K., Eklund, E. & Lehtola, M. (2006). Finland. In G. Overbeek & I. Terluin (Eds. 2006). *Rural Areas Under Urban Pressure, Case studies of rural-urban relationships across Europe*. The Hague: Agricultural Economics Research Institute (LEI) Wageningen UR.
- Allen, J. A. (ed. 1963). *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham N- C.: Duke University Press.
- Ford, J. B. (1963). Sorokin as philosopher. In J. A. Allen (ed. 1963). *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham N- C.: Duke University Press.
- Buttel, F. H. & Newby, H. (eds. 1980). *The Rural society of the advanced societies*. N.J. and London: Allanheld, Osman & Co. Publishers and Croom Helm Ltd. Montclair.
- Comic, C. (1991 ed.). *Talcott Parsons The early essays*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Eklund, E. (1994). *Kustfiskare och kustfiske i Finland under den industriella epoken*. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, forskningsinstitutet.
- Granberg, L. (2008). Tilattoman väestön kysymyksestä maaseudun kehittämiseen. In S. Kurki & R. Kaipainen (eds.) *Tieteestä tekoja*. Ruralia-instituutti, Julkaisuja 14. p. 43–56. Helsingin yliopisto.
- Granberg, L. & Nikula, J. (eds. 1995). *The peasant state. The state and rural questions in 20th century Finland*. Rovaniemi: University of Lapland Publications in the Social Sciences B.20.
- Joutsenoja, M. (2011). Talcott Parsons and the system of social sciences, 1934. In E. Kahla (ed.), *Between utopia and apocalypse, Essays on Social Theory and Russia*. Helsinki: Aleksanteri Series 1/2011. University of Helsinki. Bookwell.
- Lowe, P. (2009). *Enacting Rural Sociology: Or what are the creativity claims of the engaged sciences*. ESRS Congress 2009. På web-adressen (26.6.2011): <http://www.esrs2009.fi/pdf/presentations/Philip%20ESRS%20Congress%202009%20powerpoint%20v16.pdf>
- Majerová, V. (2009). Metamorphoses of Rural Sociology during the Times: Czech Case of Iterative Renewal. In J. Nikula (ed.): *Maaseutuaiheita Rural Motifs*. Helsinki: Aleksanteri Series 5/2009. pp. 113–136. University of Helsinki.
- Merton, R. K. & Barberg, B. (1963). Sorokin's formulations in the sociology of science. In J. A. Allen (ed.), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. N- C: Duke University Press.
- Overbeek, G. & Terluin, I. (eds. 2006). *Rural Areas Under Urban Pressure, Case studies of rural-urban relationships across Europe*. The Hague: Agricultural Economics Research Institute (LEI) Wageningen UR.
- Pitirim A Sorokins Collection. <http://library2.usask.ca/sorokin/about/bibliography> (taken 25.6.2011)
- Smith, T. L. (1963). Sorokins rural-urban principles. In J. A. Allen (ed.), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. N- C: Duke University Press.
- Sorokin, P. (1963). Reply to my critics. In J. A. Allen (ed.), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. N- C: Duke University Press.
- Sorokin, P. (1963). Sociology of my mental life. In J. A. Allen (ed.), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. N- C: Duke University Press.
- Sorokin, P. (1950; original 1924). *Leaves from a Russian Diary*. New York: E. P. Button & Co.
- Swingewood, A. (1991). *A Short History of Sociological Thought*. London: MacMillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire.

Lekar med tanken

Gemeinschaft och Gesellschaft – en tankelek kring dialektik och motsatser

---

Peter Backa

Allt man skriver, eller kommunicerar på annat sätt, har väl alltid ett element av att skapa förståelse. Det kan vara enkla saker man vill föra fram, en nyhet om en konflikt, en händelse, en observation osv. Men man kan också försöka skapa förståelse för komplicerade sammanhang hos den som man skriver för. Speciellt i det senare fallet är det viktigt att fundera kring *hur* förståelse skapas och vad förståelse egentligen är.

När jag skulle skriva en rapport om landsbygdsutvecklingen i Oregon funderade jag mycket på den här frågan. Det är ingen orsak att här gå djupare in på frågan men det är på sin plats att säga några ord eftersom det förklarar uppläggningsen av den här artikeln.

”Ingenting kan begripas om det inte begrips mot något annat, och då något reellt existerande.” Så skriver Janke Myrdal (2004). Han diskuterar visserligen vidare och nyanserar men jag tycker uttalandet kan användas som grund för resonemanget här. Myrdal hänvisar främst till Hegel i sitt resonemang men motsatsernas betydelse för tänkandet är gammal, den återfinns redan hos t.ex. Platon i dialogen Faidon. För min del tänker jag mig att man kan tumma litet på begreppet ”reellt existerande”. (En ordentlig diskussion om vad som egentligen är ”reellt existerande” skulle föra för långt.) Jag tror helt enkelt att det vi har erfarenhet av är grunden. Vi begriper/förstår ”det reellt existerande” om vi har kommit i kontakt med det och kan därmed förstå nya fenomen i förhållande till det. Det är väl egentligen så att bara det jag har erfarenhet av är för mig reellt existerande. Jag tror också att en teori (som vi har erfarenhet av) kan hjälpa oss att förstå, trots att teori inte brukar uppfattas som det reellt existerande utan närmast som dess motsats.

Det är dock förbluffande hur ofta man jämför med något praktiskt och enkelt när man försöker få lekmän att begripa t.ex. ekonomi eller kärnfysik. Med risk för att bli litet patetisk så skulle jag vilja travestera Sokrates; All förståelse är återerinring, av något likt eller olikt.

Jag har ofta stött på byagemenskap i mitt arbete och i min hemby. Jag har erfarenhet av begreppet, jag förstår det på någon nivå. Min föresats är här att försöka förmedla den här förståelsen. Jag kunde försöka genom att berätta en rad historier om hur olika byar har

agerat och hur livet ser ut i dem och på det viset förmedla vad jag anser att byagemenskap är. Det skulle inte vara ett dåligt sätt att framställa saken. Jag tror ändå att en annan infallsvinkel ger mera; jag skall försöka sätta byagemenskapen i motsats till något annat och den vägen tydliggöra den. Jag skall leka med begreppen Gemeinschaft och Gesellschaft. Jag betraktar byn som ett gott exempel på Gemeinschaft och jämför med Gesellschaft, som blir motsatsen mot vilken byagemenskapen och gemenskapen överlag, ses. På det sättet hoppas jag kunna öka förståelsen i någon mening.

Motsatser: teser och antiteser

Men jag tänkte leka litet vidare med motsatsparet Gemeinschaft och Gesellschaft och se om man också kan skapa någon form av förståelse av andra fenomen i dagens Finland.

Genom att se på olika samhälleliga fenomen och särskilja med Gemeinschaft-Gesellschaft motsatsen så öppnas ens ögon för nya drag i fenomenen. Särskiljandet kan sortera olika fenomen men det kan också påpeka interna motsättningar inom fenomenen. Samtidigt som man särskiljer så förenar man också. Man observerar att det finns **likheter** mellan olika fenomen. Detta kan ge möjligheter till nya synvänder.

Jag skall också passa på och erkänna att jag kanske är litet jävig, jag har varmare känslor för Gemeinschaft är för Gesellschaft. Jag tror dock att jag kan ser nackdelar och fördelar med båda.

Vad är då Gemeinschaft och Gesellschaft? Johan Asplund (1991) har gjort en intressant och lättillgänglig beskrivning av begreppsparet och jag använder mig av den som källa.

Asplund utgår från den bas Ferdinand Tönnies skapat för begreppsparet, men kritiserar det en del samt tolkar och utvecklar.

All förtrolig, privat och exklusiv samlevnad uppfattas som hörande till Gemeinschaft, där finns språket, sederna och trosföreställningarna. Gesellschaft är det offentliga livet, det handlar om förvärvsliv, resor och vetenskap. Man kan säga att Gemeinschaft föds man till (eller kanske uppfostras in i), det kan ingen social ingenjörskonst bygga upp, det är en organism. Gesellschaft konstrueras som man konstruerar en maskin.

I Gemeinschaft finns det konflikter mellan "oss" och "de andra". I Gesellschaft finns också konflikter men på basen av konkurrens, man kunde kalla det en reglerad konflikt-situation. En annan bild är att det är en marknad. I Gemeinschaft finns ett förtroligt "Jag-Du"-förhållande som i Gesellschaft motsvaras av ett "Jag-Det".

Ett ytterligare sätt att karikera skillnaden kunde vara att överenskommelser i Gemeinschaft beseglas av ett handslag medan ett klubbslag används i Gesellschaft.

Gesellschaft flyttar ständigt fram sina positioner. Det finns författare som rentav vill reducera bort Gemeinschaft genom att försöka visa att allt mänskligt kan brytas ner till ekonomiska relationer. Andra anser att Gemeinschaft helt enkelt har spelat ut sin roll i den mänskliga samlevnaden. Asplund håller inte med, och det är en motiverad åsikt.

Asplund är inte heller helt nöjd med alla Tönnies påståenden, kanske framförallt att han lyfter fram familjen så starkt i Gemeinschaft. Samtidigt anser han att Tönnies gjort det huvudsakliga teoriarbetet och att senare författare har kunnat nöja sig med att kritisera och förfinna.

Jag tycker mig också se ett idéhistoriskt drag som kan vara värt att nämna; man kan dra en parallell mellan Gemeinschaft och Gesellschaft och Romantik och Rationalitet. Asp-

lund tar inte upp detta men för mig verkar likheten tydlig. Kan det till och med vara så att Gemeinschaft-Gesellschaft är en sociologs sätt att säga Romantik-Rationalitet?

För att också här tydliggöra motsättningen som förståendeskapande redskap har jag gjort en tabell över skillnaderna mellan de två begreppen.

Motsatser mellan Gemeinschaft och Gesellschaft

	Gemeinschaft	Gesellschaft
Uppstår	Spontant - man föds/fostras till det	Genom planering/samhälleliga beslut
Manifesteras genom	Språk, seder och tro (tyst kunskap)	Förvärvsliv, resor och vetenskap
Sfärer	Privat	Offentlig
Nivå	Kollektiv	Individ - stat
"De andra" är	Vänner eller fiender	Konkurrenter
Jag och "de andra"	Jag - du	Jag - det
Idealtyp	Familjen	Marknaden
Styrs av	Tradition, individuella överenskommelser	Formella allmängitiga regler
Liftnar	En organism	En maskin
Organisationsprincip	Gemenskap	Konflikt
Fysisk miljö	Rural "det lilla samhället"	Urban "det stora samhället"
Idétradition	Romantisk	Rationalistisk

Jag ser Gemeinschaft - Gesellschaft som intressanta och fruktbara tanke- och handlingsmönster. Därför vill jag i några godtyckliga exempel på samhälleliga fenomen och strukturer spekulera kring om dessa kan räknas mera som Gemeinschaft eller Gesellschaft och ibland försöka se spänningar inom fenomenen på basen av den här tudelningen.

Om man försöker se på historiska förlopp genom de här glasögonen så tycker jag att man kan se och därmed förstå litet mera. Det blir då ofta ett motsatstänkande uppbyggt på delens förhållande till helheten, d.v.s. historiska skeenden som en del i motsättningen Gemeinschaft-Gesellschaft.

När man läser Peter Englund (2000) förvånas man kanske av att en förhållandevis liten och fattig stat som Sverige framgångsrikt kunde föra krig med än Polen, än Ryssland, än Danmark, och till på köpet ofta samtidigt. Den gode Karl Gustav hade för all del en lång rad trick i bakfickan och ibland viktiga allierade. Men det tycks mig som om en viktig förklaring skulle vara den svenska byråkratin. Man hade ett effektivt system att skriva ut soldater. Man lyckades, åtminstone ibland, beskatta erövrade områden så att man fick ut mera av befolkningen än om man helt enkelt bara skulle ha plundrat där man drog fram, ett resultat av en god byråkrati.

Men också på slagfältet betedde man sig annorlunda än sina motståndare. Mer systematiskt, utgående från planering. Det polska förbundet hade en mycket svagare struktur än det svenska riket. De lokala adelsmännen hade stort inflytande, de såg främst till sitt område och krigade ogärna för andra adelsmäns domäner. Också i slagen verkar bilden ha varit densamma, det handlade mera om privata prestationer än om systematiskt lagspel.

Englund drar inte slutsatsen, men jag tycker mig se hur den stat som har mera gesellschaftskaraktär klår den stat som mera bygger på Gemeinschaft. Jag antar inte att de polska adelsmännen var något slags byahövdingar med personliga relationer till sina undersåtar. Men tänkandet bakom organiseringen av det polska förbundet baserade sig mera på en Gemeinschaft-syn på världen än den svenska statens Gesellschaft-syn.

Det vore förvånande om inte de goda erfarenheterna av en stark, välorganiserad stat skulle ha satt sina spår i Sveriges utveckling. Gesellschaft flyttade antagligen fram sina positioner, just som bl.a. Tönnies påstått.

Herman Lindqvist höll ett medryckande tal 2008 när 200-årsdagen av slaget i Oravais högtidlighölls. Historien han berättade om Sverige under nyttans tidevarv, när snille och smak rädde, var medryckande och illustrerade samtidigt hur Gesellschaft flyttat fram sina positioner. Det handlade bl.a. om hur uppfinningsrik staten var när det gällde att hitta beskattningsobjekt. Bordsskicket beskattades, skorstenarna beskattades osv. (Det sistnämnda ledde till att man i Stockholm byggde hus med många spisar i olika våningar men bara en enda skorsten som ledde ut.) Lindqvist beskrev elegant och medryckande hur Gesellschaft utvecklades – och överutvecklades.

Sverige verkar för övrigt än i dag vara bra på organisering och byråkrati jämfört med andra länder i Europa. (Det är kanske inte så överraskande att Sverige på postkortet "The perfect European" parodieras med orden "Flexible as a Swede".)

Gesellschafts segertåg skedde inte alltid som en lugn byråkratisering. Det fanns också öppen och tydlig kamp kring Gemeinschaft. Storskiftet är ett exempel på det. Vanligtvis föreställer man sig att storskiftet gjordes för att skapa ett effektivare jordbruk. I sin bok Tid – rum, individ – kollektiv ifrågasätter Asplund (1983, ss. 145–147) den här tanken. Han hävdar att jordbrukstekniken inte var så utvecklad att den skulle ha behövt ett storskifte eller åtminstone inte ett enskifte. Han påstår i stället att storskiftet drevs igenom av adeln för att knäcka byarna. Den radikalaste formen av storskifte var enskiftet och det drevs igenom framförallt i Skåne. Detta ledde till att bönderna fick varsin sammanhållen jordbit och blev tvungna att bo på sin egendom, ensamma. Detta innebar dödsstöten för den maktposition som byarna och byalagen haft i förhållande till adeln. Man kunde kanske invända att adeln också var ett slags Gemeinschaft, men det är inte poängen. Det var ett Gesellschaft-tänkande och handlande som segrade över byarnas starka Gemeinschaft.

Arvet fördes vidare, när Finland och Sverige skildes var landet inne i en centralistisk period. Den lag som den ryske kejsaren lovade respektera var en lag som gav centralmakten mycket inflytande. Att lagens auktoritet stundtals testades av de ryska guvernörerna och förvaltarna gjorde att den blev än mera uppbytt av den finska byråkratin, den innebar ett skydd mot övervåld, den ökade frihetsgraden.

Astrid Thors spekulerade, under 200-årsdagen av slaget i Oravais, om att den omvittnade finländska laglydigheten förmodligen har sina rötter i detta historiska skede. Vår förvaltning har lärt sig att lag är bra och skall följas till punkt och pricka. Detta trots att en överdriven laglydighet i EU-Finland inte längre ökar frihetsgraden för medborgarna utan minskar den.

Från denna utgångspunkt skapades det självständiga Finland. Samtidigt hade man starka influenser från Tyskland. De influenserna förstärkte också den redan starka centralmakten. Enhetsstaten var ett självklart politiskt mål. Jouko Jaakkola (Haapala, 1993, s. 49)

påpekar att Finland byggde upp en centralstyrd nation redan innan industrialismen kom och ställde krav på större statligt engagemang. Målet var dock inte oomstritt, finlands-svenskarna talade också för landskap, med den Gemeinschaft inspirerade baktanken att hålla samman "den svenska stammen". Men majoriteten ville annorlunda.

Utgående från denna starkt Gesellschaft-betonade bas genomled Finland därtill två krig, med tillhörande maktkoncentration, innan man startade sin moderna period. Uppbyggnaden av välfärdssamhället inleddes.

Genom välfärdssamhället kunde Gesellschaft med nya goda argument stärka sitt inflytande. Staten och kommunen hade en vällovlig orsak att blanda sig i, styra och reglera medborgarnas liv – man ville ju hjälpa. (I Sverige talade man dessutom om "folkhemmet" vilket kan tolkas som ett försöka att ge en Gemeinschaft stämpel åt Gesellschaft.) Man byggde upp en stark och tung socialpolitik.

Men historien slutade ju inte där, i ett harmoniskt nordiskt välfärdssamhälle. Johannes Kananen (2011) beskriver i sin doktorsavhandling hur man redan på 1980-talet började montera ner välfärdsstaten. Hans mät punkt är den frihetsgrad som staten erbjuder sina medborgare. Välfärdssamhället garanterade stor frihetsgrad i och med att det fanns skyddsnet som gjorde det möjligt att i någon mån välja arbete, man svalt inte fast man vägrade ta ett underbetalt eller motbjudande jobb. Men den globala konkurrensen lämnade inte utrymme för en dylik frihet. Politiken ändrade prioriteringarna från välfärd till konkurrenskraft. Det manifesterades i praktiken av minskade arbetslöshetsunderstöd och socialbidrag, och framförallt större möjligheter att "bestrafva" den som inte ställde sig till marknadens förfogande på marknadens villkor.

Det visade sig nu att de byråkratiska system som byggts upp för att stöda välfärden också kunde användas för att stärka den nationella konkurrenskraften. Kananen talar om ett paradigmskifte. En intressant fråga i sammanhanget är om nedmonteringen av välfärdssamhället är nödvändig i dagens globaliserade värld. Kananens forskning tyder på att det finns ett starkt tryck på välfärdsstaten men att graden av nedmontering inte är given av ekonomin utan av politiken. I Sverige har man varit betydligt försiktigare i nedmonteringen, Danmark ligger mitt emellan medan Finland varit ivrigast att gå in för konkurrenskraft.

Jag tycker att de historiska exemplen visar att Gesellschaft kan användas i många olika syften. För krig och för fred, för jämlikhet och konkurrenskraft, för frihet och för förtryck. Jag vill inte påstå att "all historia är historien om kampen mellan Gesellschaft och Gemeinschaft" men nog påstå att många konflikter kan ha inslag av och påverkas av den här baskonflikten.

Gesellschaft har stärkt sina ställningar genom historien, därom råder det knappast delade meningar. Myrdal (2004) lägger fram en intressant tes, han säger att samhället genom historien blivit allt mer komplicerat, det verkar vara en sorts naturlag att så sker. Jag tror att man kan tolka uttalandet så att det är Gesellschaft som stärkt sin ställning och blivit mer komplicerat.

Men Gemeinschaft finns kvar. En intressant manifestationen i dagens Finland är byarörelsen. Den uppvisar klara drag av Gemeinschaft och den är livskraftig. Byarörelsen bygger på gemenskaps känslan i byn, i internationella sammanhang har man talat om Power of Place. Det är lätt att känna igen Gemeinschaft-tänkande i de resonemang som byaaktivister för.

Samtidigt måste man säga att en del av styrkan har kommit av det att byarörelsen har organiserats nationellt och fått stöd av vissa EU-strukturer. Med andra ord, det har kommit in Gesellschaft i överbyggnaden. Det fungerar, men det finns också spänningar mellan dem som känner att byn och byagemenskapen är det centrala och dem som ser behovet av en "byavänlig" politik, nationellt och internationellt. Samtidigt är de båda polerna inom rörelsen helt beroende av varandra för att lyckas i sina ansträngningar.

Byarörelsen är en del av den tredje sektorn eller folkrörelserna som man ibland talar om. Samma spänning går igen inom de flesta folkrörelser. Annat är egentligen inte att vänta. Föreningens bas och kraft är den mänskliga samhörigheten och intressegemenskapen. Samtidigt var många folkrörelser under ryska tiden en del av det nationella projektet vilket förutsätter att det i folkrörelserna också till någon del finns en tradition av Gesellschaft-tänkande. Den traditionen stärks. Exempelen är många, framförallt på att man okritiskt anammar ett ekonomiskt marknadstänkande i tredje sektorn. Man talar mycket om t.ex. marknadsföring, profilering, och t.o.m. om "business plan" för föreningar. Nils Torvalds har introducerat ett intressant begrepp i diskussionen om föreningsverksamhet: *den generaliserade ömsesidigheten* (Wallén, 2008). Med detta för han in tanken om att föreningsliv handlar om att utbyta nytta (må vara indirekt och i en omskriven form), det blir ett försök att beskriva Gemeinschaft med Gesellschaft-termer.

En annan mätare på hur Gemeinschaft utvecklas är att se på hur Svenskfinland klarar sig. Här är det kanske närmast fråga om att vilken roll och tyngd ett Gemeinschaft-dominerat system kan få i ett Gesellschaft system. Svenskfinland är naturligtvis inte utpräglat Gemeinschaft, det har många strukturer som klart är av Gesellschaft-karaktär. Men kärnargumentationen för Svenskfinland måste betecknas som Gemeinschaft, det handlar om språk och kulturell gemenskap.

De senaste åren har det gång på gång blossat upp debatter om hot mot finlandssvenska domäner. Oftast har Svenskfinland förlorat debatterna. Gesellschaft-argumentet om "teknisk språkservice" får förståelse. Man ser frågan som ett kommunikationstekniskt problem mellan stat och individerna, "kunderna". Att jag hänför omsorgen om språkservice till Gesellschaft-sidan beror på att man i det tankemönstret betonar strukturer och individer. När det däremot gäller argument för att hålla samman den finlandssvenska gemenskapen som sådan, har förståelsen varit mindre. En god illustration till det här är det "Handlingsprogram för ett Finland med två levande nationalspråk". Detta i och för sig goda program har utarbetats av en imponerande samling av samhällliga påverkare under ledning av Matti Ahtisaari, inom ramen för Folktinget. Detta program utgår konsekvent från ett Gesellschaft-tänkande. Myndigheterna skall ge individen service på hans/hennes modersmål, när det gäller något av nationalspråken, i praktiken handlar det förstas oftast om svenska. Med god vilja kan man hitta bieffekter som också stöder Svenskfinland som Gemeinschaft, man är redo att beakta språket vid förvaltningsreformer vilket gynnar svenska miljöer och man vill stöda Rundradions svenska verksamhet och tidningarna, vilket naturligtvis stöder identiteten också. Men i övrigt finns inget som ens indirekt stöder den svenska gemenskapen. Slutsatsen blir att Gesellschaft fortfarande avancerar.

Men paradoxalt nog kommer ett av de största, eller åtminstone ljudligaste, hoten, inte från Gesellschaft utan från ett annat ännu tydligare Gemeinschaft.

Sannfinländarnas remarkabla framgång i riksdagsvalet bygger långt på Gemeinschaft-argument. Också här spelar språket och den äkta finländska kulturen en central roll. Men

Sannfinländarna visar också upp andra Gemeinschaft-drag; ogin inställning till andra kulturer och till människor som inte tillhör den egna gruppen. Det är Vi mot Dem. I det här fallet kan man alltså säga att Gemeinschaft har tagit ett steg framåt. Problemet är dock det samma som för finlandssvenskarna. Kan man med Gemeinschaft-argument framgångsrikt utmana Gesellschaft?

Gemeinschaft och Gesellschaft som tanke- och handlingsmönster verkar vara två bestående aspekter av det mänskliga samlivet. Båda är troligen nödvändiga för mänskligt liv. Man kan liksom Jane Jakobs (Asplund, 1991, ss. 47–62) tänka sig en renodlad storstad som bara är Gesellschaft. Man kan också tänka sig en traditionell by som t.ex. Montaiou (Asplund, 1983) där byn och familjen verkar vara så dominerande att såväl Gesellschaft som t.o.m. individ verkar ha svårt att existera.

Under sommaren 2011 hade jag möjlighet att intervju Jim Iler i Eagle Valley, Oregon. Hans vision av det goda samhället var så klockrent Gemeinschaft som man kan tänka sig. Staten är av ondo, åtminstone i den form den har i dag. Det offentliga har ingen rätt att blanda sig i individernas göranden och låtanden. Socialhjälp är fel och förslappande, människorna skall ta hand om sina närmaste, familjen och lokalsamhället. Den nuvarande politiken, oberoende av parti, är urusel, därmed är också demokrati av ondo.

Ilers argumentation för sin världssyn bygger på kristna värderingar men också på en övertygelse att någon form av katastrof är oundviklig.

Det är orsak att notera att Iler inte talar för en extrem nyliberal råkapitalism. Han anser att myndigheter är i händerna på globala storföretag och Internationella valutafonden. Han talar inte mot att svaga skall tas om hand av starkare. Men det skall ske inom familjen, kyrkan och lokalsamhället. Tanken på ett starkt Gemeinschaft är alltså ingalunda död, åtminstone inte i de fattiga men natursköna bergstrakterna i nordöstra Oregon.

Om jag håller fast vid min tro att både Gemeinschaft och Gesellschaft finns och behövs: Hur kan dessa båda då samleva och samverka? Eller kan de t.o.m. sammansmälta?

Ett sätt att förena de båda mönstren nämndes redan: Folkhemmet. Det verkar vara ett försök att bygga upp ett Gesellschaft som känns eller upplevs som ett Gemeinschaft. Jag är själv litet skeptisk till försöket; leder det inte bara till att Gesellschaft flyttar fram sina positioner, och denna gång under falsk flagg? Inte ens den bästa socialpolitik blir en familj på riktigt.

Ett annat fenomen som kan tolkas lite på samma sätt är det feministiska slagordet från 70-talet om att det privata är det offentliga. Är inte det också ett sätt att radikalt flytta fram positionerna för Gesellschaft?

Det ligger säkert en god vilja bakom de ovan nämnda exemplen, men kanske också en övertro på det moderna samhällets möjligheter att ta hand om "allt".

Gemeinschaft och Gesellschaft har dock bakats ihop på betydligt otrevligare sätt. Nazisternas argumentation var och är långt baserad på Gemeinschaft-argument men förverkligade i ett Gesellschaft. Resultatet är känt.

När det finns två tanke- och handlingsmönster som verkar svärförenliga men nödvändiga så är väl lösningen något slag av samexistens under ordnade förhållanden. Ett exempel på det kan vara den omnämnda finländska byarörelsen. Uppdelningen mellan Gemeinschaft och Gesellschaft görs på basen av nivå. På den nationella nivån krävs Gesellschaft. Det betyder att man koordinerat deltar i t.ex. landsbygdspolitiken som en in-

tressegrupp. Den lokala nivån bygger på Gemeinschaft-tänkande. Människor ställer upp på talko för sin gemenskap. Den här nivå-skilda samlevnaden är inte problemfri, men den fungerar då man lämnar tillräckligt utrymme för den andra.

Ett exempel på strukturerad samlevnad mellan Gemeinschaft och Gesellschaft kan man hitta i många av USA:s delstater. Det handlar om folkinitiativ och folkomröstningar.

Om en grupp människor vill skapa en samhällsservice, t.ex. en hälsostation, så kan de ta initiativ till att bilda ett skattedistrikt för att finansiera verksamheten och skapa en struktur som sköter hälsostationen. (Hur allt detta skall göras än naturligtvis välreglerat.) Initiativtagarna, som kan vara vilka medborgare som helst, har också rätt att definiera vilket område deras initiativ gäller. De ritar upp sin "gemenskap" på kartan. Sedan samlas namn in för initiativet och en viss strukturerad diskussion förutsätts. Därefter testas initiativtagarnas idé genom en bindande folkomröstning. Det här betyder att en existerande gemenskap har skraddarsytt en formell offentlig struktur för sina behov. Jag ser här en intressant metod för Gesellschaft att ge Gemeinschaft utrymme att flytta fram sina positioner, må vara genom att i någon mån förvandla sig till ett Gesellschaft.

Gesellschaft i USA bjuder också på en del andra överraskningar för en europé.

I Sedgwick (ca 1000 invånare) i Maine ansåg man att livsmedelslagarna med alla detaljerade regler om hygien o.d. förstörde den fina matkulturen på orten. Därför beslöt man att lokalt upphäva alla federala och delstatslagar som berör matproduktion. Lokal tradition och kultur fick råda över allmän lag. Man stiftade alltså inte nya lagar om mat, man avskaffade de uppifrån kommande och lät i stället traditionen råda. Gemeinschaft kan tydligen också göra landvinningar i USA.

En annan intressant skillnad mellan Finland och USA är skattereglerna. I Finland kan man dra av stöd till universiteten när man deklarerar. I det nya regeringsprogrammet (Kattainen 1) deklarerar man att denna avdragsrätt inte kommer att utvidgas. I USA kan man också dra av understöd till ideella föreningar och fonder. Man kunde säga att Gesellschaft i USA inte beskattar medborgarna för att de ger pengar till Gemeinschaft. Men det gör man nog i Finland, och skattebjörnen jagar allt mindre och fattigare föreningar i jakten på skattepengar. Att den amerikanska formen av Gesellschaft är så tillåtande har naturligtvis sina, ofta inte alltför smickrande, orsaker, men det hör inte till den här granskningen.

Syntesen? Eller bara kompromissen?

Min tankelek har utgjort ett försök att använda en sorts dialektik. Hittills har det handlat om att använda motsatstänkande, tes-antites, på en del fenomen och strukturer.

När man enkelt beskriver dialektik brukar man dock säga att det är en triad. Tes-antites-syntes. Det skulle alltså avslutningsvis gälla att hitta lösningen – syntesen.

Min inspiratör Janken Myrdal tar upp syntesen i sina skrifter, men inte särskilt mycket. Syntesen verkar inte vara lika central som motsatsen i hans modell. Jag har också litet svårt att hitta goda exempel på klockrena synteser. Detta gäller inte minst i det här fallet. Men för ordningens skull skall jag göra ett försök att hitta något som kanske kunde saluföras som en syntes, må vara provisorisk och ofullständig. En strängare dialektiker skulle antagligen avfärda detta som en kompromiss, vilket är något helt annat än en syntes. Men det må vara hänt.

Den syntes jag tänker erbjuda är en politik som på engelska kallas Place Based Policy.

Det blir en kort presentation av – och argumentation för – en politik som jag tror kunde gynna en samexistens mellan Gemeinschaft och Gesellschaft.

Med tanke på det jag ovan skrivit är det kanske inte förvånande att platsbaserad politik (PBP) utvecklats i USA. Den uppfattas inte i USA som en mainstream-politik men nog som en vision för såväl landsbygdsutveckling som stadsutveckling. För mig som ser på deras landsbygds politik med finländska ögon så verkar det ändå som om en hel del av PBP bar anammats i t.ex. Oregon. Inför nästa programperiod talas det mycket om PBP också i EU. Kanske kommer vi också i praktiken att se resultat av ordleken i programarbetet.

De politiska målen och motiven som presenteras för en platsbaserad politik är effektivare resursutnyttjande och ökad jämlikhet.

Bakom politiken ligger också ett antagande om att alla platser (t.ex. landskap, regioner eller byar) är genuint olika.

Enligt Tom Gallagher (Backa, 2009) bygger PBP på en uppfattning att alla platser är olika beroende på vilket naturkapital, humankapital, människogjort kapital och socialt kapital man har, samt vilken historia bygden har. Fabrizio Barca (2009) talar i sin rapport för EU-kommissionen ytterligare om ett institutionellt kapital eller kapacitet. Dessa skillnader i "kapital" gör att platserna eller lokalsamhällena utvecklas olika och behöver olika typer av stöd och impulser. Olikheter lokalt och regionalt kan vändas till styrka om olikheterna fullt ut beaktas och utnyttjas.

Till denna diskussion kunde man också tillägga kunskaps- eller kompetensperspektivet. I dagens informationssamhälle sprids informationen omedelbart globalt och det är omöjligt att erhålla en dylik fördel. Men spridningen gäller bara den formella informationen och kunskapen. Den tysta kunskapen som lokalsambällen besitter kan fortfarande vara avgörande för framgången. Man kunde alltså tala om ett tyst kunskapskapital som varierar från plats till plats på samma sätt som man talar om de andra kapitalen.

(Det finns en skillnad mellan att på engelska tala om "space" och att tala om "place". Det första betyder bara geografiskt område, det senare innebär också att man i det geografiska området sätter in en "mening". Man beaktar människorna, deras intentioner och samspel.)

En platsbaserad politik har effektivitet som mål men är inte nödvändigtvis i strid med jämlikhetsmålen. Att statsmakten agerar olika i olika regioner eller platser innebär inte att man handlar orättvist och skapar ojämlikhet. Om man agerar ansvarsfullt olika kan man skapa mer jämlikhet än om man agerar formellt jämnt eftersom resultatet på olika platser blir mer ojämnt på grund av platsernas olika behov och resurser, eller kapital om man så vill. Platsbaserade interventioner från statligt håll riktas ofta just mot krisdrabbade samhällen, för att skapa större jämlikhet.

Den "vanliga" jämlikhetspolitiken kan sägas utgå från individer, sedda ur olika synvinklar. Stöd för ensamstående föräldrar, mindre bemedlade äldre, lågpresterande skolelever osv. kanaliseras ut via t.ex. barnbidrag, pensioner och utbildningssatsningar. Det torde vara klart att den individcenterade jämlikheten bör finnas kvar, men kompletterad med platsbaserad politik.

Man har länge talat om integrerad utveckling inom t.ex. EU. Det som PBP tillför är att man gör integreringsarbetet utgående från en plats. Barca (2009) går så långt att han säger att en integrerad politik inte är effektiv om den inte relateras till en viss plats, integrering

på central nivå kallar han teoretisk. Erfarenheter från arbetet inom den nationella landsbygdspolitiska samarbetsgruppen (YTR) visar dock att en integrerad politik på central nivå kan vara både nödvändig och effektiv.

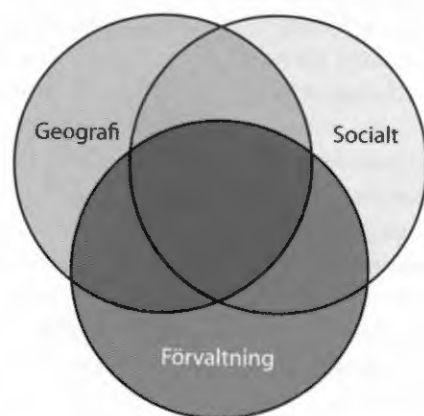
PBP betyder inte bara decentralisering av inflytande, trots att det är en hörnsten i policyn. PBP betyder snarare en växelverkan mellan olika nivåer där också nationella och regionala beslutsfattare har en aktiv utvecklarroll också på lägre nivå. Många av samhällets insatser styrs nationellt, t.ex. utbildningen. För att åstadkomma en integrerad, platsbaserad insats krävs då att också nationella insatser ingår, i detta fall via skolan.

Man kan konstatera att lokal självstyrelse inte automatiskt betyder en optimal resursanvändning och jämlikhet. I vissa fall kan lokala eliter hindra ett effektivt resursutnyttjande om det inte ligger i dessa gruppers intresse, påpekar Barca (2009). (Samma problem gäller självfallet också de andra beslutsnivåerna, detta nämner dock inte Barca.) Barca förespråkar interventioner från högre nivåer i dylika fall. Dessa interventioner innehåller ofta krav på ökad demokrati.

Behovet av fungerande governance framgår av resonemanget ovan. Governance är centralt i PBP men samtidigt innehåller PBP andra element. Det innebär t.ex. också att innehållet i besluten på olika nivåer skall vara uppbyggda så att ett nationellt beslut innehåller nationella prioriteringar men lämnar så stort spelrum som möjligt för regionala beslutsfattare att göra sina egna prioriteringar. På motsvarande sätt fortsätter processen att de konkreta besluten fattas på lägsta möjliga nivå.

En plats måste hänga ihop ur tre olika synvinklar för att PBP skall vara effektiv. För det första måste det vara en geografiskt sammanhållen plats där terrängen beaktas. För det andra bör det finnas en mänsklig gemenskap, en uppfattning om att det finns ett "vi" som bor och agerar här. Och för det tredje bör platsen ha en gemensam förvaltning. I idealfallet sammanfaller alla dessa tre aspekter helt, i verkligheten finns det större eller mindre avvikelser.

Olika aspekter av en plats måste vara sammanhållna

I en god PBP struktur skulle också de skillnader som kommer av språk- och kulturtillhörighet kunna beaktas, inte som undantag utan som en naturlig del av utvecklingsarbetet. Kultur och språk utgör viktiga element i såväl det sociala som det humana kapitalet samt är bärare av den tysta kunskap som den platsbaserade politiken behöver. Gemeinschaft skulle i ett PBP-system inte vara ett irrationellt problem för utvecklingsstrategerna utan en del av lösningen. Eftersom PBP, liksom governance, inte är en ersättande politik utan en kompletterande verksamhetsprincip, är attityder och kunskap viktiga delar av förverkligandet. Detta förutsätter också en platsbaserad kunskapsbas som bör baseras på såväl forskningsresultat om platser som den tysta lokala kunskapen.

De här axplocken av vad en platsbaserad politik kunde vara ger hoppeligen en för sammanhanget tillräcklig beskrivning. Det handlar självfallet om en politik som bedrivs av det offentliga, d.v.s. Gesellschaft. (Kan man ens tänka sig att ett Gemeinschaft håller sig med en politik?) Men man kunde tänka sig att en väl utformad platsbaserad politik skulle kunna lämna ett tillräckligt livsrum för Gemeinschaft.

Platsbaserad politik är knappast den klockrena syntesen. Men modellen är förankrad i USA och tydligen på kommande i EU-politiken. PBP torde därför inte vara en omöjlig politik. Det som är möjligt, fastän otillräckligt är väl ändå bättre än det som är perfekt men omöjligt?

Källor:

- Asplund, J. (1991). Essä om Gemeichaft och Gesellschaft. Göteborg: Korpen
- Asplund, J. (1983). Tid, rum, individ och kollektiv. Stockholm: Liber
- Backa, P. (2009). Landsbygdspolitikens dialektik. http://www.vsop-ohjelma.fi/doc/Backa_Landsbygdspolitikens_dialektik.pdf
- Barca, F. (2009). http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf
- Barca, F. (2010). intervju i Panorama inforegio 34/2010
- Castle, E., Weber, B. (2006). Policy and Place: Requirements of a Successful Place-Based Policy. Oregon: Oregon State University.
- Englund, P. (2000). Den öovervinnelige. Stockholm: Atlantis.
- Haapala, P. Red (1993). Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tammerfors: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Kananen, J. (2011). Modern Societal Impulses and their Nordic Manifestations. doktorsavhandling, Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Koivula, U-M, Lehtimäki, H., Aukee, R., Jokinen, A. & Juhila, K. (1993). Socialpolitikens många dimensioner. Helsingfors, VSOY
- Myrdal, J. (2004). Motsatstänkande i praktiken, Folkets historia Årsbok Volym 33. Uppsala: SLU Avdelningen för agrarhistoria. http://www.agrarhistoria.se/pdf/Motsatst%C3%A4nkandet_i_praktiken.pdf
- Wallén, B (2008). Från folkstyre till ett styrt folk. Helsingfors: Tankesmedjan Lokus.

Hur mäter man värdefullt?

Om de fundamentala kategoriernas betydelse, "bounding"effekter och potential inom samhällsvetenskap

Kjell Andersson

Inledning

För en person med ett grundläggande intresse för vetenskapsteori – som undertecknad – har mätning framstått som ett centralt element inom samhällsvetenskapen. Johan Galtung definierar i sitt magistrala verk "Theory and Methods of Social Research" mätning som "Given a variable, then measurement is the mapping of the values on a set of numbers" (Galtung 1970, s. 73). Galtungs definition refererar till datamatrixen med enheter, variabler och värden och den kvantitativa metod som han framför allt relaterar den till. På det sättet blir mätningen teknisk, och inget ont i det. Mätningen har dock också en helt annan dimension, som ofta inte explicit görs inom den samhällsvetenskapliga diskussionen: den är intimt förbunden med de grundläggande postulat och teorier som samhällsforskaren använder. Om man "mäter attityder", vilket tidvis har varit en nästan dominerande gren av samhällsvetenskapen, gör man detta därför att man tror att det är relevant och viktigt, och detta i sin tur går nästan alltid att knyta till ett kontrollbeting i samhället – som kan ha både positiva och negativa förtecken. Om man mäter BNP, jag skall mer specifikt komma till båda frågorna, gör man det helt uppenbart för att man på något plan ansluter sig till den nationalekonomiska tillväxtmodell som under den industriella och post-industriella epoken blivit en ortodoxi inom politik och samhällsteori. Det är dock knappast givet att man bör kontrollera – eller i varje fall inte vad man bör kontrollera – och det är ännu mindre givet att man som forskare bör ansluta sig till en tillväxtmodell. Däremot kunde det i den bästa av världar finnas många andra uppdrag för samhällsforskare, uppdrag som kräver en annan mätningfilosofi, och som idag tenderar att ligga utanför, eller i varje fall i marginalen av de dominerande diskurserna (som definierar det som får sägas, och också tänkas). Jag skall i det följande grunna på hur man kunde mäta värdefullt, vilket är en fråga om subjektiva åsikter och *social konstruktion*, genom att diskutera några exempel och beting som jag finner problematiska och några som jag anser att kunde ha en potential.

Samhällsforskaren och kontrollen

Som den läsare som läser mellan raderna säkert redan konstaterat, anser jag att uppfattningen om forskarens och akademikernas frihet till stor del är en myt. Vi påverkas på ett slags ideologiskt plan av diskurserna, och nedanom dem, i den rymd som (för en materialist) bottnar i materiella och fysiska förhållanden finns en uppsjö av mekanismer som styr. Per Olof Sjöstrand skriver i en essä om den tidiga svenska statsbildningen att stats-samhället kan anses växa fram genom en "ömsesidig, men alltmer ojämn utväxling av beskydd och andra offentliga handhavanden mot direkta ekonomiskt betingade prestationer, vilka småningom institutionaliseras och tar formen av avrad och skatt. [...] Kungamakten avskämmas från bönderna och vidmakthålls inte längre genom personliga bindningar, utan genom olika till denna makt bundna militära och administrativa organ." (Sjöstrand, 1994, s. 536). Generellt konsolideras statsbildningarna vid ingången till 1500-talet, och det märks mycket konkret i Sverige-Finland när Gustav Wasa organiserar skatteuppbörd och kontroll genom bl.a. en statlig jordabok (förlaga till folkbokföring). Motsvarande uppgifter tillhandhålls i dag av bl.a. Statistikcentralen, som står den empiriska samhällsforskningen nära, och kopplingen till samhällsvetenskapen generellt blir ännu klarare om man betänker att en stor del av de samhällsforskare som verkade i Finland före den stora akademiska expansionen under senare delen av 1900-talet med sina intressen och forskningsinriktningar föregrep inte bara Statistikcentralens verksamhet utan också centrala kontroll och forskningsenheter som Institutet för hälsa och välfärd (tidigare Stakes). Med andra ord står den empiriska samhällsforskningen statens kontroll mycket nära, vilket inte minst manifesteras i, och genereras via, Finlands Akademi och andra anslagsbeviljares forskningspolitik.

I relation till ovanstående är det legitimt att ställa åtminstone två frågor: Kontroll, säkert till stor del, men är den inte huvudsakligen till för att förbättra samhället, och i förlängningen, livet för individen? Och vidare, det gäller ju här ganska tydligt kvantitativ forskning medan den kvalitativa metoden, i exempelvis sociologi, fått en allt starkare ställning, hur påverkar detta resonemanget? Beträffande den första frågan kan man igen anknyta till Sjöstrand (1994, s. 532) vilken helt adekvat påpekar att det finns två huvudsakliga uppfattningar om statens roll: å ena sidan en konfliktbetonad som menar att staten generellt är regleringsmekanism för ett samhälle präglad av ojämlikhet och konflikt och att ett slags dold funktion är att bevara det huvudsakliga mönstret, vilket gynnar vissa grupper och missgynnar andra (den här uppfattningen kan kopplas till framför allt marxismen). Å andra sidan finns det en konsensus-skola som betonar statsarrangemangets win-win funktion och menar att alternativet helt enkelt är dysfunktion och kaos. Det är här inte min uppgift att recensera dessa skolor; det räcker snarare med att konstatera att båda har en fast förankring i den historiska och samhällsvetenskapliga diskussionen och att de därmed, helt konkret, bestyrker sin relevans. Man kan för konsensus-skolans del också peka på ett tydligt trade off-element: för att vinna fördelar underkastar sig individerna också nackdelar, såsom olika slag av kontroll. Herbert Marcuse var en av dem som tidigt pekade på att det moderna samhället mjukat upp och behagliggjort kontrollfunktionerna – och gjort dem effektivare än någonsin. "...underkastelsen (utsträcks) – i överflödets och frihetens skepnad – att gälla alla sfärer av privat och offentligt liv. Den integrerar all verklig opposition och införlivar alla alternativ" (Marcuse, 1968, s. 34). Det finns med andra ord ett

tydligt element av "repressiv" kontroll också i den nutida, mjuka, välfärdsstatskonstruktionen, och den apparat som är nära lierad med den, d.v.s. i synnerhet den akademiska samhällsvetenskapliga forskningen.

Man glider här, synnerligen naturligt, in på frågan om de kvalitativa metoderna inom samhällsvetenskapen och vad de betyder med avseende på kontroll. Vid ett första påseende kan de flesta djuplodande, kvalitativa, metoderna kanske ses som antiteser till de generaliserande kvantitativa, och som åtminstone potentiellt emancipatoriska. Marcuses sätt att resonera – som inbegriper alla metoder i det kontemporära samhället – har dock fått många efterföljare, av vilka den mest kända är Michel Foucault. Den "sene Foucault" (2010) myntade bland annat begreppet *governmentality*, vilket i väsentlig utsträckning innebär att medborgarna, de som styrs, internaliserar styrningsmekanismerna och således fulländar den totala kontroll som Marcuse på sin tid endast anade och antydde. De djuplodande forskningsmetoderna, som bearbetar självförståelse och också handlingsmotiv och bevekelsegrunder blir lätt en kugge i ett *governmentalitet* maskineri som i sig har avsevärd både traditionell och neo-foucaultiansk kontroll över forskningen. Det gäller med andra ord för forskaren att noga begrunda vad han/hon mäter, vilken direkt negativ kontroll det implicerar, men också vilken tvivelaktig eller onödigt kontroll som på det här sättet utövas. Som resonemanget antyder blir det dock lätt en övermänsklig uppgift.

The horror story of BNP

Från den vitt(för att inte säga allt-)omfattande frågan om samhällsvetenskapliga mätningars koppling till statlig (eller motsvarande) kontroll tänkte jag nu övergå till att diskutera några mer avgränsbara mätningensbeting, vilka alla har en viktig ställning i dagens samhällsforskning – i vid bemärkelse – och vilka delvis kritiskt diskuteras, men enligt min mening borde diskuteras ännu mer. Den första av dessa mätningsspraktiker gäller BNP, eller bruttonational produkten. BNP definieras som all privat och offentlig konsumtion i ett land, plus investeringar och export, minus import under vanligtvis ett år (Investopedia, 2011). BNP har kritiserats, den mest uppmärksammade kritiken kommer från den franska presidenten Sarkozy (The Guardian, 2009), men fortfarande framstår måttet som det som huvudsakligen används då det ekonomiska tillståndet, och framför allt utvecklingen, i ett samhälle står under lupp. Samtidigt har måttet enorma brister då det gäller att kartlägga välfärd, miljö eller överhuvudtaget "framsteg". Det mest horribla exemplet är att de insatser som krävs för att åtgärda miljökatastrofer räknas in i BNP, samtidigt som bara de monetärt skönjbara negativa effekterna av sådana katastrofer påverkar måttet, alltså inte exempelvis mänskligt eller biologiskt lidande som sådant. Sålunda kunde man efter jordbävningens-, tsunami- och kärnkraftskatastrofen i Japan vintern 2011 läsa ekonomiska bedömningar som "balanserade" diskussioner om förödelse och minskad produktion med ökad efterfrågan inom framför allt byggnads- och konstruktionssektorn... Bland andra, iögonfallande, men signifikanta, brister i BNP-måttet kan nämnas blindheten inför en ojämn resursfördelning, exkludering av aktivitet som inte manifesteras monetärt, t.ex. oavlönat hemarbete, samt okänsligheten inför input i form av arbete och de negativa konsekvenser detta kan ha för livskvaliteten. Med signifikant menar jag här en strävan att göra allt monetärt, och därmed beskattningsbart (Gustav Wasas 1500-tal kan igen fungera som

sinnebild!) samt statsformationernas traditionella tendens att "reglera ojämlikhet" och generera en maximal produktion.

Land-stad – en evig dikotomi?

BNP kan naturligtvis relateras till det "moderna" projektet, vilket som en centralt element innefattar framväxten av den industriella ekonomin. Mätningar som har att göra med dikotomin land-stad relaterar på samma sätt centralt till det moderna, även om implikationerna får anses som lite vidare och tenderar att göra det moderna till en aspekt av historien i ett mycket långt perspektiv. Man kan utan vidare konstatera att land-stad dikotomin går igen i ett otal akademiska och utomakademiska sammanhang även om disciplinen demografi står i ett slags särställning (Hugo et al., 2003). Land-stad dikotomin har också länge kritiserats men kritiken har stött på ett slags diskursiv teflonyta och studsat tillbaka utan några större ändringar i varje sig samhällsvetenskaplig mätningsspraxis eller samhällspolitisk diskurs, delvis på grund av alternativens brister men till stor del också på grund av dikotomin förankring i en seg moderniseringsdiskurs. Att se världen genom land-stad glasögon har givetvis sina självklara konsekvenser: företeelser kategoriseras åt det ena eller andra hållet. Om världen, eller dess representationer, enkelt skulle sönderfalla i land eller stad vore det problem som här antyds naturligtvis ur världen: dikotomin skulle fungera adekvat. Förhållandet är dock det, att det typiskt urbana och det typiskt rurala idag ganska långt reducerats till idealtyper som sällan påträffas i verkligheten. Ytligt, fysiskt, har staden och landet inte förändrats så mycket, även om forskare såsom Pahl (1966) i England redan på 1950- och 1960-talen noterade att en stor del av landsbygden, till följd av ex-, peri- och kontraurbanisering alltmer fick urbana drag, eller att det skedde en sammansmältning och hybridisering. Under den, i stadsmiljöerna och på en stor del av landsbygden, relativt oförändrade ytan har det dock skett radikala förändringar. Om man till rumsdimensionen lägger tidsdimensionen har en ännu vid mitten av 1900-talet okänd mobilitet uppstått: stora delar av befolkningen pendlar dagligen över långa sträckor, speciellt i anslutning till större städer och befolkningscentra. En stor grupp pendlar veckovis mellan egentlig bostad och arbetsbostad. Kanske ännu mer betydelsefull är dock rörelsen mellan den huvudsakliga bostaden och olika typer av fritids- och andra bostad. Den förenar, speciellt i Finland, land och stad i samma personer, även om båda socio-spatiala formationer, på grund av pendlingen och mobiliteten, hybridiseras. Utöver den här mobiliteten på nationell bas har vi ännu en mångfacetterad global sådan, som skapar nya kombinationer och hybrider.

I tillägg till den fysiska mobiliteten har vi en informationell sådan. Denna skapas i dag framför allt via Internet som i "realtid" förmedlar all slags information världen över oberoende av var sändare och mottagare finns. Det är en självklarhet att denna hybridiserar och jämnar ut, oberoende av vilka sociala eller spatiala kategorier det gäller. Och det signifikanta vad gäller stad och land är att de inte huvudsakligen är geografiska, fysiska, kategorier utan socio-spatiala formationer, som lever genom, och konstitueras av, institutioner, praktiker, diskurser m.m. Frågan om rural-urban dikotomin är förstas dels akademisk: skall vi förstå världen behöver vi också verktyg som är lämpade för utforskandet av den. Betydligt allvarigare än det akademiska problemet är dock det sociala, politiska och ekonomiska – landsbygden och staden är i och för sig vad de är, genom de institutioner, den praxis och de diskurser som producerar och reproducerar dem, men de kunde formas

mer långtgående utgående från sin respektive logik om denna hade ett mer fullgånget stöd i dominerande diskurser. Man kan här dra en viss parallell till marxismens tes om samhällets överbyggnad som eftersläpande, i relation till basen och samhällets primära drivkrafter. I konkreta termer gäller det till exempel landsbygdens utvecklingsåtgärder som på grund av bristfällig problemlista och bristfälliga insikter om landsbygdens potential sällan får den effekt som de kunde ha. I stället kretsar de inte sällan kring en eländesbeskrivning som lätt blir en självuppfyllande profetia.

Landsbygdskapital – en öppning mot ett nytt tänkande

Ovanstående problemgenomgång utgör ett naturligt avstamp till diskussionen om det första – åtminstone potentiellt – positiva exemplet på mätning inom samhällsvetenskap. Jag refererar här framför allt till Brian Garrod och hans kolleger i England som vid mitten av 2000-talet introducerade begreppet landsbygdskapital (countryside capital) som en innovativ teoretisk synvinkel på de problem och utmaningar som landsbygden står inför i dag, och som gjort de flesta traditionella synsätt mer eller mindre obsoleta. Med landsbygdskapital menar Garrod och kolleger dels traditionella landsbygdsresurser såsom mark, vatten, byggnader och anläggningar m.m. men dels menar de också nya resurser (eller företeelser som nu kan bli betraktade som resurser) såsom språk, traditioner och kultur (både som arv och som manifesterat i verksamhet) (Garrod et al., 2006). Orsaken till att Garrod & co vill utvidga kapitalbegreppet för landsbygdens del är dels den vidgning av, speciellt i vid mening, ekonomiska aktiviteter som skett på landsbygden – eller kopplat till den. Dels det faktum att dessa nya faktorer fungerar som "kapital" i relation till den nya rurala ekonomiska verksamheten: de utgör en grundförutsättning för den och de kan växa eller krympa, mest signifikant på grund av olika aktörers skötsel av dem. Det avgörande argumentet för det nya landsbygdskapitalbegreppet är dock enligt mitt sätt att se det ekologi- och hållbarhetstänkande som förts in i politisk och samhällslig (men knappast mainstream ekonomisk) debatt sedan 1980-talet. Garrod och hans kolleger betonar att det bör råda en balans mellan de olika typerna av landsbygdskapital för att ekonomin skall vara balanserad – och just balansen mellan naturresurser, artefakter och humankapital på kort sikt är avgörande för en hållbar ekonomi på lång sikt enligt ekologiska ekonomer såsom Thomas Prught (Prught et al., 1995). Garrod & co kopplar också direkt sin modell till det postulat för en ekologisk ekonomi som formulerats av David Pearce och kolleger: det kapital som ges över till en ny generation får inte vara mindre eller av sämre kvalitet än det som övertogs av föregående generation (Pearce et al., 1989).

Det framstår måhända som en motsägelse att först kritisera land-stad dikotomin och sedan lyfta fram en ny teori om landsbygdskapital, förutsätter inte detta kapital ett dikotomt tänkande? Min tes är dock att vi närmast behöver ett slags specifika kategoriseringar som är funktionella just i sitt sammanhang och som har en explicit koppling till den teori vi vill stöda oss på och lyfta fram i vår forskningsverksamhet. Land-stad dikotomin har en mycket klar och specifik diskursiv laddning, relativt okänslig för hur samhällsvetare hanterar den. Den definierar staden som framsteg och landet som eftersläpning, staden som förädlare och landet som råvara, staden som kultur och landet som natur etc. Mera specifikt, i ett finländskt sammanhang, är landet så gott som lika med jord- och skogsbruk.

Den hybridisering som jag ovan talar om gäller dock inte bara fenomen som boendemiljöer och det "land" och den "stad" som mobila människor mentalt bär med sig utan den gäller hela det spektrum som de socio-spatiala formationerna land och stad utgör. Sålunda inbegrips i allra högsta grad ekonomi, speciellt i en tid av ekonomifixerings som vår, då börskurser och BNP-siffror så gott som dagligen fyller tidningarnas paradsidor. Den rurala ekonomin är idag mycket mångfasetterad (även om skog och åkrar fortfarande dominerar landskapet). Primärnäringarnas direkt sysselsättande verkan har länge sjunkit, till och med kraftigt. På samma sätt har i Finland den offentliga sektorn, främst kommunerna, fått ta på sig rollen som den huvudsakliga sysselsättaren, och försörjningskällan, på landsbygden. Under expansion är dock ett komplex av "nya rurala varor och tjänster" (Andersson, 2007), speciellt på den stads- och tätortsnära landsbygden. Det rör sig här om olika typer av turism, ny djurhållning såsom rid- och travhästar, nischad odling av typen ekologisk eller närmät, hantverk, fester och tillställningar, etc. Det är kombinationen av ekonomiska verksamheter på landsbygden som teorin om landsbygdskapital vill fänga upp, en kombination som kommer att få, och rimligen bör få, allt större betydelse om de nuvarande infrastrukturella förutsättningarna – med avsevärd möjlighet till mobilitet – bibehålls någorlunda oförändrade. Kapitalmodellen greppar, samtidigt som den baserar sig på de "opportunistiska" möjligheter som dagens samhälle och ekonomi ger, också de ekologiska och hållbarhetsmässiga utmaningar som dagens ekonomi och samhälle står inför, oberoende av om det rör sig om land eller stad. I en jämförelse med BNP-måttstocken glider tanken lätt till Bibelns berättelse om David och Goliat: BNP är idag ett mått och ett tänkesätt som motstår till och med attacker från ledande politiker som Sarkozy; landsbygdskapital är däremot, tillsvidare, ett marginellt påfund av landsbygdsforskare, som väntar på sin akademiska etablering. Samtidigt svarar begreppet, utöver den specifika användning som det nu är tal om, upp mot så många av de specifika problem som BNP implicerar att det är svårt att som samhällsforskare inte "uppmåna till kamp" mot den hegemoni som grovhuggna ekonomiska verktyg av typen BNP hittills haft. Landsbygds- (eller rurala kapital) kan också lätt översättas till urbankapital, och den detaljerade verktygslådan kan utformas specifikt för olika regioner och lokala sammanhang (Svels, 2011).

Demokratins förfall eller en ny demokrati?

Beskrivningen av hur det rurala, och rural-urbana, förändrats antyder en fundamental omstrukturering i dagens, de senaste decenniernas, samhälle. Man talar, lite beroende på kontext, och om man är akademiskt anknuten, beroende på teoretisk positionering, ömsom om det postmoderna, det senmoderna, eller varför inte det högmoderna samhället. Det mest centrala kännetecknet på den nya epoken är kanske att de "stora berättelserna", speciellt de som handlar om framsteg, anses döda. I stället finns ett slags grundläggande obestämdhet som gör det svårt både att få överblick och att bestämma riktning. Den tomhet som det här lätt implicerar dövas enligt många också med konsumtion, som på det sättet får ett slags essentiell ställning (Baudrillard, 1970). Den obestämdhet och de multipla perspektiv som gäller i samhället i stort gäller också inom politik och samhällsstyrning. Government, i betydelsen traditionell, hierarkisk styrning, sägs alltmer ha övergått i governance, som indikerar mer horisontella relationer av samstyre mellan å ena sidan staten och traditionella styrningsaktörer och å andra sidan nya aktörer såsom organisationer,

företag, internationella organ och experter. Den horisontella vidgningen motsvaras också av en vertikal vidgning, allt från den globala nivån till den lokala. Den här utvidgningen av "den styrande familjen" syns implicera att staten och motsvarande styrelseorgan fått mindre makt än vad de traditionellt haft. Den här tolkningen har också fått ett relativt omfattande stöd i såväl politisk som akademisk debatt. Det som kanske inte belysts lika väl är att de traditionella politiska aktörerna, inom den representativa demokratins ram, framför allt de politiska partierna, på det här sättet logiskt sett borde få en mindre roll. Tillsammans om minskad roll för traditionella styrande organ, och i förlängningen traditionella politiska aktörer såsom partier, får också stöd i den tendens till minskat traditionellt politiskt deltagande som kan skönjas på olika håll, speciellt bland yngre. Samtidigt uppvägs det minskade traditionella deltagandet åtminstone delvis av ett icke-traditionellt deltagande (demonstrationer, bojkotter, facebook-aktivism, etc.) som snarare tycks öka än minska, särskilt bland ungdomen (Norris, 2002; Dalton, 2006; O'Neill, 2007). Å ena sidan tyder det här på att medborgarna är rationella – vilket går stick i stäv med den oro för "demokratins framtid" som beledsagat rapporterna om sjunkande aktivitet; å andra sidan indikerar det här på allvar att politikens och demokratins "hot spots" bör sökas på andra håll än vad som traditionellt varit fallet, och fortfarande till stor del är fallet inom samhällsvetenskap och politisk debatt.

I och för sig har det här sökandet pågått länge. Pressman & Wildavsky (1973) orsakade en livlig debatt när de i sin forskning konstaterade att politiska beslut sällan implementeras såsom beslutsfattare tänkt utan att de formas och omformas hela vägen ner, genom byråkrati och implementerande strukturer, där kamp oupphörligt förs om värden, materiella och immateriella. Pressman och Wildavsky såg implementeringsdistorsionen som negativ och pekade framför allt på det stora antalet involverade aktörer i implementeringskedjan som en källa till problemet. Senare iakttagare har i någon mån dragit slutsatsen att aktörskonstellationerna i implementeringsfaserna i det senmoderna samhället i själva verket fyller sin funktion och att en vettig implementering av beslut på det här sättet möjliggörs (O'Toole, 1997; O'Toole & Hall, 2000). Härifrån är det långt till att omdefiniera demokratin, men detta är någonting vissa författare åtminstone närmar sig när de framhåller deltagarmomentet i de här processerna och lyfter fram intressenten (stakeholder) som en aktör som "har ett moraliskt eller ekonomiskt intresse i utgången av offentliga beslutsprocesser" (Leach, 2006, s. 101). Den här typen av diskussioner kan sägas fokusera en aspekt av det svåröverskådliga governance-systemet, eller hur det på vissa nivåer fungerar i praktiken. Det som är problemet med governance-diskussionen är dock att den inte har en koherent koppling till en demokratisk diskussion, delvis på grund av att den i sig är så fragmenterad, delvis på grund av att traditionell demokratiteori inte är lämpad för att ta itu med governance problem (Hirst, 2000; Papadopoulos, 2003). Skönjbara tendenser är i stället den normativa, och sist och slutligen ganska ytliga, diskussionen om "good governance" som framför allt handlar om den tredje världens övergång till ett demokratiskt styrelsesätt, den pluralistiska traditionens ganska oproblematiske integrering av governance-tänkande i sitt problemfält (t.ex. i USA), samt framväxten av en egen governance-diskurs som kretsar kring nätverk och liknande, icke-traditionella, företeelser. I det stora hela, och särskilt i ett statsunitaristiskt samhälle som Finland, utgör den traditionella representativa demokratin dock stommen i samhällstyrningen och därför blir det gap mellan teori och verklighet, och mellan olika verkligheter, som diskussionen ovan antyder, problematisk.

I syfte att försöka brygga över den här klyftan, har undertecknad, tillsammans med kolleger, i den forskningsmiljö som FO-RUM vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet utgör försökt bygga en typ av hybrid modell som bygger på etablerad demokratiteoritradition men som anpassar denna till governance-styrningen och dess olika yttringar. Den grundläggande utgångspunkten är distinktionen mellan å ena sidan en aggregativ och å andra sidan en integrativ demokratitradition (March & Olsen, 1989). Den aggregativa traditionen kan förenklat beskrivas som den dominerande inom demokratiteori och -praxis; den handlar om aggregering, och sammanjämkning, av intressen och en i princip hierarkisk styrningslogik. Den integrativa traditionen å andra sidan kommer närmare deltagande demokrati-idealet; den betonar diskussion och fostrandet av en samsyn och lägger mindre vikt vid formella demokratiska kanaler och regelsystem. Å ena sidan är den integrativa demokratin "utopisk" men å andra sidan förekommer den också i demokratiska samhällen jämsides med den aggregativa och formar det kitt som demokratiska samhällen behöver. Dessa två demokratikoncept kombineras i vår modell med ett antal faktorer som i nutida samhälls- och styrningsdiskussion brukar bedömas som viktiga. De faktorer som vi har valt att lyfta fram (ett urval av den här typen är alltid mer eller mindre godtyckligt) är: aktörer, institutionella kopplingar, typ av deltagande, konfliktlösning, typ av kunskap, utfall och ansvarsutkrävning. Kombinerat med de två demokratikonceptionerna får man följande rutfält (där de olika faktorernas "skepnad" illustrativt antyds).

Faktor	Aggregativ demokrati	Integrativ demokrati
Aktörer	Politiker och administratörer	"Folket"; de berörda
Institutionella kopplingar	Starka och välreglerade kopplingar	Formellt svaga kopplingar; moraliskt kitt
Typ av deltagande	Organiserat deltagande; rutiner	Palett av deltagandeformer, ofta ad hoc
Konfliktlösning	Köpsläende och "kohandel"	Samtal; sökande efter det gemensamma
Typ av kunskap	Expertkunskapen stark	Lekmannakunskap basen
Utfall	Mål och medel klart definierade	"Resan är målet"
Ansvarsutkrävning	Klara mandat och ansvarskriterier	Moraliskt ansvar; "historien dömer"

Modellen ovan kan i princip appliceras på vilka företeelser som helst i ett demokratiskt (till exempel governance-präglat) samhälle. Man får också självfallet olika resultat beroende på fenomenet ifråga, i vilken grad det är aggregativt eller integrativt, eller på vilket sätt det kombinerar de båda konceptionerna. Det som är intressant är dock inte en beskrivning som sådan utan snarare logiken bakom, och implikationerna av, den kombination av aggregativ och integrativ demokrati som man sannolikt finner ifråga om de flesta samhällsliga företeelser och fenomen. Det har alltid funnits en mix av dessa egenskaper men det finns skäl att tro att denna mix på avgörande punkter förändras i och med governance-demokratins. Uppgiften för samhällsforskaren blir i denna situation att försöka klargöra förändringen, och peka på svårigheter och problem, men också möjligheter och öppningar. Slutmålet är självfallet att försöka utveckla demokratiteorin, så att den på bästa sätt svarar mot den senmoderna epokens utmaningar, men samtidigt tar stöd i det goda, beprövade,

som demokratiteori traditionellt gjort. För närvarande pågår ett forskningsprojekt kring LEADER som utnyttjar ovanstående modell och "mätinstrument" (Andersson & Kovach, 2010). Hösten 2011 inleds dock också ett annat, större projekt som har samma referensram, det av Finlands Akademi finansierade "The democratic impact of administrative reforms - temporary governance instruments in regional development" (Sjöblom, 2011).

Till sist

Jag har i ovanstående betraktelse drivit tesen om att vissa fundamentala kategorier, genom sin diskursiva styrka, mer eller mindre styr den samhällsvetenskapliga forskningen. Dessa fundamentala kategorier kallar jag här mätningar och mätinstrument, för att både påminna om, och framhäva, samhällsvetenskapen som en i allra högsta grad praktisk verksamhet, med en direktkoppling till samhälle och politik – vilken ofta tenderar att dunkliggöras. Att vara neutral som samhällsvetare är svårt, och förment neutralitet tenderar ofta att bli sin motsats. Att ta ställning, och ens för en själv, göra rätta val är dock mycket svårt, på grund av frågornas komplexitet och på grund av de determinerande strukturer som vi alla är en del av. Det väsentliga är dock att diskussionen fortsätter.

Källor:

Andersson, K. (2007). *New Rural Goods and Services – The Foundation of the New Countryside?* Helsingfors: Swedish School of Social Sciences, University of Helsinki.

Andersson, K. & Kovach, I. (2010). *Lagging Behind or LEADER in Local Democracy? An assessment of LEADER-type development projects as a tool for democratic integration in the contested countryside.* Helsingfors: Swedish School of Social Sciences, University of Helsinki.

Andersson, K., Eklund, E. & Lehtola, M. (2006). Rural areas under urban pressure: Finland. In G. Overbeek, & I. Terluin (eds), *Rural areas under urban pressure; Case studies of rural-urban relationships across Europe.* Pp. 47–78. The Hague: LEI Wageningen UR.

Baudrillard, J. (1998). *The Consumer Society: Myths and Structure.* London: Sage.

Dalton, R.J., (2006). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies.* 4th ed. Washington, DC: CQ Press.

Foucault, M. (2010). *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France 1982–1983.* <http://rauli.cbs.dk/index.php/foucault-studies/article/view/3127/3298.pdf>

Galtung, J. (1970). *Theory and Methods of Social Research.* Oslo: Scandinavian University Books.

Garrod, B., Wornell, R. & Youell, R. (2006). Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, Vol. 22, pp. 177–128.

Hall, T. & O'Toole, L. (2000). Structures for policy implementation: An analysis of national legislation 1965–66 and 1993–94. *Administration & Society*, Vol. 31 (6), pp. 667–686

Hirst, P. (2000). Democracy and Governance. In J. Pierre (ed), *Debating Governance – Authority, Steering and Democracy.* Pp. 13–35. Oxford: Oxford University Press.

Hugo, G.J., Champion, A.J. & Lattes, A. (2003). Towards a New Conceptualization of Settlement for Demography Beyond the Urban/Rural Dichotomy. *Population Development Review*, Vol. 29 (1), pp. 277–297. Investopedia 2011. <http://www.investopedia.com/terms/g/gdp.asp#ixzz1W1AuX81Y>

Leach, W. (2006). Collaborative Public Management and Democracy: Evidence from Western Watershed Partnerships. *Public Administration Review*, December 2006, Special Issue, pp. 100–110.

March, J. & Olsen, J. (1989). *Rediscovering institutions: the organizational basis of politics.* Free Press, New York.

Marcuse, M. (1968). *Den endimensionella människan: Studier i det avancerade industrisamhällets ideologi.* Stockholm: Bonnier.

Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism.* New York: Cambridge University Press.

O'Neill, B. (2007). *Indifferent or Just Different? The Political and Civic Engagement of Young People in Canada.* Charting the Course for Youth Civic and Political Participation Brenda, CPRN Research Report, June 2007. http://www.cprn.org/documents/48504_FR.pdf

O'Toole, L. (1997). Interorganizational Communication: Opportunities and Challenges for Public Administration. In J.L. Garnett, & A. Kouzmin (Eds.), *Handbook of Administrative Communication.* Pp. 61–78. New York: Marcel Dekker.

Pahl, R. (1966). The rural–urban continuum. *Sociologia Ruralis*, Vol. VI (3–4): pp.299–329.

Papadopoulos, Y. (2003). Cooperative forms of governance: problems of democratic accountability in complex environments. *European Journal of Political Research*, Vol. 42 (4), pp. 473–501.

Pearce, D., Markandya, A. & Barbier, E.B., (1989). *Blueprint for a Green Economy.* London: Earthscan.

Pressman, J. & Wildavsky, A., (1973). *Implementation: how great expectations in Washington are dashed in Oakland: Or, Why it's amazing that Federal programs work at all, this being a saga of the Economic Development Administration as told by two sympathetic observers who seek to build morals on a foundation of ruined hopes.* Berkeley: University of California Press.

Prugh, T., Costanza, R., Cumberland, J.H., Daly, H., Goodland, R. & Norgaard, R.B., (1995). *Natural Capital and Human Economic Survival.* Solomons: ISEE Press.

Sjöblom, S. (2011). *Democratic impact of temporary governance instruments in regional development.* Helsingfors: opublicerad projektplan.

Sjöstrand, P.-O., (1994). Den svenska tidigmedeltida statsbildningsprocessen och den östra riksdelen. *Historisk Tidskrift för Finland*, Vol. 79, pp. 530–573.

Svels, K. (2011). *Världsarv, landsbygdsomvandling och turism – stenar som ruralt kapital.* Vasa: Åbo Akademi (licentiatavhandling)

The Guardian (2009). *Sarkozy attacks focus on economic growth.* <http://www.guardian.co.uk/business/2009/sep/14/sarkozy-attacks-gdp-focus>.

Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*, Second edition. London: Sage.

Rurala och regionala studier

Religion på den österbottniska landsbygden

Andreas Häger

Det österbottniska rurala landskapet är känt för sina lador. En annan typ av byggnad som inte är fullt så vanlig men som ändå dyker upp med viss regelbundet vid sidan av vägen är bönehuset. De väckelserörelser som byggt dessa bönehus har präglat – och präglar i viss mån fortfarande – Österbotten. I denna text vill jag ta upp något om religionen i dagens Österbotten. Inledningsvis tar jag upp något om relationen mellan religion och plats. Sedan, som exempel på aspekter av denna relation, presenteras några preliminära resultat från ett pågående forskningsprojekt om österbottniska väckelserörelserns betydelse i sitt lokala samhälle.¹ Här diskuteras främst laestadianernas betydelse för Larsmo, och som en slags kontrast till detta fall, även evangeliföreningen i Jeppo.

Religion och plats

Religion kan kopplas till plats på olika sätt och på olika nivåer. En religion kan identifieras med en viss plats; till exempel kan hinduism definieras som den religion som utövas i Indien. En plats eller ett område kan uppfattas som viktigt för en religiös tradition, som när Israel beskrivs som judarnas heliga land. I traditionell religion har olika platser definierats som heliga och varit föremål för dyrkan, och motsvarande kan också förekomma inom världsreligionerna, till exempel i form av mål för pilgrimsfärder – Mecka, Rom. etc. Religion är ett socialt fenomen, och människor som bor nära varandra har traditionellt följt samma religion, och denna religion har i sin tur definierat det område där man bor; man talar till exempel om ”muslimska länder”. Förhållandet mellan religiös tradition och plats är inte statiskt, religioner rör på sig genom mission, erövring, migration, osv.²

---

¹ Projektet går under namnet "Religion och region" och har finansiering från Svenska kulturfonden och Kyrkans forskningscentral. Projektets material består av 29 intervjuer (mellan en halv timme och två timmar och fyrtio minuter långa, alla gjorda av mig), med representanter för religiösa organisationer, kommunala tjänstemän, lärare, företagare och föreningsrepresentanter; observationer; hundratals tidningsartiklar; kommunala dokument; och material från Internet. Informationen i denna text är hämtad från detta material. Under den tid artikeln skrivits har jag varit anställd som forskare vid Svenska Litteratursällskapet i Finland inom projektet "Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland". Min forskning där berör också religionen i Österbotten.

² För mer ingående diskussion med fler exempel på relationer mellan religion och plats, se Park (1994) och Stump (2000).

I de österbottniska bönehusen är kristendomen den tradition man följer. Kristendomen ses, i motsats till till exempel judendomen, som en icke-geografisk religion. Den är i stället först och främst en historisk religion, med en definierad början och ett förutsagt slut. Men också kristendomen har sina rumsliga kopplingar. En av dessa är de pilgrimsmål som nämndes. Principen "cuius regio, eius religio" – "den vars region, hans religion" – tillämpades i 1500-talets Tyskland, när landet delades i en protestantisk och en katolsk del på basen av de olika furstarnas tillhörighet. Olika slags religionstillhörighet i olika geografiska områden är snarast regel i Europa, med det katolskt präglade Central- respektive Sydeuropa, med olika nationella ortodoxa kyrkor i öst, och det protestantiska Norden. Det finns även inte minst inom kristendomen en explicit geografisk indelning i olika territorier: församlingar, stift, osv.

Även på mer lokal eller regional nivå kan man hitta samband mellan religiösa skiljelinjer och geografi, skiljelinjer både mellan olika grupper och mellan områden med högre respektive lägre grad av religiös aktivitet. Trots att Norden ofta betraktas som det mest sekulariserade hörnet i världen – mätt med religiöst deltagande och tro på religiösa dogmer – finns det även här områden med högre religiös aktivitet. Både Finland, Sverige, Danmark och Norge har sina "bibelbälten". I Danmark är det delar av Jylland, i Norge de västra och södra delarna av landet. I Sverige talar man ofta om Småland som ett särskilt religiöst område. Landskapet Småland kan dessutom delas in i tre områden med tre olika religiösa profiler, enligt länsindelningen: det frikyrkliga Jönköpings län, det högkyrkliga Kalmar län och det gammalkyrkliga Kronobergs län.

I Finland är det Österbotten som är bibelbältet. I det finskspråkiga Österbotten – ett betydligt mer vidsträckt område än Österbotten på svenska – är det laestadianer i norr och pietister i söder. I "svenska Österbotten" samsas många olika väckelserörelser och frikyrkor. Kopplingen mellan religion och geografi i Österbotten kan diskuteras både på regional nivå och i relation till mindre områden, kommun, socken, by. Termen "bibelbältet" beskriver landskapet – eller en del av det – som speciellt religiöst. I Österbotten är det inte ovanligt att vissa byar är – eller uppfattas som – förknippade med någon viss religiös riktning.

Stump (2000) talar om olika sätt på vilka religionen manifesteras territoriellt. Bland annat handlar det om att försöka definiera ett geografiskt rum för den egna moraliska och religiösa gemenskapen, och ge moraliska gränsdragningar en geografisk dimension. Det kan handla om hur talibanerna försöker göra Afghanistan till en muslimsk stat, men också om hur man inom evangelikala kretsar talar om USA – eller Finland eller Sverige – som ett "kristet land". Avgränsningen av dessa moraliska rum kan också vara mer lokal.

Park (1994) talar om områden som präglas av religiositet eller någon särskild religiös tradition som "religiösa kulturregioner". Hans exempel är alla från USA, bland annat sydstaternas bibelbälte, mormondelstaten Utah men också mindre områden som Amish-byar. En kulturregion kan definieras av att den på något sätt präglas av att ett visst kulturdrag – till exempel ett språk, en specifik näring, en religiös tillhörighet – dominerar regionen.³ Ett studium av hur Österbotten skulle kunna beskrivas som en "religiös kulturregion" får vänta till en senare text. Här vill jag tillämpa idén om en religiös kulturregion på mindre

³ Detta slag av kulturregion kallar Park (1994) "formellt", medan han använder termen "funktionell kulturregion" för områden som församlingar eller stift.

områden, i en diskussion om några resultat från min forskning på två orter på den österbottniska landsbygden, Larsmo och Jeppo.

Larsmo och laestadianerna

Den laestadianska närvaron är synnerligen stark i Larsmo; av kommunens ca 4800 invånare är kring 2000 anknutna till den laestadianska rörelsen; varje söndag besöker i medeltal ca 1000 personer något av de tre laestadianska bönehusen på orten. Det är tydligt att den laestadianska närvaron påverkar kommunen på olika sätt. En viktig faktor genom vilken den laestadianska närvaron påverkar kommunens liv på många sätt är den höga nativiteten inom gruppen. Tack vare de rådande principerna för fördelning av statsandelar har kommunen gynnats ekonomiskt av de stora familjerna.

Det finns ett antal områden i kommunens liv på vilka den laestadianska närvaron märks. Laestadianerna deltar aktivt i kommunalpolitiken och de är en betydande faktor i det lokala näringslivet. De laestadianska barnen går förstås i skola. Laestadianerna deltar i viss förenings- och fritidsverksamhet men lyser med sin frånvaro i andra.

I kommunfullmäktige hör ungefär hälften av ledamöterna till den laestadianska rörelsen, fördelat på alla tre partier (SFP, kristdemokrater och socialdemokrater). Tydligast närvaro har laestadianerna dock inom kristdemokraterna, som har en tredjedel av platserna i fullmäktige – och landets högsta röstetal i Larsmo – och vars ordinarie fullmäktigeledamöter alla hör hemma inom laestadianismen. Inom kommunpolitiken tycks dock i de allra flesta frågor partitillhörighet väga tyngre än den religiösa hemvisten. Ett undantag var beslutet, från år 1995, om att tillåta mellanölsförsäljning i kommunen: där röstade alla laestadianska ledamöter mot beslutet medan alla icke-laestadianer röstade för.

Både lärare och föräldrar konstaterar att skolbarnen är indelade i grupper, laestadianer och icke-laestadianer, och lärarna vittnar om en del mobbning mellan grupperna. En lärare berättar att så många laestadianska barn inte deltog i skolans teaterresor att man valde att upphöra med den verksamheten. Skoldanser eller disco har man inte heller ordnat.

Idrott är en viktig fritidssysselsättning för många larsmobor. Den största idrottsföreningen har över 700 medlemmar. Laestadianerna säger sig dock undvika organiserad idrott. Orsaker till att man inte vill delta i idrott är att tävlingar ofta går av stapeln på söndagar, som är reserverade för religiös verksamhet, och att man inom idrotten för starkt framhäver sig själv. Ett av de större återkommande idrottsevenemangen är Barnens Vasalopp, med över 500 deltagare. Loppet har enligt en av arrangörerna inte lockat mer än några enstaka laestadianska barn, trots att man försökt anpassa sig till laestadianerna genom att ordna tävlingen på en lördag och inte ta tid utan i stället ge pris åt alla deltagare.

Laestadianer är dock aktiva till exempel i hembygdsföreningen och i byråd. Ett hembygdsmuseum startades i Holm i början av 1990-talet. Några år senare grundades ett båt- och fiskemuseum i Bosund. Det muséet har i hög grad byggts upp av laestadianer. Jakt är en mycket populär hobby bland laestadianska män, och de har en betydande närvaro i kommunens jaktföreningar. Där märks de laestadianska normernas betydelse genom att älgjakten i jaktlag med många laestadianer inte kan ordnas en söndag.

Det finns ett starkt rykte om den laestadianska gruppen i Larsmo att de är väldigt företagsamma. Kommunens gymnasiebenägenhet är ytterst låg, ca 20%, och detta beror till inte ringa del på att laestadianerna av tradition inte har gått vidare till teoretisk utbild-

ning utan i stället lärt sig ett praktiskt yrke. Larsmo har en stark och gammal tradition inom båtbyggeri, och den största privata arbetsgivaren i dag är segelbåtstillverkaren Baltic Yachts, med en betydande andel laestadianer både bland ägare och anställda. Båtbyggartraditionen har i hög grad gått i arv inom samma familjer som laestadianismen. Men laestadianska företagare i Larsmo finns även inom många andra områden. De laestadianer jag talat med säger att de i sitt företagande kanske vågar mer för att de litar på att Gud skall välsigna deras verksamhet – så länge de inte till exempel försöker lura någon eller ägnar sig åt olämpliga branscher, såsom alkoholutskänkning.

Det finns en tudelning i kommunen mellan laestadianer och icke-laestadianer. Den tar sig uttryck i laestadianernas selektiva deltagande i föreningsverksamhet. Flera informanter, från bägge grupperna, konstaterar också att det sociala umgänget i hög grad håller sig inom den egna gruppen. Denna tudelning märks även på det religiösa området, så att det sällan går utomstående på de laestadianska mötena medan endast ett fåtal laestadianer är aktiva i församlingen (även om de alltså hör till kyrkan). Varannan sommar ordnas ett stormöte med ca 6000 deltagare. Detta stora evenemang märks knappt alls för den icke-laestadianska delen av kommunens befolkning.

En aspekt som betonas av så gott som alla informanter i Larsmo, både laestadianer och icke-laestadianer, är att den laestadianska gruppen är långt ifrån enhetlig. En del av de icke-laestadianska informanterna uttrycker saken som så att det finns "hårdare" och "mjukare" laestadianer. Mer konkret är det uppenbart att det inte råder en enhetlig livsstil bland laestadianerna – det finns familjer som har TV och familjer som inte har; de allra flesta laestadianer torde vara helnykterister, men inte alla; osv. Det är också skillnad i den religiösa aktiviteten: medan någon kanske besöker alla bönehussammankomster man har möjlighet till så går vissa laestadianer enligt uppgift enbart på sommarens stormöten.

En viktig aspekt av den laestadianska gruppens starka närvaro i Larsmo gäller frågor om fördomar, image och identitet. Det finns olika förhandsuppfattningar om den laestadianska gruppen i sig, men dess närvaro påverkar också föreställningarna om Larsmo som ort. Bland de icke-laestadianska informanterna i Larsmo är det två uppfattningar om den laestadianska gruppen som ofta kommer fram på olika sätt: att laestadianska ungdomar gör en hel del ofog; och att laestadianerna är arbetsamma och företagsamma. Uppfattningar utifrån är av annat slag: en lärare berättar om en kollega från annan ort som undrade om det är sant att laestadianerna inte har gardiner (vilket det alltså inte är!). Bland icke-laestadianerna i Larsmo finns det helt klart sådana som tycker att den laestadianska gruppen i för hög grad präglar ortens image, att det utifrån kan verka som om alla i Larsmo är laestadianer. Det finns också andra som ser laestadianerna som en stor tillgång, inte minst tack vare den höga nativiteten.

När man talar om laestadianerna och Larsmo bör man också försöka sig på en geografisk mer finfördelad diskussion. Särskilt de två nordligare byarna, Näs och Bosund, domineras av laestadianismen. Även i en tredje by, Risö – eller mer exakt, Risöhäll – finns ett laestadianskt bönehus, men byn som helhet torde inte ha lika hög andel laestadianer – och inte alls samma stämpel som de två nordligare byarna. I den fjärde större byn, Holm, finns inget laestadianskt bönehus. Det finns också andra väckelserörelser och andra bönehus i Larsmo. I Holm finns ett centralt beläget bönehus, som ägs av församlingen men som länge använts av den lokala avdelningen av Kyrkans Ungdom. I sidobyen Kackur finns ett

baptistiskt bönehus, och en stor del av kommunens baptister bor i den byn (av vilka inte så få delar namn med byn). Det fanns också ett baptistbönehus vid stora vägen i Holm, men verksamheten har alltid varit koncentrerad till Kackur, och det andra bönehuset tjänar numera som vävstuga. Larsmo var en av de första orter där mormonerna fick fotfäste i Finland, och de hade ett bönehus i Holm, men även denna byggnad har bytt funktion när mormonerna flyttat från kommunen; den är numera bostadshus.

Laestadianerna har betydelse för Larsmo som ort och man kunde se Larsmo eller kanske snarare den norra delen av kommunen som en "religiös kulturregion" med laestadianismen som kännetecken. Men långt ifrån alla i Larsmo är laestadianer. Det är skillnad på hur en viss religiös tradition, eller religiositet i allmänhet, ser ut på en viss plats, och den image som platsen har på grund av religionen. I det sekulariserade samhället finns det fördomar om religion, och inte minst om laestadianismen, och detta märks också i uppfattningar om vissa orter och regioner.

De evangeliska i Jeppo

När jag för några år sedan började planera det forskningsprojekt från vilket bär presenteras några resultat gällde en fråga valet av orter att studera. Jag ville titta på några platser som ännu i dag har aktiva väckelserörelser som på något sätt påverkar den ort där de finns. Valet av laestadianer och Larsmo kändes självklart, för att det är ett känt exempel och en på orten stor rörelse, men också för att jag själv är uppvuxen där. Som andra fall tänkte jag mig de evangeliska – det vill säga Svenska lutherska evangeliföreningen i Finland – i Jeppo, samt baptisterna i Munsala. Här skriver jag något om Jeppo. Ett syfte är att ge en slags kontrast till ovanstående beskrivning av laestadianernas roll i Larsmo, för att visa att det finns stora skillnader inom det så kallade "bibelbältet".

Jeppo, som är en del av Nykarleby, betraktas särskilt i kyrkliga sammanhang som en "evangelisk" ort, och denna image fick mig att välja den som fall för att studera de evangeliskas betydelse för socknen. När jag gjorde min första intervju i Jeppo fick jag så veta att den lokala avdelningen av evangeliföreningen (då, år 2008), hade 36 medlemmar. Församlingen har cirka 1100 medlemmar (och alla jeppobor hör ju inte heller dit). Med andra ord är den föreställning om Jeppo som evangeliskt även jag hade haft inte särskilt väl underbyggd rent statistiskt.

Jeppo har en lång historia av evangelisk verksamhet, och medlemmarna har tidigare varit klart fler. Medlemsantalet minskar när de gamla dör bort, och nyrekryteringen räcker inte till för att hålla nivån på medlemsantalet – enligt min informant hade man 20 år tidigare över 70 medlemmar. Liksom laestadianerna är också många evangeliska födda in i rörelsen, verksamheten bärs vidare inom ett antal släkter. Men man har inte lika hög nativitet som laestadianerna och kanske inte lika starkt socialt tryck att stanna kvar och aktivera sig inom rörelsen. Det kommer även i viss mån medlemmar utifrån, när personer som tidigare varit aktiva i andra kristna sammanhang flyttar till Jeppo och går med i evangeliföreningen, eftersom det är vad som bjuds på orten.

Jeppo var en av de första svenskösterbottniska orter där rörelsen fick fäste (Dahlbacka, 1987, s. 131). Svenska lutherska evangeliföreningens egen skola, Evangeliska folkhögskolan, som nu ligger i Vasa, låg i Jeppo under åren 1928–1941. De olika sommarmötena och -festerna är viktiga händelser för alla finländska väckelserörelser. En av evangeliförening-

ens återkommande fester går under benämningen missionsfest och fokuserar på föreningsmission, bland annat i Kenya. Missionsfesten startade år 1956 i Jeppo och hölls under många år årligen på orten, numera roterar den men har hållits vartannat år i Jeppo. Missionsfesten har tidigare kallats missionsläger och i folkmun gått under benämningen "jeppolägrät", eller kanske snarare "jepoläagri".

Missionsfesten lockar hundratals deltagare och är ett för stort evenemang för föreningsmedlemmarna att ro iland på egen hand. Mina informanter berättar att det är många av byns invånare som då hjälper till, även om man annars varken går i bönehus eller kyrka. För många är det en tradition att hjälpa till, man återkommer – och blir tillfrågad – gång efter gång. Missionsfesten ordnas i församlingshemmet och kyrkan, några kilometer från bönehuset, som blivit för litet för evenemanget.

Missionsfesten är också ett exempel på kopplingen mellan det lokala och det globala. Festen handlar om mission, man har besök både av missionärer och av människor från de länder där missionen bedrivs och tar upp kollekt till missionen. Så åtminstone när det gäller det officiella programmet är Kenya en minst lika viktig plats i sammanhanget som Jeppo.

Jag har besökt missionsfesten i Jeppo vid ett tillfälle, sommaren 2009. En av de bybor som hjälpte till konstaterade att missionsfesten innebar att det inte blev något besök på sommarstugan trots det varma vädret, för att det är tradition att hjälpa till på festen. Även om det kan tänkas att det finns andra aspekter av vad missionsfesten eller jeppolägrät betyder för byn, så tror jag man kan slå fast att Jeppo är viktigare för de evangeliska än vice versa. De evangeliska har kvar sitt läger där som en slags manifestation av Jeppo som "evangelisk bygd", med evangelisk historia. Förhållandet mellan religion och plats handlar inte nödvändigtvis bara om att religionen påverkar platsen, orten, byn, utan också om att orten kan påverka religionen. När kopplingen mellan Larsmo och laestadianismen handlar om hur orten påverkas av religionen kan det centrala sambandet mellan Jeppo och de evangeliska handla om minnen av missionslägrät.

Avslutande diskussion

Jag har i denna text gett två exempel, från österbottnisk landsbygd, på hur religion och plats kan vara relaterade. Det ena exemplet är Larsmo kommun, och laestadianernas betydelse för orten och för livet där. Det handlar bland annat om att majoriteten delvis måste anpassa sig till laestadianernas värderingar och att kommunen är tudelad religiöst, kulturellt, socialt och geografiskt. Man kan se Larsmo som en religiös kulturregion i Parks (1994) termer, men man kunde även avgränsa området snävare och hävda att det är de två nordligare byarna, med stark laestadiansk majoritet, som är denna religiösa kulturregion. Det andra exemplet är från Jeppo, där sambandet mellan religion och plats är av ett annat slag. Där är det viktiga inte hur religionen påverkar platsen utan platsens betydelse för religionen, hur Jeppo – speciellt i samband med "jeppolägrät" – blivit en slags symbol för evangeliföreningens verksamhet inte minst under svunna tider.

Stump (2000) diskuterar religiös fundamentalism ur geografiskt perspektiv. Även om termen "fundamentalism" är onödigt värdeladdad – en mer gångbar term i dagens religionssociologi vore Woodheads och Heelas' (2000) "religions of difference" – passar såväl laestadianismen som evangeliföreningen rätt väl in i Stumps definition. Stumps tes är att

olika fundamentalistiska rörelser har många gemensamma drag – stark tillit till dogmer och heliga texter, negativ syn på det moderna samhället, osv. – men det finns också skillnader, och dessa kan förklaras på basen av geografisk kontext. Till denna kontext räknar Stump (2000) bland annat religiös tradition, förhållande till staten, majoritets- eller minoritetsställning samt relationen till forna kolonialmakter. Tilläggas kan att religiösa rörelser förstås påverkas av geografisk kontext, oberoende av om de kan klassas som "fundamentalistiska" eller inte.

En geografisk kontext för de här studerade fallen har kort berörts, det faktum att de ligger i Österbotten, som brukar beskrivas om ett "bibelbälte". En annan viktig faktor är förstås att det handlar om orter på landsbygden. Det är en vedertagen religionssociologisk uppfattning, till exempel i form av Roofs så kallade lokalismteori (Furseth & Repstad, 2006, s.116), att religiöst engagemang stärks av en tät social gemenskap av det slag som lättare upprätthålls i rurala miljöer. Det finns också, till exempel marxistiskt influerade teorier om att religiositet hör ihop med olika slag av marginalisering i det moderna samhället, att det är de som befinner sig i periferin som är religiösa. En sådan möjlig periferi är den geografiska.

Men periferi är ett relativt begrepp, och det är också ruralitet. Larsmo har haft en explosiv befolkningsökning, från drygt 3000 till nästan 5000 invånare på 30 år, delvis beroende på hög nativitet i den laestadianska delen av befolkningen men också på inflyttning. Både de studerade orterna har egen livskraftig industri men det finns ju också städer inom bekvämt pendlingsavstånd. En viktig aspekt som påverkar inte bara dessa orters utan hela svenska Österbottens relation till det moderna samhället är närheten till Sverige, genom både media och migration. Det går inte att enkelt konstatera att det handlar om "lantlolor" som håller kvar vid religiösa traditioner för att de inte vet om annat.

Ovan konstaterades att kristendomen är den religiösa tradition som man följer i Österbotten. Avslutningsvis vill jag konstatera att detta är något som är på väg att förändras främst i och med invandring till regionen. I Jakobstad pågår diskussioner om behovet av ett bönerum för stadens muslimer. Även en betydande grupp buddhister har kommit till regionen som flyktingar och invandrare. Tiden får utvisa om den österbottniska religiösa kartan av laestadianbyar och baptistbyar kommer att kompletteras av buddhistbyar.

Källor:

- Dahlbacka, I. (1987). *Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845–1910*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Furseth, I., & Repstad, P. (2006). *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and contemporary perspectives*. Aldershot: Ashgate.
- Park, C.C. (1994). *Sacred Worlds: An introduction to geography and religion*. London: Routledge.
- Stump, R. W. (2000). *Boundaries of Faith: Geographical perspectives on religious fundamentalism*. Lanham: Roman & Littlefield.
- Woodhead, L., & Heelas, P. (2000). *Religion in modern times: An interpretive anthology*. Oxford: Blackwell.

Arbetskraftsinvandringens demografiska konsekvenser

Fjalar Finnäs

Bakgrund

Mina och Erland Eklunds vägar har korsats under årtiondenas lopp i olika sammanhang. När Erland tillträdde professorstjänsten i landbygdsstudier fick vi en möjlighet till ett mera konkret samarbete. Vårt första gemensamma projekt utgjordes av en utredning av framtidsutsikterna i Närpes, "Bra drag under galoscherna" (Finnäs & Eklund, 2007). Studien behandlade de demografiska och ekonomiska förändringarna i Närpes 1995–2006 med en bedömning av de närmaste framtidsutsikterna.

Bakgrunden till utredningen var att stadens ledning ville ha en komplettering till Statistikcentralens befolkningsframskrivningar med tanke på KSSR-processen. Vår utredning utfördes under en period av högkonjunktur med ökande arbetskraftsbrist inom flera sektorer. Detta gällde även Närpes, och där riktades blickarna till utlandet för att fylla luckorna. Den statistiska analysen byggde nästan uteslutande på officiell statistik, och eftersom denna vidhäftas en viss tidsmässig eftersläpning kunde detta nya fenomen belysas mycket lite i studien. Eftersom det nu förflutit några år och inflyttningen från utlandet har varit betydande börjar det finnas möjlighet att analysera effekterna även med hjälp av officiell statistik.

Avsikten är således att komplettera den tidigare studien med fokus på invandrarna för att illustrera deras betydelse för arbetskraften och befolkningsstrukturen mera allmänt.

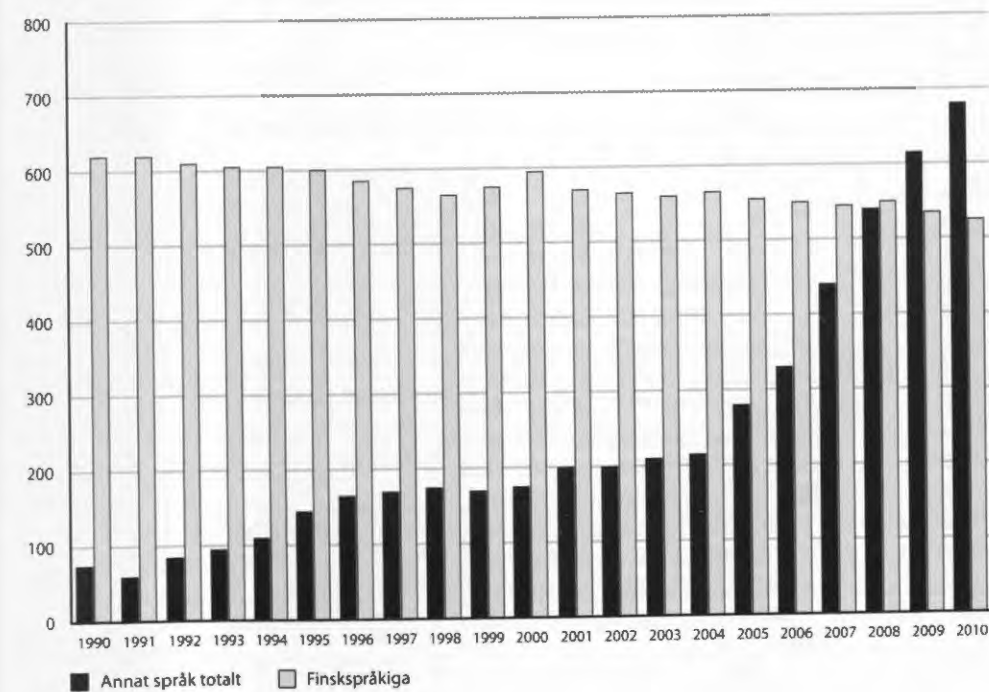
Befolkningen med främmande språk

Explicita årliga uppgifter om migrationen till och från Närpes med uppdelning efter nationalitet eller språk saknas, men man kan erhålla en god uppfattning om omfattningen genom att studera den bosatta befolkningens fördelning efter språk. Språk är i detta avseende ett avgjort bättre kriterium än medborgarskap eftersom det uppenbarligen har funnits rätt många svensk- eller finskspråkiga med utländskt medborgarskap. År 1990 fanns det således hela 240 personer med utländskt medborgarskap i Närpes, trots att det fanns endast 63 personer med främmande språk. I figur 1 redovisas antalet personer med främmande språk 1990–2010. För jämförelsens skull medtas också antalet finskspråkiga.

Det var från och med år 2005 som antalet personer med främmande språk började öka mera markant, och jämfört med läget år 2004 mer än tredubblades antalet fram till

utgången av år 2010. Då uppgick antalet till 670 personer. Notabelt är dessutom att under samma period har antalet finskspråkiga minskat nästan alla år, och sedan år 2009 är antalet personer med främmande språk större än antalet finskspråkiga. I nuläget utgör personerna med främmande språk 7,1 % av hela befolkningen. Observera dock att de finskspråkiga givetvis fortsättningsvis är den största enskilda språkgruppen vid sidan av de svenskspråkiga. Notera också att det som redovisas i den officiella statistiken är fast bosatt befolkning. Tidvis har det även förekommit ett betydande antal säsongarbetare, varför det redovisade antalet med främmande språk delvis kan betraktas som ett minimiantal ifråga om arbetskraften.

Om vi utgår ifrån att personerna med främmande språk till stor del utgörs av arbetskraftsinvandrare innebär detta å andra sidan att man uppenbarligen inte lyckats rekrytera finskspråkiga från närmare håll, åtminstone inte så att de skulle bosätta sig i staden. Det som här likväl bör noteras är att det förekommer en hel del inpendling även från de finska grannkommunerna (Suomi CD, 2006). Nya explicita uppgifter över detta finns tyvärr inte tillgängliga.

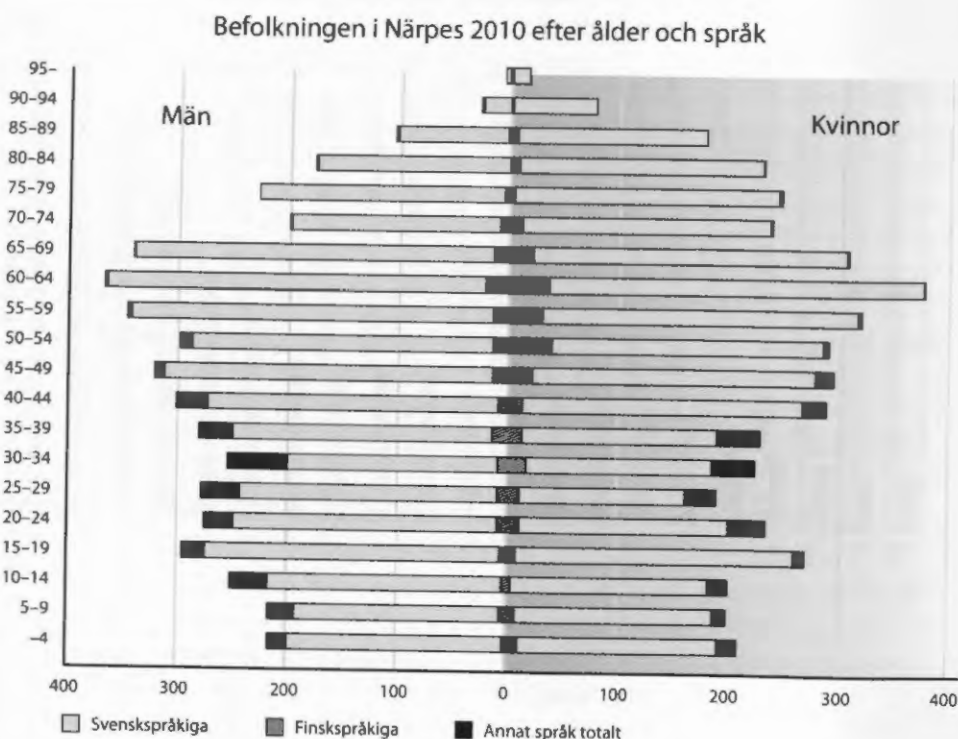
Figur 1. Antalet finskspråkiga och antalet personer med främmande språk i Närpes 1990–2010.

Medan den huvudsakliga eller svenskspråkiga befolkningen har en stor andel åldringar utgörs inflyttarna i hög grad av unga personer i aktiv ålder. Detta innebär samtidigt att in-

flyttningen påverkat åldersstrukturen så att insnörningen av ålderspyramidens mitt blivit avsevärt mindre än tidigare och vad som annars skulle vara fallet (Figur 2). Koncentrationen av inflyttarna till vissa åldrar har dessutom mera vittgående konsekvenser. I de reproduktiva åldrarna är andelen med främmande språk betydligt större än i befolkningen som helhet. Notera för övrigt också att det finns betydligt flera finskspråkiga kvinnor än män speciellt i 50 års åldern. Detta sammanhänger med att det är mycket vanligare att de svenskspråkiga männen har en finskspråkig partner än vad det är hos de svenskspråkiga kvinnorna.

Av barnen i ålderskategorin 0-4 år har ungefär vart tionde ett annat modersmål än svenska eller finska. Det är omöjligt att på basen av de nu tillgängliga uppgifterna avgöra vilka av dessa barn som är födda i Finland. Vi kan dock notera att i ålderskategorin 30-34 år har en femtedel av befolkningen ett främmande språk som modersmål. Detta innebär att man gott kan räkna med att i de nya barnärskullarna kommer minst vart femte barn att ha minst en utländsk förälder. Vilket barnens officiella modersmål blir är givetvis omöjligt att säga. En del av barnen kommer sannolikt att registreras som svenskspråkiga vilket innebär att deras härkomst inte framkommer vid en enkel redovisning efter modersmål. Närpes hör till den absoluta toppen av landets kommuner då det gäller andelen personer med utländsk härkomst i de reproduktiva åldrarna.

Figur 2. Åldersstrukturen i Närpes år 2010 med uppdelning efter kön och modersmål.

En anmärkningsvärd sak i detta sammanhang är hur snabbt utvecklingen har gått trots att det inte är fråga om en inflyttning av en samlad grupp och en liten kommun. I Korsnäs är andelen invandrare nästan lika stor i de reproduktiva åldrarna, men här utgör kvotflyktingarna från Burma en betydande andel av alla inflyttare, och de ger en stor effekt i en förhållandevis liten kommun.

De senaste tillgängliga uppgifterna om befolkningens sysselsättningsstatus och näringsgren med språklig uppdelning avser situationen år 2007. Detta innebär att de relaterar till ett något bättre ekonomiskt läge än det nuvarande. Att det i så hög grad varit fråga om arbetskraftsinvandring till Närpes framgår av den höga sysselsättningsgraden. Av männen i åldern 25-59 år var hela 94 % sysselsatta. Dessa återfanns huvudsakligen inom primärnäringsarna och tillverkningsindustrin. Som en liten jämförelse kan noteras att i landet som helhet var sysselsättningsgraden år 2009 bland personer med främmande modersmål 77 %.

Tabell 1. Sysselsättningsstatus för personer med främmande modersmål efter ålder och kön i Närpes år 2007

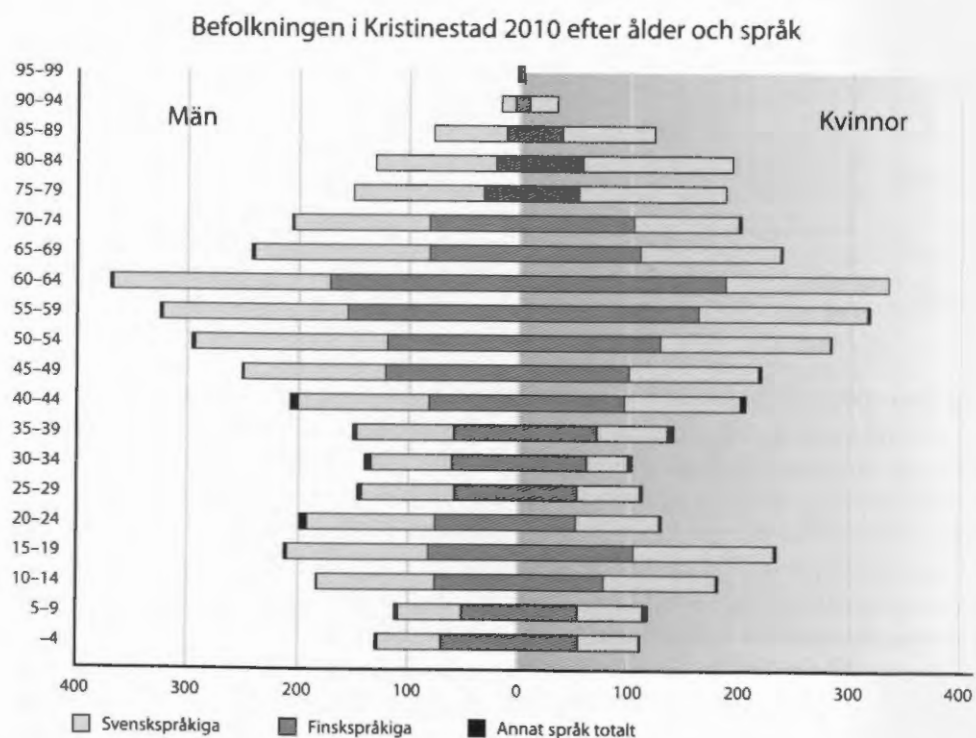
	Män				Kvinnor			
	Sysselsatta	Arbetslösa	Övriga	Totalt	Sysselsatta	Arbetslösa	Övriga	Totalt
20-24	12	1	0	13	15	0	5	20
25-29	35	0	0	35	23	1	6	30
30-34	32	1	1	34	22	1	7	30
35-39	22	0	2	24	17	3	2	22
40-44	21	1	0	22	11	1	2	14
45-49	10	0	2	12	7	2	1	10
50-54	6	0	0	6	5	2	2	9
55-59	3	1	2	6	1	0	2	3
60-64	1	0	2	3	0	0	3	3

Jag har i andra sammanhang karakteriserat befolkningssituationen i Närpes så att staden åldersstrukturmässigt ligger ett par decennier framför landet som helhet. Som regel är befolkningsprocesser långsamma, men kraftiga flyttningströmmar kan likväl åstadkomma snabba förändringar av befolkningsstrukturen. Jag har själv varit skeptisk till att invandring skulle kunna vara en lösning på åldersstrukturproblematiken, men som exemplet Närpes visar finns det åtminstone lokalt utan tvekan möjligheter att korrigera åldersstrukturen. Närpes kan därför även i detta avseende betraktas som en föregångare och också ett exempel på en ort där integreringen av invandrarna fungerat väl.

Man kan konstatera att invandringen från utlandet på ett positivt sätt påverkat befolkningsutvecklingen. Redan år 2007 utgjorde invandrarna mer än 5 % av den sysselsatta arbetskraften. I dagens läge bör andelen närma sig 10 %. Eftersom inflyttarna varit förhållandevis unga har de dessutom påverkat åldersstrukturen i positiv riktning. De bidrar också till avgjort större barnärskullar än vad som annars skulle ha varit fallet.

En förutsättning för att en inflyttning skall kunna komma till stånd och att den blir lyckad är dock att det finns utkomstmöjligheter. Grannstaden Kristinestad är i detta avseende ett intressant jämförelseobjekt. De båda städerna hade år 1990 i stort sett likartad åldersstruktur, Närpes något mera förgubbad. Statistikcentralens prognoser "förutspådde" dessutom en mindre befolkningsminskning i Kristinestad än i Närpes (Statistikcentralen, 1992). Utvecklingen i alla befolkningsmässiga avseenden har dock varit mera negativ i Kristinestad. Detta gäller även sysselsättningen och här har inflyttningen från utlandet varit synnerligen liten. År 2010 utgjorde personer med främmande språk endast 1,8 % av stadens befolkning.

När man ser på den aktuella åldersstrukturen och de olika språkgrupperna kan man klart konstatera att Kristinestad rent befolkningsmässigt skulle vara i stort behov av ett tillskott för att motverka insnörningen i de reproduktiva åldrarna. Uppenbarligen har det inte funnits behov av ung arbetskraft under den senaste tiden. Den nuvarande åldersstrukturen indikerar att ett stort antal arbetsplatser kommer att frigöras till följd av pensionering de närmaste åren. Ifall dessa arbetsplatser återbesätts kommer det att finnas ett arbetskraftunderskott, ty de årskullar som inträder i arbetslivet är för små för att fylla luckorna. I många fall ställer språkkunskaper säkerligen hinder i vägen, men det borde också finnas rum för och behov av utländsk arbetskraft. Kunskaper om hur en sådan rekrytering kan ske finns på nära håll.

Figur 3. Åldersstrukturen i Kristinestad år 2010 med uppdelning efter kön och modersmål.

Det som denna lilla granskning visar är att åtminstone lokalt kan rekrytering av utländsk arbetskraft även hjälpa till att skapa en mera fördelaktig åldersstruktur. En förutsättning är givetvis att det finns utkomstmöjligheter för invandrarna. För att effekten skall bli mera långvarig krävs som regel också att det sker en kontinuerlig inflyttning under en längre tidsperiod.

Källor:

Finnäs E., & Eklund E., (2007). "Bra drag under galoschern!" Demografiska och ekonomiska förändringar i Närpes 1995-2006, med en bedömning av de närmaste framtidsutsikterna. Opublicerad rapport, Åbo akademi.

Statistikcentralen (1992). *Befolkningsprognos kommunvis 1991-2020*. Befolkning 1992:6.

Statistikcentralen (2006). *SuomiCD*.

Statistikcentralen. Olika material från nätet på www.stat.fi samt beställd opublicerad officiell statistik.

Hållbar jakt

– paradox eller verklighet?

Om finländska jägare, hållbar jakt och jaktsociologins mission

Mikael Nygård och Lorenz Uthardt

Introduktion

Finland är idag med sina drygt 300 000 jaktkortsinnehavare ett av de mest "jägartäta" länderna i världen sett i förhållande till befolkningsantalet. Jakten har därmed en stark ställning i det finländska samhället, men den är också djupt förankrad i den finska folksjälens, liksom i landets kulturella historia (Lehikoinen, 2008; Havu, 1995). I sina mest arkaiska uttolkningar har jakten getts en nästintill magisk betydelse i form av en andlig och kroppslig förening av människa och natur (Lehikoinen, 2008). Dyliga primitiva tolkningar innehåller även subtila anspelningar på ett etiskt handlande: för att kunna ta del av naturens håvor är jägaren tvungen värna om djurbeståndet och naturens ömtålighet, men lika viktigt är att visa moder natur vördnad genom att exempelvis "tacka" för bytet eller att respektfullt beledsaga djuret på dess väg i dödsriket med hjälp av olika ritualer (t.ex. Ergert, 2006).

I dagens moderna och urbaniserade samhälle finns, kan det tyckas, inte mycket kvar av kopplingen mellan människa och natur. Genom att en allt större del av människorna bor i städer eller tätorter samt har yrken som har föga eller inget att göra med jord- eller skogsbruk, har människor i allt högre grad fjärmats från den vilda naturen och djuren i denna (jfr Ylimaunu, 2002). Detta kommer bland annat till uttryck i form av mer syntetiska men samtidigt även mer konserveringsinriktade naturattityder bland allmänheten (jfr Manfredo, 2008; Manfredo, Teel & Bright, 2003; Butler, Shanahan & Decker, 2003). Jakten har, åtminstone i västvärlden, även den förlorat mycket av sin traditionella betydelse som födokälla och garanti för överlevnad; istället har den blivit en fritidsaktivitet med utövare främst bland den manliga delen av befolkningen (jfr Peterson, 2000; Kellert, 1996; Kalchreuter, 1984). Detta betyder dock inte att dess traditionella betydelser helt försvunnit, t.ex. finns fortfarande många seder kvar bland jägare som går tillbaka till forntida föreställningar om den ömsesidiga föreningen mellan människa och natur; ett exempel är grank-

visten som ska symbolisera bytets "sista måltid" och sörja för djurets väl i livet efter detta.

Det torde inte heller råda något tvivel om att jägare i västvärlden idag står inför allt större utmaningar när det gäller att legitimera jakt. Å ena sidan har detta att göra med att antalet jägare minskar överlag (Peterson, 2000) och att konflikter mellan jägare och den icke-jagande befolkningen tenderar att öka i antal i takt med att människor som saknar erfarenhet av (eller förståelse för) jakt flyttar ut till landsbygden, där jakten fortfarande har en starkaste ställning (jfr Nygård & Uthardt, 2010b; Heberlein & Ericsson, 2005; Milbourne, 2003). Å andra sidan finns det idag allt fler direkta motståndare till jakt. Dessa ifrågasätter främst jaktens hållbarhet i ekologiskt, kulturellt eller socialt sammanhang men tenderar även förhålla sig kritiskt till jaktens etiska försvarbarhet, dvs. "är det rätt att döda djur?" (jfr Manfredo, 2008; Karsikas, 2007; Peterson, 2000). Därför är det viktigt att fråga sig vilket slags förhållande mellan människa och natur som egentligen utkristalliserar sig då vi avser jakt i Finland samt i vilken utsträckning det i detta sammanhang är berättigat att tala om hållbarhet? Syftet med denna text är därmed att öka förståelsen av den finländska jakten samt att diskutera dess hållbarhet ur olika synvinklar. Vi vill även med vårt bidrag slå ett slag för det sociologiska studiet av jakt, ett forskningsfält som hittills varit ganska outvecklat i Norden.

Fortsättningen av kapitlet är uppdelad i tre delar. Härnäst görs först en kort beskrivning av jakten i Finland. I därpå följande avsnitt diskuteras olika aspekter av begreppet hållbarhet tillika som vi applicerar denna diskussion på den finländska jakten. Det sista avsnittet ägnas åt att avrunda resonemang samt att skissa upp en framtida mission för det vi vill kalla jaktens sociologi.

Den finländska jakten i närbild

Jakten har så länge vi kan överblicka varit en viktig del av den agrara livsstilen i Finland, men den utgjorde även en del av adelns privilegier (Lehikoinen, 2008). Först under 1800-talet uppstod det som kan kallas sällskapsjakt och som på sätt och vis är grunden för dagens fritidsjakt (Havu, 1995). Jaktens former, liksom jägarkårens sammansättning, har genomgått stora förändringar under 1900-talet till följd av näringsstrukturella och demografiska omvandlingar, urbanisering och individualisering. Jakten har även blivit allt mer internationaliserad, vilket kommer till uttryck i ett allt livligare jägarutbyte och en högre grad av anpassning till internationella jaktkonventioner och överenskommelser (Nygård & Uthardt, 2009b; Havu, 1995; Stahl, 1979).

Som nämndes inledningsvis finns det idag drygt 300 000 personer med jaktkort i Finland, varav ca 5 % är kvinnor (Suomen riistakeskus, 2011). Att inneha jaktkort innebär dock nödvändigtvis inte att man är aktiv jägare, uppskattningsvis 10–15 % av innehavarna av jaktlicens i Finland kan antas höra till denna kategori (jfr Nygård & Uthardt, 2009a; Ermala & Leinonen, 1995). Enligt data från den nationella jägarenkäten (N=1193), som vi genomförde för Jägarnas centralorganisations, nuvarande Viltcentralens, räkning år 2007 (se Nygård & Uthardt, 2009a, 2009b), är den överlägset vanligaste jakttypen i Finland småviltsjakt, dvs. jakt på mindre villebråd såsom hare, skogsfågel eller sjöfågel. Andra vanliga jakttyper är älgjakt och övrig hjortdjursjakt, såsom jakt på rådjur eller vitsvanshjort. Ca 40 % av de som svarade på enkäten uppgav även att de bedriver viltvård i någon form, såsom tillverkning av fågelholkar, smårovdjursbekämpning eller matning av och utsättning av

saltstenar för hjortdjur. Det är mycket populärt att jaga ensam eller i små sällskap tillsammans med hund, t.ex. att jaga hare eller skogsfågel med sina jaktkamrater. De jägare som hörde till denna grupp var vanligen yngre, högre utbildade och fördelade sig någorlunda jämnt mellan stad och landsbygd. Men det fanns även en annan betydande grupp jägare som helst jagade i större grupper. Denna grupp bestod främst av älgjägare. Medelåldern var här något högre, liksom en större andel var markägare bosatta på landsbygden.

Varför jagar då finländska jägare? Enligt våra data uppgav de allra flesta som svarat på jägarenkäten, ca 77 % (de passiva jaktkortsinnehavarna borträknade), att naturupplevelserna är den främsta orsaken till att de jagar. Andra viktiga skäl var att jakten utgjorde en viktig fritidssysselsättning, att den är en livsstil, att den ger en social samvaro samt att den håller en i form. Däremot angav relativt få av de som svarat (ca 12 %) att de jagar främst för köttets skull. En tvåstegsklusteranalys visade att man grovt sett kan skilja mellan två huvudgrupper av jägare när det gäller jaktmotiven. Den första gruppen, de *materiella jägarna*, var något mindre till storleken (n=441) och betonade bland annat att de jagade främst för att minska skogsskador eller för köttets skull, men även för att vänner eller andra familjemedlemmar deltar i jakten. Denna grupp bestod i större utsträckning av äldre och lägre utbildade jägare bosatta på landsbygden. Däremot såg jägarna i den andra gruppen, de *immateriella jägarna* (n=533), jakten främst som en fritidssysselsättning och som ett sätt att hållas i form. Jägarna i denna grupp kom i högre grad från tätorter, var något yngre till åldern och hade i regel högre utbildning och inkomst. Intressant nog betonade jägarna i bägge grupperna att den sociala samvaron och naturupplevelserna utgjorde viktiga motiv till varför de jagar. Det som tycks förena den moderna, immateriella, rekreationsjägaren med den mer traditionella, materiella, livsstilsjägaren är alltså kopplingen till naturen, omsorgen om viltet samt upplevelsen av jakten som en social tilldragelse. Det är också intressant att notera att traditionella och kulturella betydelser verkar spela en viktig roll i den finländska jakten, all modernisering till trots (jfr Säkkinen, 2010). Detta framgick bland annat av att jakt i hög grad sågs som en livsstilsfråga. Även viltköttet tycks spela en viktig roll för många jägare. Och det är kanske inte så konstigt med tanke på att mängden viltkött som årligen konsumeras torde röra sig kring ca 10 miljoner kilo (Suomen metsästäjäliitto, 2011). Man kan därför kanske konstatera att kopplingen mellan människa och natur fortfarande tycks spela en roll i jaktens värld och att jägare i Finland ingalunda är en homogen grupp med avseende på socioekonomisk struktur, jaktpreferenser samt jaktmotiv.

De två motivkluster vi fann bland jägare är intressanta av många skäl, ett har att göra med att de ifrågasätter antagandet om en "postmodernisering" av jägarkåren, dvs. att dagens jägare i första hand är ute efter instrumentella belöningar så som troféer eller adrenalin-kickar. Ett annat skäl är att resultaten inte direkt stöder de resultat som Stephen Kellert fann i sina studier av amerikanska jägare (Kellert, 1978; se även Keller, 1996), och som blivit en slags schablonmodell när det gällt att kategorisera jägare i västvärlden. Enligt Kellert (1996; 1978) kan man indela jägarna i tre stora grupper utgående deras egenskaper och attityder: köttjägare (ca 44 %), sportjägare (ca 38 %) och naturjägare (ca 18 %). Typiskt för jägare i den första gruppen var ett utilitaristiskt och traditionellt förhållningssätt till jakten emedan denna sågs närmast som ett medel att uppnå fördelar såsom att erhålla kött eller att minimera viltskador på skogen. Det karakteristiska med den andra gruppen var att de såg jakten närmast som en sport, en aktivitet för att uppöva skytteförmågan eller ens egen

kondition – kort sagt: ett sätt att behärska den egna kroppen och således även indirekt naturen (en s.k. dominionistisk inställning). Den tredje gruppen av jägare, naturjägarna, förenades av ett starkt naturintresse och en närmast spirituellt inställning till naturen. Att gå på jakt var för denna grupp liktydigt med känna en förening med naturen, speciellt med skogen (som ofta förliknades vid en kyrka), eller att man såg naturen som en förlängning av någonting större, eller heligare, dvs. något som man genom jakten kunde bli del av (jfr Radder, 2005). I våra egna resultat fann vi inte stöd för en dylik tredelning och vi märkte därtill att naturintresset och den sociala samvaron var gemensamt för jägarna oberoende av vilket kluster de råkade höra till. Skillnaden mellan Kellerts och våra resultat kan kanske förklaras av att det i de amerikanska jägarnas fall är fråga om en betydligt större och heterogenerare grupp. Den nordamerikanska federala jakt- och fiskemyndigheten USFWS (U.S. Fish and Wildlife Service, 2011) uppskattade exempelvis år 2006 antalet aktiva jägare till 12.5 miljoner. En annan tänkbar förklaring till den högre differentieringen i preferenser bland amerikanska jägarna är att det saknas en enhetlig och historiskt nedärvd jaktkultur i likhet med den finländska (Lehikoinen, 2008). Visserligen kan inte den finländska jaktkulturen ståta med lika pråliga traditioner och jaktstolt som man ser spår av i många kontinentala länder med lång feodal historia, t.ex. Tyskland eller Frankrike (se t.ex. Sälzle, 2006), men detta ska inte misstolkas som en avsaknad av en jaktkultur med lång historisk härstamning. Skillnaden är närmast den att den finländska jaktkulturen är betydligt mer agrart förankrad och dessutom i högre grad präglad av naturmysticism än den kontinentala (jfr Lehikoinen, 2008).

Det mångfacetterade hållbarhetsbegreppet och dess tillämpning på jakt

Vad säger detta då om jaktens hållbarhet? För att kunna ta ställning till denna fråga måste vi först fråga oss vad vi menar med jakt för att därefter granska hållbarhetsbegreppet.

När det gäller frågan om vad som skall anses vara jakt, bör vi göra åtminstone två preciseringar. För det första bör vi separera själva dödandet av ett djur från det som kan beskrivas som själva jakttilldragelsen eller upplevelsen med att jaga, med allt vad den nu sedan må innebära för olika jägare. För det andra bör man precisera vad som avses med att döda djur. Visserligen är själva dödandet av ett djur ett av syftena med jakten, det skall inte förnekas, men en lyckad jakt är trots allt inte beroende av detta; man kan ha upplevt en fin jakt trots att man saknar byte när jakten är över, något som en stor majoritet av finländska jägare håller verkar hålla med om (se nedan). Eller som Cartmill (1993, s. 29) uttrycker det: "Hunting is not just a matter of going out and killing any old animal; in fact very little animal-killing qualifies as hunting". För att man, enligt Cartmill (1993), ska kunna tala om jakt, förutsätts att det är en viss typ av djur som dödas, på ett bestämt sätt och med ett bestämt syfte. Det bör följaktligen vara fråga om vilda, jaktbara¹, djur som lever i frihet och som följaktligen även kan fly om de upptäcker jägaren. Därtill är själva jakten en medveten, planerad handling, inget som sker av misstag (t.ex. att man kör över en fasan med bilen) eller som sker för att försvara sig (t.ex. från en björnattack). Det är också fråga om ett noga reglerat handlande, med noggranna föreskrifter hur jakten får och inte får gå

¹ Med jaktbara djur avses här djur som enligt nationell och internationell jakt- och viltlagstiftning är tillåtna att jagas enligt vissa bestämda regler (t.ex. jakttider, krav på utrustning etc.)

till. Enligt 2 §, jaktlagen (1993/615), avses med jakt "att vilt som lever i fritt tillstånd fångas eller dödas samt att fångsten omhändertas av jägaren. Jakt är även att i fångstsyfte locka, söka efter, ringa, vakta på, skrämma eller spåra vilt, att använda hund eller något annat för fångst dresserat djur till att söka efter, driva eller spåra vilt samt att hålla fångstredskap gillrade på fångstplatsen". Som vi ser framkommer de kriterier som Cartmill nämner i paragrafens andemening, speciellt i fråga om ordet "fångstsyfte". Poängen här är att jakten varken är slumpmässig eller oreglerad och att därtill följer vissa oskrivna koder för etiskt handlande. Vad själva jakttilldragelsen sedan må betyda för var och en jägare är sedan en annan sak: för någon är den (som vi såg) ett sätt att helt enkelt njuta av naturen, för någon annan är det ett sätt att hålla sig i form, och för en tredje är det ett sätt att dryga ut kosten med viltkött.

Det finns idag ett ökande vetenskapligt intresse för begreppet hållbarhet i frågor som handlar om naturresurser, och däribland även jakt (t.ex. Lu & Nepal, 2009; Manfredo, 2008). Denna vetenskapliga diskurs bygger långt på det hållbarhetsbegrepp som myntades i samband med den s.k. Brundtlandskommissionen i början av 1980-talet. Diskussioner om hållbarhet i fråga om jakt går dock betydligt längre tillbaka i tiden än så. I början av 1800-talet, i samband med att sällskapsjakten förborgerligades och att synen på natur allt mer kom att präglas av naturvetenskapens framsteg och romantikens naturmysticism, väcktes även tanken om att djuren kunde tillskrivas känslor och även förmågan att känna lidande (Sälzle, 2006, s. 143). Det är också vid denna tidpunkt som diskussionen om hållbarhet och etik i jakten kommer i gång. I sin lärobok för jägare, *Lehrbuch für Jäger und die es werden wollen* (1812), presenterade exempelvis H. W. Hartig tanken om att jakt bör ske på ett sådant sätt att man inte äventyrar viltbeståndet och att man jagar enligt etiskt hållbara principer (Hennig, 2002, s. 271). Den typ av "hållbarhetskod", som presenterades långt innan Brundtlandrapporten, kan sägas kännetecknas av en strävan mot ett "wise use" av naturen, dvs. en diskurs som på många sätt liknade våra förfäders förhållande till naturen (t.ex. Stahl, 1979). Enligt detta sätt att se, ska jägaren i sin verksamhet inte äventyra naturens mångfald eller bete sig på ett sätt som är oetiskt gentemot djuren (Schwenk, 2005; Adam, 1996; Stahl, 1979).

När det gäller den vetenskapliga hållbarhetsdiskussionen i ett naturresursperspektiv har man i Norden vanligen urskiljat tre sinsemellan beroende dimensioner av hållbarhet: ekologisk, ekonomisk och sociokulturell hållbarhet (Nygård & Uthardt, 2010a; Puhakka et al., 2009; Rannikko, 1999). Av dessa har de två första aspekterna fått stor uppmärksamhet medan den tredje undersökts i mindre utsträckning (Nygård & Uthardt, 2010a; Magis 2010). Med ekologisk hållbarhet avses närmast att människan inte ska äventyra naturens ekologiska mångfald och dess djurbestånd. Med ekonomisk hållbarhet avses att jakten ska bibringa utkomst och ökat välbefinnande bland de avnämargrupper som tillhandahåller naturresurserna, t.ex. landområden och djurbestånden, eller som på annat sätt logistiskt faciliterar jakten (t.ex. jaktturismföretag och lokala jaktklubbar). Med den tredje aspekten, sociokulturell hållbarhet, avses slutligen att naturkonsumtion inte ska äventyra lokala gemenskaper, samarbete eller kulturella värden. När vi således talar om jaktens hållbarhet, avses alla dessa tre dimensioner. I det följande diskuterar vi följaktligen den finländska jakten utgående från dessa.

Upprinnelsen till frågan om jaktens ekologiska hållbarhet kan åtminstone delvis kopplas samman med diskussionen om det nordliga skogsbruket (jfr Rannikko, 1999), dess förmåga att säkerställa s.k. biodiversitet. Men diskussionen om hållbarhet i fråga om jakt har även en koppling till jordbrukspolitikens område och i viss mån diskussionen om ekologisk modernisering (Buttel, 2000, ss. 57–65; Marsden, 2003). Ett exempel är den så kallade gemensamma jordbrukspolitikerna inom Europeiska unionen (CAP) och den inverkan som denna, via de s.k. tvärvillkoren, har på gårdsbruksstöd men även på viltstammarna (Vihinen, 2003). Ett annat exempel är frågan om med vilken slags grödor utfodring av vilt bör ske – med ekologiska (från viltäkrar) eller icke-ekologiska grödor? Driven till sin spets kan frågan om jakt och ekologisk hållbarhet alltså sägas handla om buruvida jakten inverkar menligt på naturens kretslopp och mångfald samt huruvida den är förenlig med naturskyddets principer. I en intressant artikel beskriver Bisi med kolleger (Bisi et al., 2007) det som de ser som paradoxen med jakt, dvs. frågan om huruvida jakt (och dödandet av djur) kan ses som en form av naturskydd? Denna artikel summerar enligt vår mening ett av huvudproblemen i diskussionen om jaktens ekologiska hållbarhet, dvs. om jakt och naturskydd ska ses som oförenliga element, som att förena eld och vatten, eller om de tvärtom ska ses som varandras komplement. Vår ståndpunkt är, i likhet med den ovan nämnda artikeln, att en dåligt planerad, organiserad och genomförd jakt visserligen kan vara ett stort hot mot ekologisk hållbarhet, men att den rätt utförd kan värna om ekologin genom att sköta om och till och med hjälpa arter att överleva. Jägare och naturvårdare förenas av en kärlek till naturen, samt en idealisering och respekt för densamma (ibid.). Ett exempel på hur jägare värnar om ekologin är viltvården, dvs. utfodring av djur som annars skulle ha svårt att finna mat över vintern, samt reduceringen av skadedjur såsom mink eller mårddhund som för med sig stora skador på t.ex. sjöfågelbeståndet. Ytterligare exempel är regleringen av älg- och vitsvanshjortstammar i akt och mening att minska skador på skogsbeståndet. Man kan till och med, i vissa fall, se ett noggrant reglerat dödande av skyddade rovdjursarter, såsom geparder i afrikanska Namibia eller varg i Finland, som ekologiskt hållbart i så fall detta leder till en positivare attityd gentemot naturen bland allmänheten och som i sin tur minskar tjuvskytten eller att den minskar rovdjurens kontakter med människor, husdjur eller tamboskap (jfr Bisi, 2010; Bisi et al. 2007). Hur paradoxalt det än låter så kan alltså ett noggrant reglerat dödande, leda till att en viss art ökar i antal och börjar blomstra. Till skillnad från vad många ibland tycks tro, förenas både jägare och naturvårdare alltså av att de i slutändan strävar efter att behålla balans och mångfald i naturen.

Att jägare i Finland överlag är medvetna om de nuförtiden överstatliga regelverk som reglerar den ekologiska hållbarheten framgår av den ovan nämnda jägarenkäten (se närmare Nygård & Uthardt, 2009b). Enligt de resultat vi erhöll var principen om ett hållbart utnyttjande av viltbeståndet den överlägset mest bekanta bland de finländska jägarna. Över 85 % av de som svarade på jägarenkäten uppgav att de var väl eller någorlunda bekanta med innehållet i denna princip. Någorlunda bekanta var även Riokonventionens princip om ett hållbart utnyttjande av biotoper, EU:s vapendirektiv, Natura 2000-programmets jaktbestämmelser samt regelverket angående jakt på naturskyddsområden. Däremot kände betydligt färre till EU:s fågeldirektiv och Flora Fauna Habitat-direktiv (FFH-direktivet) samt de s.k. Bern-, Bonn-, Washington- och RAMSAR-konventionerna.

Beträffande frågan om den andra dimensionen av hållbarhet, den ekonomiska, kan man anlägga olika perspektiv. Ett vanligt sätt är att välja att koncentrera sig på den ekonomiska input som jakten innebär för landet, regionen eller för det lokala samfundet. Ju större utkomstmöjligheter och materiellt välstånd jakten härvidlag bibringar, desto bättre hållbarhet, givet förstås att den ekonomiska effekten förblir på lokal, eller åtminstone nationell, nivå (t.ex. Hall & Boyd, 2005). Detta perspektiv har inte sällan används när det gäller att försöka evaluera vilken betydelse jaktturismen har som en potentiell vitaminspruta för glesbygdsområden i ekonomisk nedgång (jfr Nygård & Uthardt, 2010b; Keskinarkaus, Matilainen & Kurki, 2009). Ser man på jakten genom denna lins finner man att det rör sig om avsevärda ekonomiska summor. Varje år skjuts vilt som inbringar kött värt tiotals miljoner euro (Suomen metsästäjäliitto, 2011), men vi ska inte för den delen glömma om sättningen på materielsidan, t.ex. alla affärer som säljer vapen, ammunition, jaktkläder etc. I fråga om jaktturism har man exempelvis beräknat att den ekonomiska direkteffekten av ett enda sålt dagkort för jakt på statens jaktmarker är ca 700 euro medan den indirekta effekten på den regionala ekonomin, t.ex. i form av övernattnings- och bespisningstjänster, är minst den dubbla (Keskinarkaus et al., 2009, s. 9). Även om det i Finland är en bit kvar tills vi uppnår en ekonomisk input liknande den nordamerikanska, med sina 22.9 miljarder dollars per år i omsättning (U.S. Fish and Wildlife Service, 2006), utgör jakten alltså redan nu ett betydande ekonomiskt inslag i det finländska samhället, och man kan anta att detta inslag kommer att öka som en följd av bland annat satsningar på jaktturism, inte minst för utländska jägare.

Detta för oss så vidare till den tredje aspekten av hållbarhet, den sociokulturella. Enligt Puhakka et al. (2009) kan den sociokulturella hållbarheten i termer av jakt ses i belysning av i hur hög grad olika intressenter ges möjligheter till att vara med och på ett jämlikt sätt kunna påverka beslutsfattandet kring jakt, hur de ekonomiska fördelarna och kostnaderna fördelas mellan olika avnämargrupper samt i vilken grad jakten respekterar lokala värden, livsstilar och identiteter. Den första och den andra aspekten kan lätt äventyras av att vissa intressenter, exempelvis markägare, känner sig förfördelade av de beslut som görs, vilket i sin tur kan leda till öppen konflikt och därigenom underminera den sociokulturella hållbarheten. Ett exempel är den kommersialisering av jakten som ökande viltstammar ger möjlighet till i vissa delar av Finland. De stora vitsvanshjortstammarna i Egentliga Finland har exempelvis fört med sig stor avskjutning av stammarna och för att klara av utfodringen har jaktlicenser sålts åt finländska jägare och också åt utländska. En dylik kommersialisering förutsätter emellertid att det finns en samsyn bland de lokala jägarna, markägarna och den övriga lokalbefolkningen. Vilttillgången ska räcka för alla, i annat fall kan försäljning av jakt bli grunden till stridigheter inom föreningens egen jägarkår. Likaså bör markägarna ges en rimlig kompensation för upplevda kostnader i form av utnyttjande av vägar och eventuell degradering av landskapet till följd av kommersiell jakt (jfr Nygård & Uthardt, 2010a). Den tredje aspekten kan å sin sida lätt komma att äventyras av att lokalbefolkningen, markägare eller varför inte grupper inom jägarkåren, upplever att jakten – endera i kommersiell form eller inte – medför element som strider eller undergräver traditionella jaktvärden eller identiteter. Ett exempel på detta är troféjakten, som inte av hävd haft samma betydelse i Finland som på många andra ställen. Ifall denna skulle komma att överskugga principer om en hållbar avskjutning av viltstammar kan en

katastrof i termer av sociokulturell hållbarhet vara ett faktum (ibid.). Enligt resultaten från jägarenkäten (Nygård & Uthardt, 2009b) ansåg drygt 92 % av både de kvinnliga och manliga svarandena att jakten hör till den traditionella livsstilen i Finland, medan 58.5 % av kvinnorna och 47.8 % av männen ansåg att troféjakt inte är jakt i egentlig mening. Angående bägjak, ett allt mer populärt element bland dagens jägare eftersom det anses öka svårighetsgraden och därmed accentuerar den aspekt av jakten som Kellert (1978) kallar den dominionistiska aspekten, angav 65.8 % av kvinnorna och 60.5 % av de tillfrågade att detta element inte är en naturlig del av jakten i Finland. Dessa siffror vittnar alltså om att majoriteten av jägarkåren verkar inta en förhållandevis traditionalistisk position beträffande jaktens innersta essenser och att det följaktligen kan anses ligga nära till hands att jaktens sociokulturella hållbarhet undermineras av allt för många nya och hastigt inplanterade ingredienser.

Vi har så långt berört tre olika aspekter av hållbarhet i jaktsammanhang. Vi skulle till sist vilja beröra ytterligare en fråga om jaktlig hållbarhet, som inte minst är ett problem för djupekologerna, nämligen frågan om det är etiskt försvarbart att döda djur i jaktsammanhang. Det är viktigt att jägare inte undviker denna fråga, för den är viktig både i fråga om jaktens allmänna legitimitet och i fråga om jägarnas eget existentiella förhållningssätt till jakten (Seesemann, 2010). Att dödandet inte utgör det främsta motivet för jakt bekräftas av resultaten från den ovan nämnda jägarenkäten (Nygård & Uthardt, 2009b). Enligt denna ansåg 87.9 % av kvinnorna och 81 % av männen att man inte behöver få byte för att jakten skall vara meningsfull. Detta har att göra med att dödandet visserligen utgör en del av jakten men att det för den sakens skull inte är det viktigaste. Dödandet har ofta setts som det finala elementet i jakttilldragelsen, det som avslutar och ger jakten en inramning. Filosofen José Ortega y Grasset (1972, ss. 110–111) uttrycker saken så här: "one does not hunt to kill; on the contrary, one kills in order to have hunted". Det centrala här är alltså själva jakttilldragelsen: att för en stund bli en del av naturen, dvs. att stiga in i naturens värld utifrån den "utanför-naturen-position" vi nutidsmänniskor vanligen befinner oss i samt att hänge oss åt att försöka spåra, överlista och döda villebråd. Man ska heller inte glömma att det finns en viktig fortsättning på jakten, nämligen att tillvarata viltet – t.ex. att kunna ta vara på kött eller att tillreda mat av det.

Man kan kanske säga att det som skiljer oss människor från djuren är att vi är medvetna om döden och att vi har en historiemedvetenhet. Man kan därför se frågan om det etiska i att döda vilt som en ansvarsetisk fråga, där det centrala alltså är i vilken utsträckning handlingen kan rättfärdigas av det ansvar för vilt och natur som vi människor axlar i denna handling (Schwenk, 2005, ss. 15–23). Att döda djur innebär ett ansvar för att ha berövat ett djur dess liv, och detta ansvar kan endast uppvägas av att dödandet fyller ett högre syfte för människans eller samhällets fromma. Enligt filosofen Peter Singer (2009) kan jakten etiskt försvaras så länge det handlar om att skaffa mat, att överleva, eller av andra skäl som människan, under etiskt ansvar, finner centrala för att samhället ska fungera (Singer, 2009, ss. 111–123). En förutsättning är dock att djuren ska ha haft möjlighet att ha levt ett välbefrägligt liv, samt att det skjutna djurets kommer att kunna ersättas av ett nytt djur. Även om detta argument inte kanske tillfredsställer djupekologins principer om att allt liv har ett egenvärde i sig och därför bör skyddas, kan man med utgångspunkt i det singerska argumentet säga att jakt och dödande av vilt är etiskt hållbara handlingar så länge de endera

har en koppling till överlevnad eller till deliberativa, allmännyttiga målsättningar, såsom att reglera överstora viltstammar (jfr Adam, 1996, ss. 26–31). Ett exempel är vildsvinen, som utbrett sig och snabbt ökat i antal i många länder, vilket i sin tur inverkar negativt på jordbruksgrödorna och skogen. Ett annat exempel är de överstora vitsvanshjortstammarna i Egentliga Finland eller rådjurspopulationen på Åland.

Avslutning: om jaktens hållbarhet och jaktsociologins mission

Man kan kanske konkludera diskussionen i detta bidrag genom att säga att jakten är en långt ifrån okontroversiell aktivitet, inte ens bland jägarna själva råder det alla gånger konsensus om dess dygder eller dess problem. Denna mångfald i tolkning har blivit mer uppenbar i samband med övergången från det traditionella till det moderna samhället. På basis av de undersökningar vi gjort av finländska jägare har vi dock funnit att merparten av jägarna tenderar se jakten som ett uttryck för en naturnära och traditionell livsstil som håller på att försvinna i dagens moderna och hektiska värld. I denna turbulens har frågan om jaktens hållbarhet kommit att accentueras, inte minst på grund av den kritik som i allt högre grad riktas mot jakten (se t.ex. Karsikas, 2007).

De konklusioner vi gör beträffande jaktens hållbarhet är följande. Dels har vi velat visa att frågan om hållbarhet inte är någon enkel sak; det är ingalunda fråga om ett endimensionellt problem utan om flera sinsemellan beroende aspekter. Dessa aspekter bör hållas isär, eftersom hållbarhet i ett avseende inte behöver betyda hållbarhet i ett annat, även om aspekterna påverkar varandra. Dels vill vi mena att det inte nödvändigtvis finns ett kompatibilitetsproblem när det gäller jaktens förhållning till ekologiska principer och naturvårdens krav. Vi menar alltså att det finns fog för att påstå att jakten härvidlag fyller viktiga funktioner. Utan jakt, får vi ohållbara viltpopulationer som inte bara är negativa för naturliga habitat och mångfald, utan även förorsakar skador på skog och grödor samt som förorsakar trafikolyckor. Detta vinner ingen på, inte den ekologiska balansen, allmänheten eller jägarna. Vi menar såtillvida att jakten har en viktig funktion i det finländska samhället, och denna betydelse förstärks av det faktum att jakten utgör ett kulturhistoriskt arv som det lönar sig att förvalta i den fragmentariska och flyktiga värld vi lever i idag. Detta betyder givetvis inte att det inte finns problem som bör beaktas eller att jaktens legitimitet kommer att vara en självklarhet även i framtiden. Ett exempel är att den sociokulturella hållbarheten lätt kan bli lidande ifall man allt för okritiskt anammar element som inte går ihop med den traditionella jakten. Här kan nämnas jaktturismen som innehåller både möjligheter och hot i detta avseende (Nygård & Uthardt, 2010a). Samhällsomvandlingen – speciellt individualiseringen, den demografiska förändringen och globaliseringen av jakt – medför nya typer av frågeställningar och utmaningar som vi måste finna lösningar till via en kritiskt, men konstruktiv, diskussion. Här räcker det inte med att olika läger, jägarkåren och jägarorganisationer på ena sidan och jaktmotståndarna på den andra, gräver ner sig i skyttegravar för att till vilket pris som helst försöka skjuta ner varje argument som motståndarsidan kommer med. Istället behövs en konstruktiv dialog mellan jägare och naturvårdare samt att jägare fortsättningsvis reflekterar över vad som är jaktlig etik och hållbarhet samt omsätter detta i praktiken. Jakten har tillsvidare förankrats främst i traditionen, i tyst kunskap som förvaltats och förmedlats av äldre till de yngre jägarna. Genom att jaktföreningarna hittills i regel varit ganska kompakta sociala helheter, har denna fost-

ransprocess lyckat väl. Men genom att dessa enheter sakta men säkert håller på att luckras upp till följd av inflyttning och individualisering, finns det fog för att anta att många av de tysta kunskapsprocesserna även kommer att minska i betydelse. Även jakttillfällena i sig har en viktig roll när det gäller att vidareföra jakttraditionerna och naturkännedom till barn och ungdomar. Barn och ungdomar lär sig fort uppskatta samvaron och spänningen samt glädjen när jakten lyckats. Jakten är ju något som ökar förväntningarna varje gång men som aldrig går att på förhand bestämma, då naturen oftast spelar jägarna olika spratt oberoende av hur de tror sig kunna ”läsa naturen”. Därför blir det centralt att respektera viltet, naturen och jaktkamraterna. Men trots det utförs jakten alltmer i en anda av ”både och” istället för ”antingen eller”, en anda som kan ses som ett hot mot naturen och de sociala systemen (Beck, 1998).

Avslutningsvis några ord om jaktsociologins mission. När vi för några år sedan började intressera oss för att studera jakt och jägare ur ett socialt vetenskapligt perspektiv, förvånades vi av att det fanns förhållandevis få sociologiska studier av detta fenomen i Finland, trots att jakten har den centrala ställning den har i vårt land. Detta är egentligen ganska konstigt eftersom det trots allt handlar om ett mycket intressant, om än komplext, socialt fenomen med alldeles speciella – och ibland helt osannolika – strukturer, betydelser, hierarkier och identiteter. I den mån som jakten överhuvudtaget har studerats vetenskapligt, har den vetenskapliga förankringen oftast varit av naturvetenskaplig, ekonomisk eller antropologisk art. Med detta bidrag vill vi därför lyfta fram jakten som ett sociologiskt studieområde. Här tycker vi att sociologerna kunde träda fram i större utsträckning och ta sin del av kakan genom att exempelvis koncentrera sig på konstruktionen av betydelser, identiteter eller kunskap bland jägare eller genom att studera allmänhetens attityder till jakt. Helt outforskat är ämnet dock inte. Såvitt vi känner till har det under det senaste decenniet publicerats två doktorsavhandlingar om jakt, Ilvesviita (2005) och Karsikas (2007), någon enstaka magisteravhandling (t.ex. Säkkinen, 2010) och ett något större antal kandidatavhandlingar (t.ex. Pesonen, 2009) eller yrkeshögskolelärdomsprov (t.ex. Haakana, 2007). Men jaktsociologin verkar trots detta inte vara någon etablerad forskningsinriktning. Det är därför vår förhoppning att vi med denna text sätt ett frö till förändring på denna punkt.

Källor:

- Adam, A. (1996). *Ethik der Jagd*. Paderborn: Bonifatius GmbH Druck.
- Beck, U. (1998). *Risksamhället*. Göteborg: Daidalos.
- Bisi, J. (2010). *Suomalaisen Susikonfliktin Anatomia*. Oulu: Oulun Yliopisto
- Bisi, J., Liukkonen, T., Kurki, S., Joensuu, O. (2007). Metsästyksen paradoksi – voiko pyynti olla suojelua? *Suomen Riista* 53 (2007), 76–88.
- Butler, J. S., Shanahan, J., & Decker, D. J. (2003). Public attitudes toward wildlife are changing: a trend analysis of New York residents. *Wildlife Society Bulletin* 31, 4, 1027–1036.
- Buttel, F. H. (2000). Ecological modernization as social theory. *Geoforum* 31, 57–65.
- Cartmill, M. (1993). *A View to a Death in the Morning: Hunting and Nature Through History*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Ergert, B. E. (2006). Metsästys aikojen saatossa. Ingår i K. G. Blüchel (red.), *Metsästys* (ss. 64–131). Könemann, Tandem Verlag.
- Ermala, A., & Leinonen, K. (1995). *Metsästäjäprofiili 1993*. Osaraportti 1. Kala- ja riistaraportteja, nro. 28. Helsinki: Riistan- ja kalantutkimuslaitos.
- Haakana, H-P. (2007). *Product development in hunting tourism. German hunters as a target group for a Finnish service provider*. Jyväskylä: Jyväskylä University of Applied Sciences.
- Hall, C. & Boyd, S. (2005). *Nature-Based Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster?* Edited volume. Clevedon: Channel View Publications.
- Havu, S. (1995). Metsästyksen asema yhteiskunnassa. Ingår i P. Nummi (red.), *Metsästys, luonto, yhteiskunta* (ss. 140–152). Helsinki: Otava.
- Heberlein, T. A., & Ericsson, G. (2005). Ties to the Countryside: Accounting for Urbanities Attitudes toward hunting, wolves, and Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife* 10, 3, 213–227.
- Hennig, R (2002). Über den Nachhaltigkeitsbegriff im Jagdwesen. *Zeitschrift für Jagdwissenschaft* 48 (2002), 271–275.
- Ilvesviita, P. (2005). *Paaluraudoista kotkansuojeluun. Suomalainen metsästyspolitiikka 1865–1993*. Acta Universitatis Lapponiensis 93. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kalchreuter, H. (1984). *Die Sache mit der Jagd. Grundlage, Erkenntnisse, Perspektiven*. München: Verlagsgesellschaft.
- Karsikas, L. (2007). *Metsästyksen ongelmapuhe*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kellert, S. R. (1996). *The Value of Life: Biological Diversity and Human Society*. Washington, DC: Island Press.
- Kellert, S. R. (1978). Attitudes and Characteristics of Hunters and Antihunters. Transactions of the Forty-third North American Wildlife and Natural Resources Conference, 1978, 412–423.
- Keskinarkaus, S., Matilainen, A. & Kurki, S. (2009). *Metsästysmatkailu ja sen kestävyys valtion mailla*. Seinäjoki: Ruralia-instituutti.
- Lehikoinen, H. (2008). *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Toinen pianos. Helsinki: Teos.
- Lu, J. & Nepal, K. S. (2009). Sustainable tourism research: an analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 17, 1, 5–16.
- Magis, K. (2010). Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability. *Society & Natural Resources* 23, 5, 401 – 416.
- Marsden, T. (2003). *The condition of rural sustainability*. Assen: Royal Van Gorcum.
- Manfredo, M. J. (2008). *Who Cares About Wildlife? Social Science Concepts for Exploring Human-Wildlife Relationships and Conservation Issues*. New York, NY: Springer.
- Manfredo, M., Teel, T., & Bright, A. (2003). Why are public values toward wildlife changing? *Human Dimensions of Wildlife* 8, 4, 287–306.
- Milbourne, P. (2003). The Complexities of Hunting in Rural England and Wales. *Sociologia Ruralis* 43, 3, 289–308.
- Nygård, M., & Uthardt, L. (2010a) Opportunity or threat? Finnish hunters' attitudes to hunting tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 19, 3, 383–401.
- Nygård, M., & Uthardt, L. (2010b): An opportunity for rural areas or a threat to local hunters? Finnish hunters' attitudes towards hunting tourism. *Working Papers in Demography and Rural Studies*, 7/2010. Vasa: Åbo Akademi.
- Nygård, M., & Uthardt, L. (2009a). Finländaren jagar för naturupplevelsernas skull – ensam eller i ett litet sällskap. *Jägaren*, 2009/1, 38–41.
- Nygård, M., & Uthardt, L. (2009b). Metsästäjät perinteisen ja nykyajan taitekohdassa. *Metsästäjä*, 2009/2, 78–80.
- Ortega y Gasset, J. (1972). *Meditations on Hunting*. New York: Charles Scribner & Sons.
- Pesonen, J. (2009). *Pyyntiveret. Identiteetti suomalaisessa metsästyskulttuurissa*. Perinteitutkimuksen kandidaattitutkielma (opublicerad). Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Peterson, D. (2000). *Heartsblood: Hunting, Spirituality, and Wildness in America*. Washington, DC: Island Press.
- Puhakka, R., Sarkki, S., Cottrell, S. P. & Siikamäki, P. (2009). Local discourses and international initiatives: sociocultural sustainability of tourism in Oulanka National Park, Finland. *Journal of Sustainable Tourism* 17, 5, 529–549.
- Radder, L. (2005). Motives of International Trophy Hunters. *Annals of Tourism Research* 32, 4, 1141–1144.
- Rannikko, P. (1999). Combining social and ecological sustainability in the Nordic forest periphery. *Sociologia Ruralis* 39, 3, 394–410.
- Seesemann, R. (2010). Vom schwierigen Umgang mit dem Tod. Broschyr. Bonn: Jägerstiftung Natur + Mensch.
- Schwenk, S. (2005). Die Jagdliche Etik im Wandel. Ingår i *Die Etik in der Jagd* (ss. 15–23). Kolloquium 17 September 2005 in Luwigslust. Mecklenburg: Stiftung Wald und Wilt i Mecklenburg-Vorpommern.
- Singer, P. (2009). *Praktisk etik*. Stockholm: Thales anda upplagan.
- Stahl, D. (1979). *Wild - Lebendige Umwelt. Probleme von Jagd, Tierschutz und Ökologie geschichtlich dargestellt und dokumentiert*. Freiburg: Verlag Karl Albert.
- Suomen Metsästäjäliitto (2011). Metsästys Suomessa. Tillgänglig online: <http://www.metsastajaliitto.fi/?q=node/107>. Hämtad 9 juni 2011.
- Suomen riistakeskus (2011). Metsästys Suomessa. Tillgänglig online: http://www.riista.fi/?mag_nr=13. Hämtad 8 juni 2011.
- Säkkinen, H. (2010). *Metsästyksen merkitys Ranualaisille metsästäjille: ympäristösosiologinen tutkimus paikallisesta metsästyskulttuurista nykypäivän Suomessa*. Opublicerad pro-graduavhandling i miljösociologi. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Sälzle, K. (2006) Parforce-jakti, saksalainen metsästys ja muita metsästysspektaakkeita. I verket: K. G. Blüchel (toim.) *Metsästys* (ss 132–143). Könemann, Tandem Verlag.
- U.S. Fish and Wildlife Service (2006). 2006 National Survey of Fishing, Hunting, and Wildlife-

Associated Recreation. Tillgänglig on-line: http://wsfrprograms.fws.gov/Subpages/NationalSurvey/nat_survey2006_final.pdf. Hämtad 9 juni 2011.

Vihinen, H. (2003). Changing politics of the common agricultural policy – from an income policy for farmers towards a contract between society and agriculture. Ingår i K. Andersson, E. Eklund, L. Granberg, & T. Marsden (red.), *Rural Development as Policy and Practice* (ss. 43–65). Helsinki: Helsinki University Press.

Ylimaunu, J. (2002). Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkaajina. Ingår i H. Ilomäki & O. Luhakangas (red.), *Eläin ihmisen mielenmaailmassa* (ss. 115–133). Helsinki: SKS.

Hur politiskt är det personliga? Estnisk ekobyaktivism som livsstil och som livspolitik

Mikko Lagerspetz och Airi-Alina Allaste

Livsstilar i ett senmodernt samhälle

I sin bok från 1991, *Modernitet och självidentitet*, skissar Anthony Giddens (1991/1997) en bild av det han kallar för senmodernitet – en samhällsordning som enligt honom kännetecknar den industrialiserade västvärlden av idag. Den har sitt ursprung i moderniseringsprocesserna, men innebär ingen brytning med den tidigare utvecklingen, utan är dess logiska fortsättning. Modernitetens centrala utgångspunkt var ett systematiskt och kritiskt sätt att resonera, ett ifrågasättande av traditionens och vanans säkra värld (ibid.s.11). Men medan moderniteten började som en rationaliseringsprocess, som något man kallar upplysning, kan den nu sägas ha vänt sin forskande blick mot sig själv: det senmoderna samhället präglas av en reflexivitet som även ifrågasätter modernitetens egna grundvalar, dess tro på rationalitet och framsteg. Detta pekar på en intern motsättning inom moderniseringsprojektet, som ju noterats av många tänkare både före och efter Giddens. I det senmoderna samhället har traditionen inte blivit ersatt med en säkerhet som baserar sig på rationell kunskap, utan med en medvetenhet om ett ständigt behov av att göra otaliga, i sista hand subjektiva val, ibland ett "förvirrande virrvarr av möjligheter och alternativ" (ibid.s. 3). Detta gäller både det politiska och ekonomiska beslutsfattandet på olika nivåer, och individer som står inför utmaningen att bygga en egen identitet genom moraliska, livsstils- och konsumtionsval.

Livsstilens ökade angelägenhet gör även att politiken ändrar karaktär. Giddens (1991/1997, s. 248) konceptualiserar den eventuella förändringen som en rörelse från emancipatorisk politik till livspolitik. Emancipatorisk politik, som gett upphov till den moderna kapitalistiska välfärdsstaten, handlar om att frigöra individen från förtryck eller förmynderskap, antingen av religion, tradition, överklass, eller ett strikt genussystem. Dess egentliga kärna har inte, enligt Giddens, varit att ge vägledning i moraliska eller livsstilsval, utan att ge individen den självständighet som behövs för att dessa val över huvudtaget skulle vara möjliga. Han citerar teoretiker som Marx, Rawls och Habermas som exempel på dem som gett uttryck för den emancipatoriska politikens idéer. Giddens påpekar mycket riktigt, att

de alla haft som sitt mål att framför allt försöka bestämma de *former och principer* på vilka en rättvis samhällsordning borde baseras, samtidigt som de befattat sig föga med *innehållet* i de val som individerna skulle göra inom en sådan ordning. Det senare står dock i fokus för livspolitik. Den handlar inte mera om villkoren för individuell frihet och autonomi, utan är en politik om de värderingar som styr våra val när vi en gång nått möjligheten att göra dem.

Det är framför allt de globala frågorna som gör livspolitiken nödvändig. Det främsta exemplet på sammankopplingen mellan det globala och det privata handlar om miljön. Våra möjligheter att minimera de globala ekologiska riskerna är beroende av livsstilsförändringar i den industrialiserade världen: Livsstilar som bygger på en förväntan på oändlig ekonomisk tillväxt bör ersättas med att man utvecklar möjligheterna för självförverkligande och kreativitet (Giddens, 1991/1997 s. 262).

Den ovan sammanfattade synen på dagens värld lämnar dock viktiga frågor öppna. Å ena sidan tycks det senmoderna samhället vara en samhällsordning i vilken gemensamma värderingar och normer försvinner, lämnande efter sig nästan ett anomiskt tillstånd; en värld där atomiserade individer kämpar med att försöka göra sitt liv meningsfullt – och gör det genom sin livsstil, snarare än genom politiskt deltagande. Å andra sidan borde dessa livsstilsval vara av ett visst slag och göras av ett stort antal människor för att man skulle kunna rädda planeten – och allt detta borde uppnås genom livspolitik. Giddens antar att livspolitiska frågor (t.ex. beslut om kärnkraft) kommer att inta alltmer central ställning i den institutionella politiken. Han förblir dock vag och färdig i sin diskussion om de samhällsliga mekanismer som skulle kunna göra livsstilsval till delar av den politiska dagordningen:

Sociala rörelser har spelat en avgörande roll när det gäller att lyfta fram livspolitiska frågor och ge dem offentlig uppmärksamhet. Det är en omtvistad fråga om dessa rörelser förebådar organisatoriska förändringar på det politiska handlingsområdet. [...] De livspolitiska problemen passar inte riktigt in i de rådande politiska ramarna och kan mycket väl ge upphov till politiska former som skiljer sig från de som hittills dominerat scenen, både inom enskilda stater och på en global nivå (Giddens, 1991/1997 ss. 267–268; vår understreckning).

Enligt vår uppfattning kan experimenten med alternativa livsstilar ”mycket väl” också förbli isolerade från politisk verksamhet; de kanske ändrar enskilda individers liv radikalt, men har ingen möjlighet att påverka de arenor där beslut fattas om beskattning, miljönormer och planering, energipolitik, handelspolitik, osv., osv. – beslut som är behövliga om man vill förändra livsstilar i någon större nationell, regional eller global omfattning. Genom att gå samman i alternativa livsstilssamhällen anstränger människor sig för att bygga upp ”öar av frihet” mitt i det kapitalistiska konsumtionssamhället. Frågan är huruvida man kan förvänta sig att dessa öar skulle stå i strategisk kontakt med varandra, för att tillsammans bilda en skärgård och senare kanske en ny kontinent – dvs., om och med vilka medel de kan initiera avgörande förändringar i hela samhällets värderingar och praxis (jfr Hirsch, 1980). Ansträngningarna med att bygga alternativa samhällen inom kapitalismen är å ena sidan en reaktion mot sådana fenomen som storskalig arbetslöshet, förstörelse

av naturen och städerna, utanförskap och konsumism; i dem experimenteras med nya former av arbete, social organisation och politiskt deltagande (ibid. s. 172f). Å andra sidan riskerar de att bli enbart tillflyktsorter i kapitalismens marginal, som erbjuder sina medlemmar kompensation för samhällets brister, men som på detta sätt också urvattnar möjligheterna för politisk och ideologisk protest (ibid.s.179). Man kan ju också uppfatta alternativsamhällen och deras motståndskultur som att motståndet helt enkelt kanaliseras på ett sätt som är ofarligt för den rådande ordningen (Heath & Potter, 2006).

Denna typ av dilemman debatterades flitigt inom de västeuropeiska vänster- och miljörörelserna på 1970- och 1980-talen, men de är inte mindre angelägna när man diskuterar de nutida utsikterna för ”livspolitik”. På vilket sätt kan livsstilar bli ”politiska”? Frågan är inte enbart teoretisk: den kräver också empirisk analys. I denna artikel kommer vi att beskriva och analysera framväxten och utvecklingen av alternativa livsstilssamhällen i Estland. Med detta begrepp hänvisar vi här till kollektiva försök på att skapa sociala organisationer och utrymmen som medvetet strävar efter ekologisk hållbarhet, icke-hierarkisk organisation och intimitet bland deltagarna. Själv kallar de sig ekobyar (ökokülad). Vår diskussion bygger delvis på intervjuer och fältarbete från 2008–2009 (se Allaste, 2011).¹ Vi börjar dock med en kort översikt över uppkomsten och utvecklingen av dessa initiativ; vi diskuterar bland annat de sätt på vilka de är inbäddade i det övergripande sammanhanget av Estlands postsocialistiska omvandling.

Drömmen om ett icke-alienerat samhälle

De central- och östeuropeiska ländernas övergång till demokrati omkring decennieskiftet 1980/90 gick inte enbart ut på att mekaniskt kopiera de demokratiska institutionerna i väst. I sammanhanget är två aspekter av särskilt intresse. För det första skapade de auktoritära kommunistiska regimerna och det av dem genomförda avskaffandet av autonoma institutioner både en populär misstro mot staten och ett beroende av informella nätverk i vardagen. För det andra fann motståndet mot det kommunistiska moderniseringsprojektet uttryck i en utbredd nostalgi och, senare, i en syn på systemförändringen som ”en återvändo” (Lagerspetz, 1999). De postsocialistiska ländernas politiska kulturer är starkt påverkade av anti-statstänkande, anti-institutionalism och antimodernism, och dessa känslor återspeglas också i det nuvarande intresset för alternativa livsstilar.

Som flera forskare har påpekat, var de ”realsocialistiska” samhällena i många avseenden uppbyggda kring informella nätverk (t.ex. Wedel, 1990; Ledeneva, 1998; Jensen & Miszlivetz, 2006, s.134f). Dessa nätverk visade en säregen blandning av motstånd, autonomi och med systemet förenlig komplementaritet (se Benda & al., 1988). Några av de ”oliktänkande” författarna såg i dem även ett slags embryon av nya, icke-alienerade styrelseformer (t.ex. Havel, 1984/1992, s. 271). Något som fått mindre uppmärksamhet är den överraskande likheten mellan 1980-talets ”dissidenta” utopier och dem som diskuterades bland samtida sociala rörelser i väst (Lagerspetz, 2001). På båda hållen var man känslig för miljöfrågor och kritisk mot industrialisering och modernisering; i själva verket utlöstes revolu-

¹ Respondenterna för de 16 ostrukturerade intervjuerna var antingen invånare i en existerande ekoby eller medlemmar av ett nätverk som planerade att bilda en ekoby. De hittades genom snöbollning. Airi-Alina Allaste besökte den estniska ekobyen Lilleoru samt ett antal ekobyar utomlands. Hon deltog både i ett möte inom estniska ekobyars förbund och i mindre lokala möten, och är medlem i en e-postlista för ekobyaktivister.

tionerna runt 1989 i flera länder av miljöaktivisternas protest. Detta var fallet åtminstone i Ungern, Bulgarien, Lettland och Estland. I Estland föddes en storskalig miljörörelse 1987 som reaktion på de sovjetiska myndigheternas planer på utvidgad fosforitbrytning (se Gerner & Hedlund, 1993, s. 70). Men likheterna är fler än så. Ätminstone några av de mest inflytelserika östeuropeiska oppositionella tänkarna satte sitt hopp i samhällen som är "öppna, dynamiska och små" och som bygger på "värden som förtroende, öppenhet, ansvar, solidaritet, kärlek" (Havel, 1978/210 s. 210). Det personliga förknippades med det politiska, samtidigt som man allmänt föraktade det som officiellt betecknades som politik. En likadan anti-institutionalism var också kännetecknande för de nya sociala rörelserna i väst (Wainwright, 2004, s. 106).

Man bör ännu nämna ett viktigt särdrag i det oppositionella tänkandet i Estland före revolutionen. På samma sätt som i grannländerna Lettland och Litauen, innebar sovjetregimens fall också etnisk-nationell frigörelse för sovjetrepublikernas "titulärnationer". I Estland hade den sovjetiska versionen av modernisering, urbanisering och industrialisering fört med sig storskalig invandring av industriarbetare från andra sovjetrepubliker, särskilt under 1960- och 1970-talen. Esternas andel i republikens befolkning minskade från 88 % (år 1934) till 61 % (år 1989). De för Central- och Östeuropa typiska antimodernistiska känslorna kombinerades med en nostalgi för självständighetstiden (1920–1940) och med en uppfattning om lantlivet som det genuint estniska.

Ekoby rörelsen i Estland och globalt

Den estniska ekoby rörelsen uppstod nästan två decennier efter systemskiftet och har influerats kraftigt av utländska exempel och av en internationell diskurs. När idéerna reser och förverkligas i ett nytt sammanhang, kan de emellertid resultera i någonting annat än väntat, särskilt om mottagarsamhället i något viktigt avseende – såsom värderingar eller andra strukturella villkor – skiljer sig från deras ursprungliga omgivning (Watson, 2001, 199). Som vi ser det, kan rörelsens många viktiga särdrag endast förstås i det sociala, politiska och kulturella sammanhang som beskrevs ovan. En klangbotten av inhemska värderingar, vanor och förväntningar ger mer resonans åt vissa delar av den internationella diskursen än åt andra.

Den globala ekoby rörelsen har sina rötter i 1960-talets motståndskultur. New Age-tänkandet inspirerade grundandet av sådana numera välkända ekobyar som Findhorn i Skottland, The Farm i USA och Auroville i Indien. Rörelsen fick mer fasta former från och med 1987, när den i Danmark bosatte kanadensiske affärsmannen och miljöaktivisten Ross Jackson lade grunden till stiftelsen *Gaia Trust*. Jacksons och stiftelsens syfte var att stöda en ekologiskt hållbar livsstil. I en rapport som stiftelsen publicerade introducerades begreppet ekoby och beskrevs de redan verkamma byarna (Gilman & Gilman, 1991). De hyllades som "livsstilslaboratorier" som stöder människans andliga tillväxt och ett harmoniskt och hållbart förhållande med naturen. Genom att sprida sina erfarenheter skulle de stå som modell för ett nytt samhälle. För detta ändamål grundades ekobyars globala nätverk (GEN) i oktober 1995. Det delar sig i tre regionala nätverk, varav ett är verksamt i Europa. Information och erfarenheter om hur man går tillväga när man vill grunda en ekoby sprids sedan 2000 genom ett särskilt utbildningsprogram, *Gaia Education*.

Under 1990-talet uppstod flera experiment på alternativsamhällen i Estland; det mest

kända (och antagligen det enda som numera finns kvar) är Lilleoru (ung. Blomsterdalen) i närheten av huvudstaden Tallinn. Området förvaltas av en registrerad förening med ca 60 medlemmar (MINA Koolituskeskus, 2011). Sedan 2006 har estniska ekobyentusiaster deltagit i europeiska GEN:s möten och besökt ekobyar i andra länder. Estniska ekobyars förbund (*Eesti ökokogukondade ühendus*, se Eesti ökokogukondade... 2011) bildades 2008 i Lilleoru. Enligt förbundets hemsida förenar det "människor som tillhör antingen redan existerande eller blivande ekobyar samt registrerade föreningar och privatpersoner som verkar för liknande mål". De skall stöda "naturskydd, hållbar livsstil, samarbete och personlig utveckling eller intressera sig för det". Förbundet är medlem i GEN och har fått verksamhetsunderstöd bl. a. av SIDA och av den av George Soros finansierade stiftelsen *Open Estonia Foundation*. Förbundets tidskrift utkommer fyra gånger per år.

I både den globala och den inhemska diskursen betonas tre centrala aspekter. Enligt Estniska ekobyars förbund innebär grundandet av en ekoby "en sammansmältning av sociala, ekologiska och spirituella aspekter; en av ekoby rörelsens viktigaste principer är att dessa är oskiljaktiga från varandra". I vår presentation av estnisk ekobyaktivism följer vi denna tredelning.

Det spirituella: New Age

För många (men inte alla) rörelseaktivister hade yoga varit inkörsporten till ekobyar. Även Lilleoru bildades ursprungligen av en yogalärare och hans adept. Ett annat aktivt nätverk som planerade att grunda en egen ekoby bestod av "barnen till gemensam yogalärare". För dessa människor utgjorde den naturnära och gemenskapsbaserade livsstilen en organisk fortsättning till yoga. Några hade varit i kontakt med annat esoteriskt tankegods, t ex alternativmedicin:

Ermo: När jag var barn, jag minns det så bra, hade jag ont i magen [...] Och sedan tog han fram något slags kinesiska läror i rysk översättning, tryckte någonstans under min fotsula, och värken försvann efter cirka tre minuter, klick, bara så där. [...] Jag har erfarenhet, att det förutom läkarna och konventionellt tänkande också finns något slags icke-traditionella former [...] Jag tror att de flesta av dem som nu tänker på ett eko... bysätt uppfattar att det även existerar andra värden förutom dem som finns omkring oss och som är synliga.

Före Estlands självständighet kunde yoga, esoterik och olika former av religion uppfattas som former av motstånd mot sovjetregimen, samtidigt som de förblev osynliga för ofentligheten. En situation där religionen förpassades till den privata sfären ställde speciella hinder för de stora kristna kyrkorna som institutioner, medan den bättre kunde anpassas till av sådana trossätt som betonade vikten av personlig, privat religiös erfarenhet. När då offentligt missionsarbete igen blev möjligt vid 1980-talets slut – i och med införandet av Gorbatsjovs politik av *glasnost* och *perestrojka* – var det inte den lutherska kyrkan, utan de mindre protestantiska konfessionerna och *New Age*-rörelserna som växte kraftigast (Altnurme, 2005, ss. 80–86). För närvarande är Estland, enligt Eurobarometer, det mest sekulariserade landet i Europa: endast 16 % av befolkningen säger sig tro på Gud (Eurobarometer 2005), samtidigt som det är vanligt att ha andra, mer diffusa uppfattningar om

det övernaturliga (Altnurme, 2005, s. 100). För ekobyaktivisterna utgjorde den esoteriska andligheten ett alternativ för de i samhället dominerande materialistiska värderingarna; den bar vittnesmål om att den konsumtionsorienterade livsstilen inte var den enda möjliga.

Den internationella ekoby rörelsen har flitigt använt begreppet *Gaia* som hänvisar till en syn på världen som en levande organism, vars "organ är förenade med varandra genom vissa frekvenser. Du är själv en del av denna organism. Genom dina tankar, ord och gärningar sänder du ut frekvenser som tjänar krig eller fred" (Duhm, 2007). Inom den estniska rörelsen kan man skönja både en kärna för vilken det spirituella budskapet är av central betydelse, och andra, mindre dogmatiska medlemmar. De sistnämnda betonar det viktiga i att leva i harmoni med ens omgivning och att förstå de samhälleliga och miljömässiga konsekvenserna för ens handlande. De motsätter sig inte gärna explicit vetenskapen och dess institutioner.

Det ekologiska: miljön

En av de utsagda orsakerna för grundandet av ekobyar var medvetenheten om miljöproblemet och en önskan av att leva med så litet "ekologiskt fotspår" som möjligt. Flera informanter hade en utbildning i biologi eller andra naturvetenskaper. Denna medvetenhet förenades med en kritik av industrisamhället – livet i en gemenskap på landsbygden uppfattades både som ett alternativ till det alienerade teknokratiska samhället och som ett sätt att ta ansvar för natur och miljö.

Sille: När man lever på landet kommer de miljövänliga lösningarna mycket lättare; det finns inga färdiga förpackningar, och så odlar du allting själv och äter det. [Jag ser ekobyen som] ett sätt att leva i enlighet med ditt samvete, så att du inte är en börda för miljön.

I jämförelse med livet i en västeuropeisk stad präglas livet i den estniska landsbygden fortfarande av traditionell sparsamhet. Detta var fallet särskilt under sovjettiden när utbudet av konsumtionsvaror var mindre.

Sille: Ser du, när du bor på landet, så (2) nåja, kanske mindre numera, men jag tror att man tidigare, under sovjettiden eller så, återanvände allting för andra och tredje gången, så länge som det dög till någonting.

Samtidigt är många av ekobyens invånare yrkesverksamma i staden och har det ekologiska odlandet endast som hobby. De har högkvalificerade jobb som möjliggör arbete på distans. I detta avseende kan ekobyerna också ses som ett exempel på den "mix av urbana och rurala livsstilar", som karakteriserar den "postmoderna landsbygd" som uppstått i närheten av urbana centra (Eklund, 2007).

Det sociala: gemenskapen

I ekoby rörelsernas ideologi betonas jämlikhet och deltagande. Både i ekobyen och i de ak-

tivisternas möten som inte själva bor i byn ordnas aktiviteter och ritualer avsedda att stöda dessa ideal. Man äter tillsammans, mediterar tillsammans, dansar och sjunger tillsammans; fysisk kontakt uppmuntras i form av olika spel. Seminarier ordnas utan i förväg fastslaget program, och följer det som kallas för öppna rummets teknik. Ekobyaktivisterna betonar ofta att de inte har några ledare; därmed tar de avstånd från den hierarkiska uppbyggnad som de anser vara typisk för andra samhällsfärer.

Mari: Det har sitt ursprung i att de system som vi fått erfarenhet av har i själva verket haft auktoritärt ledarskap. Och då känner vi kanske att vi då inte ska ha några ledare alls, för det är så dåligt och auktoritärt, och de flesta av oss har ingen erfarenhet av ledarskap av annat slag.

Det är dock en överdrift att påstå att rörelsen inte skulle ha något som helst ledarskap. Särskilt de s.k. spirituella ledarna åtnjuter auktoritet, och detta erkänns både av dem själva och av de andra. De saknar formell status men fungerar som karismatiska auktoriteter.

Känslan av gemenskap stöds av även andra gränsdragningar gentemot det övriga samhället. Vid ett möte inom utbildningsprogrammet *Gaia Education* nämnde deltagarna ofta "den vanliga människan" som inte förutsattes besitta någon sann förståelse om hurdan världen är. Allting måste göras lättförståeligt om man vill att den vanliga människan skall uppfatta rörelsens principer; man ska även undvika att alltför mycket exponera de allra extremaste ståndpunkterna. Skillnaden mellan ekobyaktivisterna och andra blir konkret även i en jämförelse mellan den oftast högt utbildade, från staden inflyttade bymedlemmen och den övriga rurala befolkningen:

Ermo: Det traditionella lokalsamhället har vi ju också problem med för att... det inte finns förstklassiga [suure kvaliteedimärgiga] människor. Någon super, någon är... så att säga helt enkelt utslagen, eller offer för vissa sociala processer. I det här avseendet skulle det vara... någonting helt annat att försöka återuppliva och utveckla ett traditionellt lokalsamhälle, egentligen kanske svårare. Om man... bygger upp en sak helt från början, på basis av människor som har liknande intressen eller som är på samma våglängd, är det kanske till och med bättre eller enklare, lättare.

Från livsstil till livspolitik?

En jämförelse mellan 1960-talets motståndskultur och dess senare utväxt, ekoby rörelserna, illustrerar bra Giddens' tes om livsstilsfrågornas ökade betydelse på bekostnad av den emancipatoriska politiken. Om man endast beaktar antalet medlemmar i existerande ekobyar är den estniska ekoby rörelsen snarast marginell. Samtidigt är dess sympatisörer och likasinnade betydligt fler. Rörelsens ideologi har också beröringspunkter med viktiga drag i det samhälleliga medvetandet. Dess skepticism gentemot formella institutioner och formell hierarki får näring av den anti-institutionalism som kännetecknar hela det post-socialistiska Öst- och Centraleuropa; i sin kritik av moderniseringen påminner den om den från sovjettidens opposition ärvda antimodernismen. En nostalgi för, och en längtan efter en (idealiserad) lokalgemenskap med icke-hierarkiska, icke-alienerade sociala relationer

är utbredd. Sökandet av ökad livskvalitet från stadsnära landsbygd sammanfaller med en global trend hos den urbana medelklassen (Eklund, 2007). Den för rörelsen toningivande spiritualiteten rimmar väl med många andras diffusa, synkretistiska trosföreställningar. Estland är ett litet samhälle där en nyliberalistisk politik varit rådande alltsedan den nya självständigheten 1991 utan att på allvar ha blivit utmanad (se Lagerspetz & Vogt, 2004). Man kan därför tycka, att försöken med att introducera alternativa livsstilar där kunde ha större chans att bli uppmärksammade än i gamla demokratier med sin väletablerade "repressiva pluralism".

Trots detta har Estlands ekonomiska och politiska utveckling baserat sig på helt andra värderingar än de som förespråkas av rörelsen eller, för den delen, Giddens. Den snabba ekonomiska tillväxten har fört med sig ökad ojämlikhet och en ekonomisk strukturförändring, som hårt träffat de traditionella lokalsamhällena (Annist, 2011). Frågan är, om dessa trender faktiskt går att vändas genom den större ekologisk medvetenhet som ekoby rörelsen representerar. Såsom Susan Sundback (1996) påpekar, är New Age-andligheten i hela sin individualism egentligen mycket väl anpassad till det moderna kommersiella samhället, och saknar starka politiska implikationer. Inte bara de ekologiskt medvetna, utan även de välbeställda tenderar att dra sig undan det omgivande samhället i sina egna, privatfinansierade och välbevakade världar (t.ex. Lasch, 1995). På samma sätt som fallet var med de privata nätverken under sovjettiden, är det även nu svårt att dra entydiga skiljelinjer mellan motstånd och anpassning till systemet.

Källor:

- Allaste, A.-A. (red.) (2011). Ökokogukonnad retoorikas ja praktikas. [*Ecological communities in rhetoric and in practice.*] Tallinn: Acta Universitatis Tallinnensis: Socialia
- Altnurme, L. (2005). Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi II poolel. [Summary: *From Christianity to own belief. A study about the changes in the religiosity of the Estonians in the 2nd half of the 20th century.*] Tartu: Tartu ülikooli kirjastus
- Annist, A. (2011). *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Arenguantropoloogiline uurimus.* [Seeking community in post-Soviet Estonian centralised villages.] Tallinn: Acta Universitatis Tallinnensis: Socialia
- Benda, V., Šimečka, M., Jirous I.M., Dienstbier, J., Havel, V., Hejdánek, L. & Šimsa, J. (1988). Parallel Polis, or An Independent Society in Central and Eastern Europe: An Inquiry. *Social Research*, 55 (1-2)
- Duhm, D. (2007). *Future without War: Theory of Global Healing.* Belzig: Meiga
- Eesti ökokogukondade... (2011). *Eesti ökokogukondade ühendus. Estonian Ecovillage Movement.* www.kogukonnad.ee (hämtat 5 september 2011)
- Eklund, E. (2007). Modern och postmodern landsbygd. *Prosum*, 2/2007, 23
- Eurobarometer (2005). *Social Values, Science and Technology.* Special Eurobarometer 225/Wave 63.1. [Brussels:] European Commission. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf (hämtat 5 september 2011)
- Gerner, K. & Hedlund, S. (1993). *The Baltic States and the End of the Soviet Empire.* London & New York: Routledge
- Giddens, A. (1991/1997). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken.*

Göteborg: Daidalos

- Gilman, R. & Gilman, D. (1991). *Eco-Villages and Sustainable Communities. A Report for Gaia Trust by Context Institute.* Holte: Gaia Trust
- Havel, V. (1978/1992). *The Power of the Powerless.* Václav Havel: *Open Letters: Selected Writings 1965-1990.* New York: Vintage, 125-214
- Havel, V. (1984/1992). *Politics and conscience.* Václav Havel: *Open Letters: Selected Writings 1965-1990.* New York: Vintage, 249-271
- Heath, J. & Potter, A. (2006). *The Rebel Sell. How the Counterculture Became Consumer Culture.* West Sussex: Capstone
- Hirsch, J. (1980). *Turvavaltio. "Saksan malli", sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet.* [Der Sicherheitsstaat. Das "Modell Deutschland", seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen.] Tampere: Vastapaino
- Jensen, J. & Miszlivetz, F. (2006). The second renaissance of civil society in East Central Europe - and in the European Union. P. Wagner (red.). *The Language of Civil Society.* New York & Oxford: Berghahn, 131-158
- Lagerspetz, M. (1999). Post-socialism as a return: Notes on a discursive strategy. *Eastern European Politics and Societies*, 13 (2), 377-90
- Lagerspetz, M. (2001). From "Parallel Polis" to "The Time of the Tribes": Post-socialism, social self-organization and post-modernity. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 17 (2), 1-18
- Lagerspetz, M. & Vogt, H. (2004). "Estonia". Berglund, S., Ekman, J. & Aarebrot, F.H. (red.): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe. Second Edition.* Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA: Edward Elgar: 57-93
- Lasch, C. (1995). *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy.* New York: W. W. Norton
- Ledeneva, A. V. (1998). *Russia's Economy of Favours: Blat Networking and Informal Exchange.* Cambridge: Cambridge UP
- MINA Koolituskeskus (2011). *MINA Koolituskeskus - Self Awareness Training Center.* www.lilleoru.ee (hämtat 5 september 2011)
- Sundback, S. (1996). New Age och religiositetens förändring i Norden. *Sociologia*, 33 (3), 216-226
- Wainwright, H. (2004). Western Europe: Democratic civil society versus neoliberalism. Glasius, M., Lewis, D. & Seckinelgin, H. (red.). *Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts.* London & New York: Routledge, 101-110
- Watson, A. (2001). *The Evolution of Western Private Law. Extended edn.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press
- Wedel, J. (1990). The Ties that Bind in Polish Society. S. Gomulka, & A. Polonsky (red.). *Polish Paradoxes.* London: Routledge, 237-260

Landskapsprogrammet – en gemensam regional utvecklingsplan?

Kenneth Nordberg

Inledning

I Österbotten har en regional utvecklingsprocess nyligen ägt rum som engagerat nästan 150 personer. De här individerna har under några månader haft möjligheten att framföra sina åsikter hur de tycker deras region skall utvecklas. Deltagandet i den här processen har i princip varit fritt för vilken invånare som helst. De personer som medverkat i processen har upplevt den vara engagerande och viktig för samarbetet i landskapet.

Det beskrivna förloppet är utarbetandet av det senaste Landskapsprogrammet i Österbottens Förbunds regi. Arbetet utgör inte bara ett svar från den finska staten på EU:s krav på subsidiaritet och ökat regionalt samarbete mellan samhällssektorerna, det är också ett bra exempel på de governance-arenor som behandlats så flitigt i samhällsvetenskapen de senaste åren. Komplexiteten i samhället har oundvikligen gjort att de valda beslutsfattarna inte har möjlighet att ta informerade beslut i varje enskild fråga så som skulle krävas. Det här leder till att tjänstemännens beredning av ärenden får en allt mer avgörande roll. Den här komplexiteten och tjänstemannastyret har även visat sig i ett växande ointresse bland befolkningen för den traditionella politiken, samtidigt som de populistiska partierna med sina till synes enkla lösningar vinner mark. Utvecklingen mot ett annat sorts deltagande i samhällsutvecklingen, genom det som kallas governance-arenor, har kommit att bli en rätt naturlig utveckling, som svar på de här problemen. Genom att bjuda in intressenter som berörs av den förda politiken tänker man sig att beslutsfattarna skall kunna ta mer välgrundade beslut, samtidigt som befolkningen blir mer informerad och kapabel att ta del av samhällsutvecklingen. Samtidigt har det rests varningsflaggor mot den här utvecklingen, för att governance-nätverken agerar på sidan av det beprövade representativa demokratiska systemet och att det därför föreligger klara risker för elitstyre (Klijn & Skelcher, 2007). Den här utvecklingen mot samhällsinkluderande governance-nätverk ter sig ändå som oundviklig. Därför finns det alla skäl att diskutera hur samarbetet skulle kunna ordnas så att de demokratiska kraven möts. Det existerar idag en rad exempel på governance-nätverk i Finland, varav Landskapets samarbetsgrupp (MYR) och LEADER-

programmets Lokala aktionsgrupper kanske är de mest prominenta. Här skall vi dock fokusera på landskapsprogrammet och den planeringsprocess som omgärdar det.

Lagstiftningen

Är det möjligt att genom nämnda governancearenor få till stånd ett system som inkluderar och engagerar samhället samtidigt som de demokratiska idealen efterlevs? Landskapsprogrammet utgör ett utmärkt studieobjekt emedan det borde ha en absolut central roll för regionens utvecklingsriktning. Vad ger lagstiftningen då landskapsprogrammet för spelrum i den regionala utvecklingsplaneringen? *Lagen om utveckling av regionerna* säger att de statliga regionala myndigheterna är bundna att följa landskapsprogrammet:

"Myndigheterna ska i sin verksamhet beakta landskapsprogrammen och genomförandeplanerna för dem, främja genomförandet av programmen och bedöma och utvärdera sina åtgärders betydelse för regionutvecklingen samt se till att genomförandet av dem inte försvåras genom åtgärderna. (2009/1651, 25 §)"

I samma paragraf sägs det också att "landskapsprogrammet ska beredas i samverkan med de statliga myndigheterna och kommunerna samt med de sammanslutningar som deltar i regionutvecklingen och med övriga motsvarande parter." Samtidigt sägs det i 6 § i samma lag att "statsrådet beslutar om de rikstäckande målen för regionutvecklingen", och i 7 § att "Arbets- och näringsministeriet kan ge landskapsförbunden anvisningar om utarbetandet, genomförandet, övervakningen, bedömningen och utvärderingen av landskapsprogrammen".

Således skall landskapsprogrammet följa de rikspolitiska målsättningarna, men det skall uttryckligen utarbetas i samarbete med regionala aktörer. Lagstiftningen säger inget mer specifikt hur det här samarbetet skall utformas, utan det är upp till landskapsförbunden att ordna detta. Framförallt skall programmet vara ledande för utvecklingsriktningen på regional nivå. Det existerar följaktligen med rådande lagstiftning ett utrymme för landskapsförbunden att genom en samhällsinkluderande planeringsprocess få till stånd ett utvecklingsprogram med verklig relevans. Ambitionen med den här texten är att resonera kring hur landskapsprogrammet skall genomföras för att det här utrymmet skall utnyttjas på ett optimalt sett.

Lärdomar från den senaste planeringsprocessen

Planeringsprocessen kring det senaste landskapsprogrammet i Österbotten har undersökts genom att intervjua ett strategiskt urval av deltagare och genom att analysera mötesdokument (här ges endast en kort redogörelse av den här processen, se Nordberg (2011) för en mer extensiv analys). Planeringen gick till så att landskapsförbundet kontaktade närmare 300 personer (varav ungefär hälften hörsammade inbjudan) vilka ansågs som sakkunniga och intressenter på de ämnesområden som skulle diskuteras. Deltagandet var öppet för alla invånare i regionen, men i praktiken bestod grupperna nästan uteslutande av de inbjudna deltagarna. Diskussioner fördes i ett tiotal så kallade expertgrupper som hade som uppdrag att författa en text för hur regionen skulle utvecklas inom respektive område. De här texterna sammanfattades sedan av landskapsförbundet till en landskapsö-

versikt för utvecklingen fram till 2040 och ett landskapsprogram gällande från 2010 till 2014. Några viktiga slutsatser kan dras efter en analys av den här processen:

Processens förtjänster:

- Alla samhällssektorer är representerade
- Alla deltagare respekteras likadant och dialogen är öppen och demokratisk
- Att medverka anses som fördelaktigt och som en lärandeprocess av deltagarna
- Medverkande har en aktiverande effekt på deltagarna, som anser sig ha blivit mer medvetna om regionen som en helhet

Processens brister:

- Privata näringslivet deltar i liten utsträckning, likaså marginaliserade samhällsgrupper.
- Vissa mer resursfulla deltagare dominerar processen, i kraft av deras kunskap och erfarenhet
- Klagomål framförs på att så mycket av gruppernas arbete faller bort då gruppernas texter sammanförs i programmet.
- Programmets relevans och syfte är oklart för deltagarna

Planeringsprocessen i sig har alltså varit god. Det har varit ett brett deltagande med demokratiska och öppna diskussioner som uppskattats av deltagarna. Problemen syns mer i oklarheter kring programmets sammansättning och relevans.

Programmets relevans

Trots att lagstiftningen är någorlunda tydlig rörande den regionala utvecklingen så är programmets relevans inte helt klar. Landskapsprogrammet skall vara det ledande utvecklingsprogrammet på den regionala nivån. Det är dock så att landskapsförbundet, som skriver programmet, saknar finansiella medel. En tjänsteman vid Österbottens Förbund berömmar programmet som sådant, men menar att det inte är "den stora processen". Programmet kan inte i sin nuvarande form direkt beröra den vardagliga beslutsgången i regionen – för att förverkliga något sådant skulle det behövas en betydligt mer omfattande process. Programmet skall istället ses som visionärt och vägledande på längre sikt. Programmets relevans hänger därför på hur centrala regionala aktörer uppfattar programmets status. Med andra ord, eftersom landskapsförbundets program skall vara det ledande, men de offentliga finansiella medlen finns hos de statliga institutionerna och kommunerna, är det sist och slutligen upp till intressenternas vilja att stöda landskapsförbundet och landskapet som ett gemensamt regionalt företag. Planeringsprocessen kring programmet blir i det här sammanhanget viktig för att få med regionala nyckelaktörer, och det är förstås avgörande att också få med näringslivets representanter.

Hur det står till med den här frågan kan de intervjuade deltagarna i planeringsprocessen ge en fingervisning om. Deltagarna kan betraktas som viktiga intressenter i de regionala utvecklingsfrågorna och många av dem sitter på centrala positioner i regionen. Deltagarna är överens om att planeringsprocessen är en viktig arena för regionala aktörer att diskutera

och förbättra samstämmigheten rörande utvecklingen av regionen. Deltagarna är dock inte ense om vad programmet egentligen har för reellt inflytande. En intervjuad har efter planeringsprocessen bytt arbetsplats från landskapsförbundet till det statliga Regionförvaltningsverket och har där stött på en helt annan verklighet för programmet. På Regionförvaltningsverket beaktas landskapsprogrammet inte alls som ledande på den regionala nivån, utan det är direktiven från den statliga nivån som styr helt och hållet. I det här sammanhanget är det viktigt att nämna att Regionförvaltningsverket (eller de statliga organisationer som sammanfogades till att bilda Regionförvaltningsverket i ALKU-reformen 2010), inte deltog i planeringsprocessen, medan exempelvis dåvarande Miljöcentralen och TE-centralen var mycket aktiva. Det ter sig något märkligt att viktiga statliga regionala organisationer inte skall vara involverade i en process som enligt direktiv från staten skall vara riktgivande på den regionala nivån. Samtidigt påpekar flera deltagare att programmet spelar en viktig roll. Bland annat framhåller en anställd på TE-centralen att denne ibland hänvisar till programmet i utlåtanden, och en kommundirektör menar att ett uppdaterat program är viktigt i argumentationen med ministerierna. Programmets relevans beror således i stor utsträckning på hur aktörer på den regionala nivån uppmärksammar det.

Demokratiproblemet

Även om planeringsprocessen har fått många lovord från deltagarna existerar oundvikligen ett demokratiproblem. Governance-arenor, såsom den omnämnda planeringsprocessen, arbetar vid sidan av det traditionella systemet med sina demokratiskt invalda representanter. Den direkta ansvarigheten till väljarna saknas i de expertgrupper som deltagit, utan istället väntas det demokratiska idealet uppnås genom att landskapsförbundets fullmäktige godkänner det färdigt skrivna Landskapsprogrammet. Det är dock svårt för förtroendevalda att på ett fullödigt sätt sätta sig in så vitt skilda områden som programmet omfattar.

Är det på något sätt möjligt att konstruera governance-arenor så att de demokratiska kraven uppnås? I samhällsvetenskapen har det forskats en hel del kring detta (se bl. a. Savard, 2006; Dryzek, 2007; Sörensen, 2007; Klijn & Skelcher, 2007). Sörensen (2010, ss. 2–3) diskuterar i ett working paper den demokratiska aspekten av governance och menar att governance-arenor har potential att förbättra det demokratiska värdet i samhället genom att dess samhällsinkluderande egenskap kan komplettera den representativa demokratin. Sörensen menar dock att vissa krav måste ställas på governance-nätverken för att de skall motsvara de demokratiska värdena. Sörensen tar stöd från neo-institutionaliseringsteorin för att påvisa att governance-arenor är svåra att institutionalisera och kontrollera med formella regler, utan det blir ofta så att informella normer, praxis, incitament och lämplighetsideal styr. Svårigheterna att reglera ett governance-nätverk gör det svårt att garantera demokratisk jämlikhet, deliberation och ansvarighet (Sörensen, 2010). Sörensen påstår att dessa tre demokratiska tillkortakommandena kan bemästras genom att deltagarna

1. måste legitimisera sin medverkan genom att göra anspråk på att företräda de berörda
2. är motiverade att övertyga andra samtidigt som de ställer sig öppna för att bli övertygade genom deliberativa diskussioner
3. tvingas rättfärdiga sina beslut inför politiker och offentligheten

Det handlar alltså om att deltagarna skall legitimisera sitt deltagande för medborgarna och speciellt till de som direkt berörs av de tagna besluten. Det deliberativa idealet, att deltagarna genom att tillskansas sig andra parter åsikter och perspektiv på en fråga fattar mer rationella och informerade beslut, är en viktig del av governance-forskningen idag.

Slutsatser

Sörensens tre punkter vidrör sådana aspekter av landskapets planeringsprocess som visade sig ha brister i den undersökning som beskrivits ovan. Landskapsprogrammets relevans är avgörande för att viktiga regionala aktörer vill bemöda sig att engagera sig i planeringsprocessen. Det här är viktigt för att få med privata företagare, för vilka det måste framgå tydligt hur programmet kan vara till nytta för den egna affärsverksamheten. I det här sammanhanget borde det egentligen inte behövas mera än att lyfta fram vad lagstiftningen säger. Samtidigt är programmet inte bindande utan dess implementering hänger på att programmet är synligt och betraktas som den gällande vägkartan av beslutsfattare och av allmänheten. Planeringsprocessens och deltagarnas legitimering i allmänhetens och politikernas ögon betyder även det att Landskapsprogrammet måste lyftas fram i offentligheten. Ett huvudsyfte med programmet måste vara att få hela regionen engagerad kring samma målsättningar, att skapa en samhällsdebatt kring utvecklingen på den regionala nivån. Programmet lever inte av sig självt utan måste marknadsföras.

En modell för hur Landskapsprogrammet skulle kunna marknadsföras kan hämtas från Västra Götalandsregionen i Sverige. Västra Götalandsregionen utarbetade år 2005 en vision för regionen i samarbete med kommunerna och med medverkan från en lång rad parter – näringslivets och arbetsmarknadens organisationer, universitet, högskolor, statliga organ osv. Enligt Västra Götalandsregionen skall visionen vara "en plattform för arbetet att stärka Västra Götaland som en attraktiv region att bo och verka i" (Västra Götalandsregionen, 2006). På så sätt liknar visionen i många aspekter Landskapsprogrammet. Efterarbetet, marknadsföringen, skiljer sig dock åt, där är man i Österbotten betydligt mer sparsam. I Västra Götaland har flera åtgärder vidtagits för att följa upp och synliggöra den regionala visionen. Exempelvis har lärandeseminarier för politiker anordnats. Det har också ansetts som viktigt att marknadsföra visionen i media, för att informera och engagera hela samhället i den regionala visionen. Till exempel publicerades en Västra Götalands-bilaga i den regionala tidningen. Årliga opinionsundersökningar har genomförts för att få folkets åsikter om regionens utveckling och för att dessa synpunkter skall kunna sammanjämkas med den regionala visionen. I tillägg till detta har olika indikatorer på utvecklingen i regionen samlats in och även redogörelser för vart utvecklingsfinansieringen är riktad (Elmkvist, 2011; Ernstson et al, 2011). Årliga regionala seminarier har sedan arrangerats för regionala aktörer där dessa data presenteras och diskuteras. En oberoende panel med sju företrädare för industrin och universiteten valdes för att övervaka genomförandet av visionen (Västra Götalandsregionen, 2008). Ett vision-sekretariat inrättades också för att institutionalisera implementeringsarbetet av visionen, genom att kontinuerligt tillhandahålla relevant information för att förverkliga visionen åt politikerna.

Jag har i den här texten velat lyfta fram hur viktigt det är att marknadsföra ett utvecklingsprogram som till sin natur är visionärt och inte direkt bindande gällande praktiska implementationer. Men det allra viktigaste är att framhålla att de personer som deltagit i

planeringsprocessen har ansett att det är väldigt värdefullt att regionala intressenter samlas och diskuterar regionens framtid. För att viktiga intressenter skall vara motiverade att medverka måste det här arbetet göras i syfte att skriva ett utvecklingsprogram med tydlig relevans.

Källor:

- Dryzek, J. S. (2007). Networks and Democratic ideals: Equality, Freedom and Communication. I E. Sørensen & T. Torfing (Eds). *Theories of Democratic Network Governance*, 262–273. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Elmkvist, T. (2011). *Vision Västra Götaland. Den regionala dimensionen – en gemensam region?*, Göteborg: SOM-institutet.
- Ernstson, U., Fransson, U. & Lorentzon, S. (2011). *Vision Västra Götaland – Det goda livet. Utvecklingen 2000–2009 belyst genom index- och indikatorstudier*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Klijn, E.-H. & Skelcher, C. (2007). "Democracy and Governance networks: Compatible or not? I *Public Administration* Volume 85, Issue 3.
- Nordberg, K. (2011). *Regional Planning in a small Region – the Case of Ostrobothnia*, ej publicerad.
- Saward, M. (2006). The representative claim. *Contemporary Political Theory*, 5(3), 297–318.
- Sørensen, E. & Torfing, J. (Eds.) (2007). *Theories of Democratic Network Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sørensen, E. (2010). *Governance and Democracy*, Centre For Democratic Network Governance, Working Paper 2010:1, Roskilde University.
- Västra Götalandsregionen (2006). *Vision Västra Götaland – Det goda livet*. Vänersborg: Region Västra Götaland.
- Västra Götalandsregionen (2008). *Vägen till det goda livet*. Slutrapport från panelen som följer upp genomförandet av Vision Västra Götaland. Vänersborg: Region Västra Götaland.

På landet blir det lilla stort och det stora smått...

Språkgrupperna och det utsatta lokalsamhället

Stefan Sjöblom

Inledning

Den kommunala självstyrelsens betydelse för språkgruppernas ställning har i ett historiskt perspektiv varit stor. Medborgarnas möjligheter att använda nationalspråken är nära förknippade med förvaltningens organisering eftersom myndigheterna i sista hand ansvarar för hur de språkliga rättigheterna förverkligas. Kommunen är fortsättningsvis grundenheten för den språkliga indelningen. I praktiken har de språkliga rättigheterna med andra ord varit starkt bundna den organiseringsform som grundar sig på enhetskommuner. Modellen är en förutsättning för att självstyrelsens grundvärden skall förverkligas också ur språklig synpunkt.

Särskilt sedan 1990-talet har kommunernas reella självstyrelse begränsats och förändringstrycket har blivit allt starkare. Större förändringar i den kommunala självstyrelsen, både begränsningar och utvidgningar av självstyrelsen, får omedelbara återverkningar också när det gäller språkgruppernas ställning. Samtidigt kan även små förändringar i kommunernas verksamhetsomgivning, förvaltningsstrukturer och styrsystem skapa stora förändringar i språkgruppernas lokala verksamhetsförutsättningar. Det är inte bara fråga om omedelbara effekter utan också om sådana konsekvenser som följer av förändringar i rutiner, procedurer och handlingsätt i kommunens organisation och dess omgivning.

De strukturella skillnaderna mellan de tvåspråkiga kommunerna har alltid varit stora. Skillnaderna följer inte nödvändigtvis konventionella storleksrelaterade, språkliga eller regionala dimensioner. Heterogeniteten är stor. Kommunerna har mycket varierande förutsättningar att svara på det ständigt växande förändringsbehovet. Det innebär att den strukturella reformpolitik som de senaste åren drivits från statligt håll kan få många olika slag av konsekvenser. Reformerna strävar till att förstärka den kommunala livskraften utifrån föreställningen om starka enhetskommuner. Inför dessa reformutsikter har oron på finlandssvenskt håll varit stor inte bara för den framtida tillgången till språklig service utan även för den språkliga förankringen och identifikationen.

De finlandssvenska kommunerna har en särskilt betydelse för den lokala identifikationen, och många undersökningar har visat att de svenskspråkiga identifierar sig med hemkommunen i betydligt större utsträckning än invånarna i landet i genomsnitt. Trots oron i den offentliga debatten är frågan vilka konsekvenser reformpolitiken i vidare me-

ning kan få för lokalsamhället och för invånarnas lokala samhörighet fortfarande tämligen förbisedd. Vilka är egentligen hoten och möjligheterna? Det är huvudfrågan för den här artikeln som därmed även anknyter till en av huvudfärororna i Erland Eklunds produktion. I djupgående fallstudier och nationellt såväl som internationellt jämförande analyser har han på olika sätt granskat lokalsamhällets förändrade villkor, inte sällan i studier med en empirisk förankring i landets tvåspråkiga områden. Hans infallsvinklar har varit mångskiftande. För min del begränsar jag mig här till den kommunala utvecklingen och lokalsamhällets förändrade roll. I det följande granskas utvecklingens konsekvenser för lokalsamhällets ur språklig synvinkel, och därefter vad den inneburit för invånarnas identifikation med den lokala närmiljön.

Är den kommunala utvecklingen ett hot mot lokalsamhället?

Innebörden av begreppet lokalsamhälle är mångskiftande. Det kan variera i storlek men avser vanligen de områden där människors vardagsliv utspelas. Det kan vara en stad, mindre ort, en stadsdel eller en bygd (jfr. Westholm, 2001). Det så kallade hotet mot lokalsamhället har diskuterats länge. Diskurserna och argumenten varierar beroende på discipliner och forskningsområden men en gemensam nämnare är att det skett långsiktiga och djupa förändringar i människors rumsliga relationer på ett sätt som gör att lokalsamhället utmanas. I anslutning till globaliseringsdiskussionen har det exempelvis hävdats att rummet krymper, och att ekonomiska och sociala relationer blir allt mindre bundna till det lokala. Vardagslivet sträcker sig över större geografiska områden och blir dessutom allt mera uppdelat i olika geografiska miljöer. Med den utgångspunkten blir frågan således om lokalsamhället därmed försvagas eller om det snarare handlar om en omdefiniering av det lokala. När det specifikt gäller kommunernas betydelse i sammanhanget är flera tolkningar möjliga. En tolkning är att utvecklingen mot större helheter enbart återspeglar naturliga förändringar i människors rumsliga relationer. En mera pessimistisk hållning innebär att kommunerna inte längre har förutsättningar att fungera som lokalsamhällen i genuin bemärkelse. Ett tredje alternativ är att lokalsamhället vitaliseras genom att mindre geografiska helheter igen får en större betydelse för den rumsliga och sociala förankringen.

Ur språklig synpunkt har McRae (1997) definierat fyra typer av faktorer som ur ett jämförande perspektiv har haft en stor betydelse för hur språkgruppernas nationella ställning utformats: historiska, institutionella, strukturella och attitydrelaterade faktorer. I tillämplig form är McRaes indelning en fungerande utgångspunkt också om man vill granska den kommunala självstyrelsens betydelse för lokalsamhället och språkgruppernas lokala förankring. Individernas identifikation och samhörighet med det lokala formas genom ett växelspel mellan dessa faktorer.

Historiska och institutionella förändringar

Det institutionella och administrativa Svenskfinland har formats under en lång tid. Som Kenneth Nordberg och Erland Eklund (2011) visar i sin analys av de finlandssvenska regionernas karaktär, kom tanken på Svenskfinland som en tydligt avgränsad enhet till under slutet av 1800-talet som en reaktion mot den nationalism som vaknat på finskt håll. Begreppet språkgräns började användas med innebörden att den svensktalande be-

folkningen var förankrad i en geografiskt avskiljbar del av Finland. Ungefär vid samma tid inleddes "moderniseringen" av den kommunala nivån. Under autonomitiden hade svenskans ställning som förvaltningspråk bestått men det finska språket förstärktes gradvis från 1860-talet fram till självständigheten. I och med att de kommunala angelägenheterna separerades från kyrkans förvaltning år 1865 blev finskan förvaltningspråk i de finskspråkiga områdena. På landsbygden skedde den övergången i allmänhet utan större problem men av de större städerna blev exempelvis Helsingfors och Åbo tvåspråkiga först i början av 1900-talet. Folkskolereformen år 1866 hade en stor betydelse såtillvida att den förstärkte den nationella medvetenheten hos bägge språkgrupper. Finskans ställning som officiellt språk befastes genom språkförordningen av år 1902. Särskilt stor betydelse hade dock lantdagsreformen år 1906 som innebar att enkammarlandtag infördes. Därmed bröts den svenska dominansen i den ständslandtag som föregick enkammarssystemet. Representationsreformen innebar emellertid också att folkrepresentationens ställning som det högsta statsorganet befastes. Därmed kunde Finland självständigt avgöra också språkfrågan i parlamentarisk ordning. Språkkompromissen, d.v.s. ett system grundat på två nationalspråk, stadfästes i och med regeringsformen år 1919, även om en någorlunda balanserad situation uppnåddes först efter kriget.

Genom den historiska utvecklingen fram till dagens språklagstiftning etablerades ett antal grundprinciper för den språkliga organiseringen. De innebär bland annat att regleringen av de språkliga rättigheterna är symmetrisk. Den offentliga makten skall på ett likvärdigt sätt tillgodose de två språkgruppernas behov. I språklagstiftningen bestäms de språkliga rättigheterna vidare dels enligt individualprincipen dels utifrån territorialprincipen, och indelningen i svensk- finsk- respektive tvåspråkiga kommuner. Det är framförallt härigenom den kommunala självstyrelsen och enhetskommunprincipen fått en stor betydelse för den praktiska utformningen av de språkliga rättigheterna. Betydelsen konkretiseras i principen om territorial flexibilitet, där grunden utgörs av kommunernas språkliga indelning. Även i internationell jämförelse är den principen det finländska systemets mest utmärkande särdrag som gör att Finland avviker från de modeller för språkligt enhetliga områden som kännetecknar exempelvis Schweiz och Belgien.

Om förvaltningsstrukturerna försvagas i språkligt hänseende och kommunerna blir större och mindre homogena innebär det naturligtvis att de språkliga grundprinciperna blir mindre effektiva. De institutionella förändringar som skett under de senaste decennierna har emellertid en djupare innebörd än så. Den nya offentliga förvaltningen – New Public management – är inte bara ett uttryck för en förskjutning från ett välfärdssamhälle i riktning mot ett konkurrenssamhälle med en effektivitetsdominerad värdebas. Förnyelsepolitiken har också inneburit att den offentliga verksamhetens värderingsgrund idag är utpräglat stats- och förvaltningscentrerad (Sjöblom, 2011). Den offentliga politiken utformas och bedöms inte längre med utgångspunkt i lokalsamhället utan genom definierade befolkningsunderlag. Paradoxalt nog är värderingsgrunden idag kanske mera centralistisk än någonsin tidigare. Samhällspolitiken har med andra ord frikopplats från medborgarskapets och lokalsamhällets geografi. Att den rumsliga dimensionen har en mindre betydelse i politikutformningen än förr är ett större hot mot lokalsamhället och den lokala samhörigheten än de formella och administrativa förändringarna i sig. Samtidigt riskerar lokalismens frånvaro leda till att den strukturellt inriktade reformpolitiken får oväntade konsekvenser ur lokalsamhällets synpunkt.

De strukturella förändringarna

Över tid har de strukturella förändringarna i de tvåspråkiga områdena varit stora. Det gäller befolkningsstrukturen, kommunstrukturen såväl som de rent servicestrukturella utgångspunkterna för den kommunala organiseringen. De befolkningsstrukturella förändringarna har varit stora under hela självständighetstiden. Den svenskspråkiga minoritetens andel har minskat både i absolut och relativ mening. När de svenskspråkigas andel av befolkningen i början av självständighetstiden var 11 procent är den i dag 5,4 procent. Av de drygt 290 000 finlandssvenskarna bor 49 procent i kommuner med finska som majoritetsspråk. Ca fyra procent bor utanför de finlandssvenska kärnområdena i Nyland, Åboland och Österbotten. I södra Finland har den finskspråkiga befolkningen kontinuerligt ökat till följd av flyttningsrörelsen. Genom flyttningen till Sverige och skärgårdens avfolkning minskade de svenskspråkigas andel fram till 1970-talet särskilt i Åboland. De senaste årtiondena har minskningen särskilt gällt kommunerna i mellersta Nyland.

Trots det är emellertid den totala demografiska bilden i dag på många sätt positiv. Den finlandssvenska befolkningen växer, och för första gången på länge finns en naturlig befolkningsökning. Dels har det funnits en balans mellan emigration och immigration. Båda har varit ungefär lika omfattande. Dels registrerar de tvåspråkiga familjerna i allt högre grad sina barn som svenskspråkiga, vilket förbättrat de demografiska utsikterna särskilt i Nyland. Som Nordberg och Eklund påpekat i sin analys finns det därmed inga demografiska skäl att urholka de administrativa lösningarna i språkligt avseende. Snarare ställer den befolkningsmässiga utvecklingen växande krav på fungerande språkliga förvaltningslösningar (Nordberg & Eklund, 2011, s. 56). Med tanke på den kommunala organiseringen skapar utvecklingen emellertid också utmaningar. Den medför en allt större variation. Den språkliga dimensionens innebörd varierar allt mera både territoriellt och mellan generationer.

Kommunstrukturen i Svenskfinland har visserligen alltid varit heterogen. I de tvåspråkiga områdena ingår skärgårdskommuner, glesbygdsområden, tätorter och huvudstadens metropolområde. Samtidigt har särskilt den ekonomiska utvecklingen sedan 1990-talet lett till en allt större variation. Det har gällt hela det finländska kommunfältet, följaktligen även de tvåspråkiga kommunerna. Genom de kommunsammanslagningar som genomfördes fram till år 2010 minskade antalet tvåspråkiga kommuner till 31. Av dem har 18 finskspråkig och 13 svenskspråkig majoritet. Före sammanslagningarna var fördelningen jämn. Utgångspunkterna för den nuvarande reformpolitiken är särskilt problematiska för kommunerna med svensk majoritet, eftersom de är relativt små, landsbygdsdominerade kommuner. Bl.a. av den orsaken är det inte förvånande att det kommunala fältet i Svenskfinland förhållit sig försiktigt till den statligt drivna reformpolitiken (Berg & al., 2010).

Vad gäller andra strukturella egenskaper avviker de tvåspråkiga kommunerna inte särskilt mycket från det övriga kommunfältet. Med många mått mätt, t.ex. de som gäller sysselsättning eller vårdnadsförhållanden, är situationen bättre än i landet i genomsnitt. Utgår man från de ekonomiska förhållandena medför tvåspråkigheten, särskilt i förening med en negativ befolkningsutveckling och en del andra strukturella faktorer, högre servicekostnader inom bildningsväsendet och äldreomsorgen. Kommunernas möjligheter att klara av sina uppgifter är dock i första hand beroende av balansen i ekonomin. Analyser av kommunalekonomiska förändringar i landet som helhet under 2000-talet har visat en

mycket problematisk utveckling. Resultaten tyder på en polarisering i den kommunala ekonomin som innebär att de starka kommunerna blivit starkare och de svaga svagare (Meklin, 2010; Vakkuri & al., 2010). De ekonomiskt starka kommunerna har också visat en större beredskap att förnya förvaltningsstrukturerna. Den här utvecklingen gäller emellertid inte de tvåspråkiga kommunerna. En lika stark polarisering kan inte påvisas (Berg & al., 2010). Dessutom har de flesta av de ekonomiskt svaga kommunerna i Svenskfinland medverkat antingen i kommunsammanslagningar eller i samarbetsområden.

Sammantaget är den mellankommunala variationen stor även på finlandssvenskt håll men den är också mycket osystematisk. Som Finnäs (2010, s. 35) konstaterat är de finlandssvenska områdena heterogena på ett sätt som är svårt att beskriva på statistisk väg. De bildar en mosaik, där skillnaderna inte följer klara mönster och gränsdragningar. Det betyder att lösningar på kommunala problem är svåra att finna genom schematiska strukturella recept. Däremot borde man kunna dra nytta av variationen. I den allmänkommunala utvecklingen finns nämligen ingenting som på något speciellt sätt skulle hota lokalsamhället just i de finlandssvenska områdena. Tvärtom har de tvåspråkiga kommunerna, på kommunstrukturella och ekonomiska faktorer mätt, det väl förspänt i jämförelse med kommunerna i Finland generellt när det gäller möjligheterna att ta tillvara en lokal förankrad utvecklingspotential också inom ramen för större geografiska lösningar. Slutsatsen blir i stort sett densamma om man utgår från den politiska aktivitet och de attitydmönster som finns i de finlandssvenska områdena.

Förändringar i den politiska aktiviteten och attityderna

I den politiska aktiviteten finns väl kända skillnader mellan de två språkgrupperna. Den har traditionellt varit högre bland de svenskspråkiga och förändringarna i aktiviteten lättare att förutse. Att rösta i val ses fortfarande som en skyldighet i högre grad än i den finskspråkiga befolkningsgruppen. Förklaringarna är delvis naturliga. Det offentliga beslutsfattandets effekter är tydligare för en minoritet, samtidigt som SFP:s historiskt sett dominerande ställning i de tvåspråkiga områdena förstärkt den politiska socialiseringen. Valundersökningar visar att de svenskspråkiga röstar mera aktivt i alla åldersgrupper, skillnaderna ligger på tio procents nivå (Sundberg, 2005, s. 9). Också de regionala skillnaderna, särskilt mellan landsbygdsområdena och städerna i södra Finland, är betydande. Aktiviteten är betydligt högre på landsbygden. Detsamma gäller Österbotten i jämförelse med andra tvåspråkiga områden. Över tid har emellertid skillnaderna mellan språkgrupperna minskat något i takt med att SFP:s dominerande ställning försvagats. År 2005 hade SFP majoritet i 22 kommuner, fem år senare endast i 14 kommuner. Förändringarna beror på en kombination av kommunsammanslagningar och ett vikande väljarunderstöd. SFP har inte lyckats locka väljare ur de tvåspråkiga familjerna i samma mån som skolorna lockat barn från tvåspråkiga hem.

Skillnaderna mellan språkgrupperna är likartade även när det gäller andra former av deltagande. De svenskspråkigare använder i större utsträckning direkta påverkningsformer. Även här är skillnaden mellan språkgrupperna ca 10 procent (Sjöblom, 2003; Sundberg & al., 2005). Liknande skillnader finns i fråga om kollektiva påverkningsformer. Omkring 30 procent av finlandssvenskarna uppger sig ha försökt påverka någon politisk fråga tillsammans med andra. Motsvarande andel för de finskspråkiga är knappt 20 procent

(Sundberg & al, 2005, s. 41). Här inverkar också finlandssvenskarnas traditionellt höga föreningsaktivitet. Även om föreningsaktivitet och föreningstäthet är omstridda mått på socialt kapital är skillnaderna mellan språkgrupperna betydande på ett sätt som bland svenskspråkiga återspeglar sig både i ett högre ömsesidigt förtroende och i ett större förtroende för beslutssystemet.

Den principiellt sett mest betydande förändringen i invånarnas deltagande på den kommunala nivån under de senaste decennierna är att deltagandets olika arenor närmast sig varandra. Det tar sig uttryck i att sambanden mellan olika former av deltagande förstärks. Det gäller isynnerhet det direkta deltagandet i förhållande till röstningsaktiviteten men också sambandet mellan det direkta deltagandet och organisations- och föreningsaktiviteten. Den representativa demokratin och deltagardemokratin är alltså i allt mindre grad separata storheter. Deltagandet och delaktigheten står för en betydande resurs särskilt i de tvåspråkiga områdena, även om det också finns en oroande polarisering i förhållandet mellan resurssvaga och resursstarka som i allt högre grad återspeglar sig i dagens samhällsengagemang. Särskilt för kommunerna i Svenskfinland är det därför centralt att finna de lösningar och mekanismer som mobiliserar lokalt, och som tar tillvara den handlingskapacitet som redan existerar i området. Det är ingen tvekan om att närdemokratin, oberoende av hur kommunstrukturen i framtiden kommer att se ut, är en sådan mekanism.

Har den lokala samhörigheten förändrats?

Har då de institutionella och strukturella förändringar som skett på den kommunala nivån påverkat invånarnas lokala identifikation? I stöd av data från de invånarundersökningar som sedan 1996 gjort i forskningsprogrammen KommunFinland 2004 respektive Utvärderingsprogrammet för KSSR-reformen är bilden sammansatt. På ett allmänt plan identifierar sig finländarna i första hand med sitt land (tabell 1). Ungefär tre fjärdedelar av befolkningen känner stark samhörighet med Finland medan en tiondel känner en svag nationell samhörighet. På motsvarande sätt identifierar sig drygt hälften av invånarna i hög grad med hemkommunen medan omkring 15 procent känner en svag kommunalt förankrad samhörighet. De faktorer som på individnivå inverkar på den upplevda samhörigheten med geografiska miljöer är väl kända och konstaterade i många undersökningar. Ålder, familj samt hög utbildnings- och inkomstnivå är faktorer som förstärker identifikation. Av stor betydelse är också hur länge man bott i kommunen. Även om det finns få undersökningar som skulle möjliggöra direkta internationella jämförelser, kan man konstatera att finländarnas lokala identifikation ligger på en låg nivå. Som exempel kan nämnas Norge, där medborgarnas lokala identifikation är nästan lika stark som den nationella, även om kommundelen här spelar en större roll än kommunen i sig.

Tabell 1. Andel av invånarna som känner stark samhörighet med olika geografiska områden 1996 – 2008 (%). Data från forskningsprogrammet KommunFinland 2004 och utvärderingsprogrammet Paras-ARTTU.

Geografiskt område	1996	2000	2004	2008
Bostadsområde	40	39	45	47
By eller stadsdel	41	39	45	45
Hemkommun	47	42	47	51
Ekonomisk region	17	15	17	14
Landskap	32	28	29	38
Län	40	30	31	36
Finland	81	77	79	77
Norden	57	52	51	53
EU	17	16	22	23
Europa	35	34	36	38

Enligt resultaten från World Values Survey, som visserligen härstammar från början av 1990-talet, befann sig Norge i täten vad gäller lokal identifikation i form av invånarnas upplevda samhörighet med byn, stadsdelen eller hemkommunen, medan Finland placerade sig näst sist (Baldersheim & al, 2003). Olika tänkbara skäl till att den spatialt förankrade identifikationen i Finland är lägre än i många andra länder har framförts. Det är tänkbart att finländarna har en mera instrumentell syn på kommunen än invånarna i exempelvis de övriga nordiska länderna. Kommunen förknippas i första hand med välfärds- och tjänsteproduktionen. Historisk förankring och lokala gemenskapsband kommer i andra hand. De senaste decenniernas befolkningsrörelse har också försvagat den lokala identifikationen. Detsamma gäller möjligen den starka enpartidominans särskilt för Centern som i många kommuner präglade det politiska livet, och som bidrar till en lägre samhörighetskänsla hos dem som inte sympatiserar med det dominerande partiet.

Finlandssvenskarna avviker emellertid i flera avseenden från det nationella mönstret (tabell 2). De identifierar sig med kommunen och andra lokala geografiska helheter i betydligt högre grad än finländarna i genomsnitt (Helander & Pekola-Sjöblom, 2006; Pekola-Sjöblom, 2011). Den finlandssvenska befolkningsgruppens identifikation med lokalsamhället ligger de facto på en nordisk nivå. För byn, stadsdelen respektive hemkommunen som identifikationsområden är skillnaden mellan språkgrupperna inemot tio procentenheter, även om variationen minskat över tid. Finlandssvenskarna har också ett klart större förtroende för det kommunala beslutsfattandet än befolkningen i genomsnitt, och en större tilltro till den egna civila kompetensen i kontakter med de kommunala instanserna. Också bedömningarna av den kommunala servicen ligger generellt sett på en högre nivå, särskilt i de svenskspråkiga majoritetskommunerna, även om skillnaderna är stora både mellan enskilda kommuner och mellan verksamheter.

Tabell 2. Andel av invånarna som känner stark samhörighet med olika lokala geografiska områden 1996 – 2008 enligt språkgrupp (%). Data från forskningsprogrammet KommunFinland 2004, och utvärderingsprogrammet Paras-ARTTU.

Bostadsområde	1996	2000	2004	2008
Bostadsområde				
Finskspråkiga	39,4	38,4	44,9	47,5
Svenskspråkiga	48,6	46,6	50,0	47,1
Tot.	40,2	39,1	45,4	47,3
By/Stadsdel				
Finskspråkiga	39,4	37,6	43,4	42,9
Svenskspråkiga	54,5	50,6	55,8	52,9
Tot.	40,8	38,7	44,4	46,9
Hemkommun				
Finskspråkiga	45,6	41,1	46,6	47,6
Svenskspråkiga	59,1	54,8	58,9	55,4
Tot.	46,8	42,2	47,6	50,7
Region				
Finskspråkiga	31,3	27,1	28,0	33,6
Svenskspråkiga	40,7	38,2	38,1	32,8
Tot.	32,1	28,0	28,5	33,3

Ytterligare visar resultaten att den spatialt förankrade identifikationen under de senaste tjugo åren snarare förstärkts än försvagats över tid. I de mätningar som kommunforskningsprogrammen gjort sedan 1996 steg andelen som känner en stark samhörighet med hemkommunen år 2008 för första gången över 50 procent på nationell nivå. Förändringarna under 2000-talet är märkbara även när det gäller samhörigheten med bostadsområdet och byn/stadsdelen. I de tvåspråkiga områdena har andelen minskat något över tid men en klar majoritet av invånarna känner fortfarande stark samhörighet med hemkommunen. För de regionala nivåerna har samhörigheten däremot snarare försvagats än förstärkts över tid, vilket framförallt förklaras av de regionala förvaltningsreformer som genomförts under perioden. Ett undantag är landskapen som över tid fått en större betydelse för den geografiska förankringen.

Tabell 3. Andel av invånarna som känner stark samhörighet med olika lokala geografiska områden år 2008 enligt region och språkgrupp (%). Data från utvärderingsprogrammet Paras-ARTTU.

Bostadsområde	Nyland	Åboland	Österbotten
Bostadsområde			
Finskspråkiga	50,3	48,1	42,9
Svenskspråkiga	48,7	46,2	45,9
By/stadsdel			
Finskspråkiga	44,2	42,7	41,3
Svenskspråkiga	50,3	56,3	54,2
Hemkommun			
Finskspråkiga	39,3	52,3	52,0
Svenskspråkiga	54,3	56,8	56,2
Landskap			
Finskspråkiga	29,1	33,6	39,3
Svenskspråkiga	31,3	30,2	35,2

De regionala skillnaderna i identifikationsmönster är relativt små (tabell 3). Allmänt taget är den lokala identifikationen klart lägre i gamla bruksorter och industrierter på tillbakagång. Av naturliga skäl är identifikationen med mindre kommundelar särskilt stark i landsbygds- och glesbygdskommuner. Intressantare är emellertid att det oberoende av regional tillhörighet finns en klar tudelning mellan å ena sidan kommuner där invånarna känner en stark och utpräglat lokal samhörighet och å andra sidan kommuner med en svag eller i huvudsak regionalt orienterad identifikation. Till den första gruppen hör exempelvis Kronoby Sibbo, Västankfjärd, Dragsfjärd, Lappträsk, Liljendal, Lovisa, Finby, Ekenäs och Vörå-Maxmo. I den senare kategorin finns Karleby, Pojo, Vasa, Karis, Kyrklätt, Pernå och Strömfors. Kimito, Korsholm och Åbo är exempel på kommuner med en stark identifikation både i lokal och i regional riktning. Det kan tilläggas att den svenskspråkiga befolkningsgruppens lokala identifikation tillsvidare inte påverkats i de kommuner som genomgått kommunsammanslagning. Däremot har den lokala samhörigheten bland de finskspråkiga försvagats klart.

Ytterligare har identifikationen ett starkt samband med invånarnas hållning till det kommunala beslutsfattandet i stort. Samhörigheten med kommunen är i regel hög om man trivs i kommunen, uppfattar sina egna påverkningsmöjligheter som goda, är tillfreds med den kommunala servicen och känner förtroende för det kommunala beslutsfattandet. Om man överför de här sambanden från individnivå till kommunnivå innebär det att kommunala framgångsfaktorer över tid fått en större betydelse för invånarnas kommunala förankring. Det är den största förändringen som skett i kommuninvånarnas lokala identifikation under det senaste årtiondet. I 2004 års mätning kunde man för första gången påvisa att kommunens ekonomiska bärkraft hade en signifikant positiv betydelse för invånarnas sammantagna identifikationsnivå. Forskningsresultaten pekar alltså på att sambanden är mera mångfacetterade än tidigare. Identifikationen med geografiska helheter är inte enbart en fråga om historiska känslomässiga och gemenskapsrelaterade band. Den formas i allt högre grad i ett växelspel mellan hur invånaren upplever sin egen livssituation och kommunala framgångsfaktorer. Även i det här avseendet finns det klara profilskillnader mellan de två språkgrupperna (tabell 4).

Tabell 4. Sambanden mellan invånarnas identifikation med hemkommunen samt förtroendet för kommunen och serviceproduktionen 2008. (N=3734, ** signifikans: $p < .01$, se även Pekola-Sjöblom (2011)).

	Svenskspråkiga	Finskspråkiga	Alla
Förtroendet för kommunen och politiken			
Hur bra kommunen är i jämförelse med andra kommuner	.330**	.302**	.319**
Skötseln av kommunens ekonomi	.208**	.131**	.175**
Tilliten till politiska beslutsfattare	.220**	.205**	.223**
Aktivitet i politiska partier	.184**	.151**	.154**
Service- och tillfredsställelse			
Socialvård	.115**	.144**	.142**
Hälsövård	.189**	.168**	.183**
Skola	.176**	.211**	.205**
Teknik och infrastruktur	.163**	.222**	.203**

För bägge språkgrupperna gäller visserligen att såväl politiska som servicerelaterade faktorer har ett klart och signifikant samband med invånarnas identifikation med hemkommunen. Finlandssvenskarnas identifikation är emellertid av en klart mera politisk natur. Det har en större betydelse hur bra man anser kommunen vara i jämförelse med övriga kommuner, hur stor tillit man känner för de politiska beslutsfattarna och hur man bedömer skötseln av kommunens ekonomi. Däremot har servicetillfredsställelsen en jämförelsevis större betydelse för den finskspråkiga befolkningsgruppens identifikation. Hållning är i högre grad instrumentell. De här skillnaderna har klara implikationer för hur de kommunstrukturrella förändringarna kan tänkas påverka identifikationsmönstren och i vidare mening lokalsamhällets framtida roll.

Det framtida lokalsamhället – vilka är hoten och möjligheterna?

Enligt en allmän tolkning har de samhällsliga moderniseringsprocesserna medfört att sociala relationer i allt högre grad lyfts ur det lokala sammanhanget och omstruktureras över obegränsade områden. Det innebär också att de lokala miljöerna utsätts för inflytanden av mycket varierande slag. Avstånden får en allt mindre betydelse. Lokalsamhället formas, som Giddens (1996) uttryckt det, genom ständiga processer av integrering och disintegrering. Radikalare tolkningar av de senaste decenniernas utveckling har gjort gällande att förändringarna inneburit en total brytning i relationerna mellan samhällen (Appadurai, 1996; Westholm 2001). Bland annat befolkningsrörelserna och den mediala utvecklingen leder till att gruppidentiteten inte längre är vare sig rumsligt bunden, historiskt medveten eller kulturellt homogen. Det lokala som upplevd erfarenhet försvinner. Sådana tolkningar ger förändringarna i de finländska identifikationsmönstren inte anledning till. Mönstren är relativt stabila och den upplevda samhörigheten har över tid snarare förstärkts än försvagats.

De hot mot lokalsamhället som institutionella och administrativa förändringar kan skapa är av ett annat slag. Det första hotet gäller själva värderingsgrunden för den offentliga politiken. Det spatiala har som sagt över tid fått en mindre betydelse för hur politiken

och dess utfall värderas. Detta trots att Finland i historisk mening, som Hannu Katajamäki (1991) konstaterat, är ett utpräglat lokalt förankrat – platsbaserat – medborgarsamhälle. Lokalsamhället hade en utomordentligt stor betydelse för välfärdsutvecklingen. Det var förankrat i bygemenskapen långt efter att det kommunala systemet etablerades. I de större städerna hade bysamhället en motsvarighet i den gemenskap och aktivitet som fanns i arbetarstadsdelarna. Också välfärdsstaten lyckades, egentligen ända fram till 1990-talet, relativt väl slå vakt om det lokala. Det finns med andra ord anledning att återinföra den lokala dimensionen i den offentliga politikens värdebas.

Det andra potentiella hotet finns i den relativt skarpa *tudelningen* mellan kommuner där invånarna upplever en stark lokal samhörighet och kommuner med en svag eller primärt regionalt och nationellt orienterad identifikation. Även om identifikationsmönstren över tid varit relativt stabila, finns mycket stora mellankommunala skillnader. Integrerings- och disintegreringsprocesser kan medföra att en del lokalsamhällen utvecklas s.a.s. inåt till relativt slutna och isolerade helheter medan andra lokalsamhällen i högre grad grundar sig på interaktion med omvärlden. Det är möjligt att vi över tid fått starkare spänningar mellan det självtrickliga lokalsamhället å ena sidan och det utåtriktade å den andra. Vanligen antar man att det senare har större kapacitet att anpassa sig till snabba förändringar i omvärlden. I alla händelser har en sådan polarisering stora konsekvenser för möjligheterna att driva en platspolitik som instrument för lokal och regional utveckling. I alla händelser kommer de nya kommunerna att få hantera en betydligt större intern variation än tidigare.

Det tredje hotet består i att man inte lyckas hantera den nära koppling kommunala framgångsfaktorer har till invånarnas lokala identifikation. Vad kommunen gör som politisk och förvaltningsmässig organisation har en långt större betydelse än tidigare. I den statsvetenskapliga diskussionen har lokalsamhällets problematik varit särskilt framträdande i anslutning till frågan hur det sociala kapitalet formas och vilken betydelse det har för ett tillitsfullt samhälle. Robert Putnam visade i studien *Bowling alone* att de direkta kontakterna mellan människor snabbt minskar i det amerikanska samhället. En av hans slutsatser blev att den här utvecklingen undergräver det aktiva sociala engagemang som är en förutsättning för en stark demokrati.

I efterföljden av Putnams analys har bl.a. Rothstein (Rothstein & Kumlin, 2001) hävdade att det i samhällen som det svenska snarare är starka och pålitliga offentliga institutioner som har en betydelse för den mellanmänniska tilliten, och som är en av förklaringarna till att Sverige fortfarande kan karakteriseras som ett "högtillitssamhälle". Han pekar också på ett betydande empiriskt stöd för att personliga erfarenheter av selektiva, behovsprövande välfärdsinstitutioner underminerar den mellanmänniska tilliten. De offentliga institutionernas betydelse i sammanhanget kommer sig av att medborgarnas kontakter med demokratins förvaltningsinstitutioner är betydligt mera frekventa än deras kontakter med de representativa institutionerna. Relationen är dessutom mera konkret. Förvaltningsmyndigheterna har till uppgift att förse medborgarna med deras demokratiska och sociala rättigheter. Därför har de en närmare anknytning till den del av demokratin som i konkret bemärkelse gäller fördelningen av de medborgerliga rättigheterna än den del av demokratin som handlar om att aggregera preferenser (Rothstein, 2003, s. 175ff).

Det har visserligen inte här varit möjligt att i djupare mening pröva antagandet om de offentliga institutionernas betydelse för identifikationen och tilliten men resultaten antyder ett liknande samband på lokal nivå. I reform- och förändringsprocesserna är det framförallt det politiska och administrativa ansvaret för den offentliga verksamheten som tunnats ut. Den utvecklingen riskerar fortsätta inom ramen för större kommunala strukturer. Ett ansvar som inte definierats klart kan inte heller utkrävas, vilket betyder att tilliten till de offentliga institutionerna minskar. Ansvarsproblematiken borde i organiseringen av de framtida kommunerna få en långt större uppmärksamhet än den hittills fått.

Om de här är de viktigaste hoten, vilka är då lokalsamhällets möjligheter? Ur ett mera praktiskt lokalt och regionalt utvecklingsperspektiv handlar det hela om att kunna förstärka det lokala rummet utifrån en platspolitik som tar avstamp i den gamla insikten om att människors kamp för bättre förhållanden alltid varit fysiskt lokaliserad (Westholm, 2001, s. 2). Men det handlar också om att kunna tillvarata och utnyttja de nya sociala relationer och möjligheter som uppstår i och med att lokalsamhällets innebörd omdefinieras. Det är fråga om förutsättningarna för en ny lokalism (Autto, 2002) som ger lokalsamhällena möjligheter att utvecklas utifrån egna verksamhetsbetingelser. Bortsett från att den lokala samhörigheten fortsättningsvis är på en hög nivå, och därmed som sådan är en betydande resurs, finns i de finlandssvenska kommunerna – särskilt i landsbygdsområdena – en entreprenörsanda som borde ges ett betydligt större handlingsutrymme (Andersson & Eklund, 1999). Det kan bland annat ske genom att utveckla de regionalpolitiska och kommunala finansieringssystemen så att lokala aktörer ges större frihetsgrader. I den fortfarande tämligen byråkratiska projektorganiseringen finns fortsättningsvis outnyttjade möjligheter. På liknande sätt bör det lokala organisations- och föreningslivet kunna ges ett större ansvar men också resurser och handlingsfrihet. Fungerande modeller för kommunalförvaltning behövs likaså men här borde man snarare söka förebilder i gångna tiders kommunstämor än i byråkratiska förvaltningslösningar. Lokalsamhällellenas organisering och arbetsformer måste få variera. Närdemokrati handlar idag om att skapa arenor för nya sociala och ekonomiska interaktionsmönster, för att på så sätt kunna utnyttja och inte motarbeta den variation som dagens lokalsamhällen står för.

Källor:

- Alasuutari, P. (2006). Suunnitteluloudesta kilpailulouuteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa: R. Heiskala & E. Luhtakallio (toim.). *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- Andersson K., Eklund, E. (1999). Tradition and Innovation in Coastal Finland: The Transformation of the Archipelago Sea region. *Sociologia Ruralis* VOL. 39, NO 3 pp. 378–393.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalisation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Berg, K., Meriluoto, J., Sandberg, S. & Sjöblom, S. (2010). *Försiktighet och förändring på egna villkor. Kommun- och servicestrukturreformens konsekvenser första skede i de svensk- och tvåspråkiga kommunerna*. Publikationer av projektet om förvaltningslösningars språkliga konsekvenser (SpråKon). Utvärderingsprogrammet ARTTU: Undersökningar nr 11. Helsingfors: Yliopistopaino.

Finnäs, F. (2010). *Finlandssvenskarna 2009. En statistisk rapport*. Helsingfors: Svenska Finlands Folkting.

Giddens, A. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.

Katajamäki, H. (1991). The long and winding road of rural Finland. *Acta Wasaensia* N:o 28, 65–78.

McRae, K. D. (1999). *Conflict and compromise in multilingual societies*. Vol. 3, Finland. Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters: Wilfrid Laurier University Press, cop.

Meklin, P. (2010). *Parasta Artun mitalla*. Kuntien lähtötilanteen ja kehittämispotentiaalin arviointia. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Nordberg, K., Eklund E. (2011). *De finlandssvenska regionernas karaktär – De två senaste decenniernas förvaltningsreformer i historisk belysning*. Publikationer från projektet Förvaltningslösningars språkliga konsekvenser (SpråKon). Helsingfors: Unigrafia.

Pekola-Sjöblom, M., Helander, V. & Sjöblom, S. (2006). *Kuntalainen – kansalainen. Tutkimus kuntalaisten asenteista ja osallistumisesta 1996 – 2004*. KuntaSuomi 2004 – tutkimuksia nro 56. Acta nro 182. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Pekola-Sjöblom, M. (2011). *Kuntalaiset uudistuvissa kunnissa*. Paras-ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro 9. Acta Nro 229. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.

Rothstein, B., Kumlin S. (2001). Demokrati, socialt kapital och förtroende. I: S. Holmberg & L. Weibull (red.). *Land du välsignade*. SOM-rapport 26. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.

Sjöblom, S. (2006). Kuntalaiset vaikuttajina. Teoksessa: M. Pekola-Sjöblom, V. Helander & S. Sjöblom (toim.). *Kuntalainen – Kansalainen. Tutkimus kuntalaisten asenteista ja osallistumisesta 1996–2004*. KuntaSuomi 2004-tutkimuksia nro 56. ACTA Nro 182. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Sjöblom, S. (2011). *Den starka statens styrningsproblem*. Publikationer från projektet "Förvaltningslösningars språkliga konsekvenser". Helsingfors: Unigrafia.

Sundberg, J. (2005). Finlandssvensk väljarbeteende – en tillbakablick. I: Å. Bengtsson & K. Grönlund (red.). *Den finlandssvenska väljaren*. Åbo: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning.

Vakkuri, J. & al. (2010). *Matkalla kohti suuruuden ekonomiaa? Kunta- ja paikallistalouden lähtökohdat Paras-hankkeessa*. Paras-ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro 3. Acta nro 218. Helsinki: Tampereen Yliopisto & Suomen Kuntaliitto.

Westholm, E. (2001). *Det utmanade lokalsamhället*. Arbetsrapport 2001:4. Stockholm: institutet för framtidsstudier.

Den möjliga landsbygden

Hannu Katajamäki

Prolog

Regionalutvecklingens *hegemoniska diskurs*, dvs. det man mest talar om, ger en bild av att konkurrenskraft endast kan uppkomma i centrum. Landsbygdens roll är att fogligt förse centralorterna med råvaror och mänskliga resurser. Man utgår ifrån att framgångsrika innovationsmiljöer skall finnas i större städer. Detta synsätt kallar jag "konkurrensstatens idé". För att regionstrukturen skall vara effektiv och konkurrenskraftig måste den vara tät och bygd kring ett fåtal, större centralorter. Konkurrensstatens kärna ligger i ett ändlöst trimmande, centralisering och storhetens logik.

Utgångspunkten är att man i en konkurrensstat inte har råd med traditionell regionalpolitik som går ut på att skapa jämlika förhållanden och förutsättningar för alla delar av landet. Konkurrensstaten vill förstärka redan starka orter och ge de svagare, mer glesbefolkade orterna minimiservice. Använder man regionalvetenskapliga begrepp kan man säga att konkurrensstaten föredrar effektivitet framom jämlikhet.

Konkurrensstatens följande fas kan vara metropolstaten. I en metropolstat skulle trimmandet intensifieras ytterligare. Övertygelsen skulle vara att den globala konkurrenskraften endast kan utvecklas i en överlägsen metropol och att allokera resurser utanför denna skulle klart minska statens globala utvecklingspotential. Metropolstatens anhängare anser att man som tröst till regioner utanför metropolen, kunde göra upp "eleganta regressionsstrategier".

De eleganta regressionsstrategerna spelar rysk rulett med framtiden: i deras avsikt att definiera regressiva regioner och "bakgårdar" kan de på ett avgörande sätt nagga lokalsamhällellens förutsättningar i kanterna. Och just ur dessa kunde kanske födas nya kulturella eller ekonomiska framgångssagor. Med vilken rätt tvångsmatar de oss med tanken om att konkurrenskraft endast kan uppkomma i storstadsmiljöer? På vilken logik baserar sig tanken om att endast en viss typ av miljöer är gynnsamma för individuell kreativitet? Jag har också läst *Richard Floridas* tankar om den kreativa klassen, men min slutsats är att den kan förekomma också på mindre orter, som en sällsynt blomma.

Centralortstänkande och halta metaforer

Man antar att centralorterna "radierar" till landsbygden. Men har vi verkligen bevis att radieringen är ett faktum? Naturligtvis har vi pendlingen mellan städerna och landsbygd,

men finns det något annat? Jag tror att man i ett land som Finland lurar sig om man antar att man genom att utveckla centralorter också utvecklar landsbygden. Vårt land är så glesbefolkat att man måste se på landsbygden som en egen helhet.

Centralortstänkandet har fött ett antal begränsande metaforer. Man brukar tala om städer som lokomotiv. Följaktligen är då landsbygden de medföljande vagnarna. En dylik järnvägsmetafor motsvarar väldigt dåligt den regionala utvecklingen som pågår. I verkligheten bygger regionalutvecklingen på en växelverkan där medborgare i olika lokalsamhällellens, företag, myndigheter och politiker samarbetar. Framgångsrika regioner karaktäriseras av en kombination av stordriftens och småskalighetens logik, till skillnad från en hierarkisk uppdelning i lokomotiv och vagnar.

Platsbaserad politik behövs

Finland är ett land med liten befolkning, varierande folktäthet och stor yta. För att trygga medborgarnas goda liv i hela landet har det varit nödvändigt att ta i beaktande lokalsamhällellens olika behov. Den klassiska välfärdsstaten under 1970- och 1980-talet baserade sig på lokalsamhällellens och medborgarnas mångfacetterade geografi.

Under 1990-talet skedde den stora förändringen. Den politiska och ekonomiska eliten läste tidens signaler och konstaterade att de globala kraven förutsätter en ny tolkning av staten: i stället för välfärdsstat behöver man konkurrensstat. I grund och botten fungerar staten, regionalförvaltningen och kommunerna som företag och därför är det nyttigt att tillämpa samma ledningsmetoder som används i den privata sektorn. Det nya tankesättet började man kalla för "New Public Management". Denna modell understryker strukturella förändringar och storskalighetens ekonomi.

Enligt konkurrensstatens logik är det inte nödvändigt att bedöma beslut från lokalsamhällellens synvinkel. Det viktigaste är förvaltningens och ekonomins perspektiv. Man började också se medborgarna som klienter. Förvaltningssektorerna började kalkylera hur stora "klientmängder" de behöver för att vara "effektiva". Slutsatsen var att man måste ha betydligt större och färre servicepunkter. Följden av trimningen är att servicen rymmer från lokalsamhällellena och medborgarna har inga möjligheter att påverka denna utveckling. Närdemokratin håller på att bli svagare. Speciellt på landsbygden hotar vardagen bli allt mer krävande då avstånden till "närservice" blir längre och längre.

Det är beklagligt för landsbygdens vardag att medborgarna måste röra sig allt längre distanser för att skaffa basservice. Detta förorsakar friktioner och osäkerhet i livet. Ett bättre mål skulle vara att maximera servicens rörlighet i förhållande till människor. Klumpiga internettillämpningar eller att fösa över basservice till medborgarorganisationer är inte rättvisa lösningar; i stället behöver man till exempel välutrustade kommunala och statliga servicebilar med kvalificerad vårdpersonal.

Man borde tänka på ett nytt sätt: Individernas rättvisa bemötande förutsätter likvärdig kritisk granskning. Rättvisa uppkommer inte från standardisering utan från differentiering. Om man tänker utifrån medborgarnas geografis synvinkel är likvärdighet och rättvisa inte synonymmer.

Nödvändigtvis finns det dock ingen konflikt mellan effektivitet och små lokalsamhällellens krav på närservice om lokalsamhällellena har möjligheter och resurser att förverkliga egna servicetillämpningar. Man behöver verktyg för den "nya lokaliteten" så att medbor-

garna och medborgarorganisationerna har större möjligheter att ordna närservice.

Ett nödvändigt villkor för den nya lokaliteten är att det finns kommunalorganisation som har behörighet och en egen budget för att ordna närservice. I stället för att försvara behö- ver man förstärka när demokrati och kommunalorganisation, speciellt på landsbygden.

Naturligtvis är det omöjligt att ha all service lokalt. Specialsjukvården är ett exempel. Jag vill dock påstå att en stor del av vardagens basservice kan ordnas lokalt om man respekterar medborgarnas geografi och accepterar att förvaltningen är till för medborgarna och inte vice versa. Om vi godkänner att staten består av en brokig mosaik av olika lokala samhällen så medger vi också att storskalighetens ideologi och konkurrensstatens "New Public Management" inte förverkligar rättvisa samhälleliga beslut.

Om vi är övertygade om att medborgarna har rätt att bo var de önskar så behöver vi en ny slags politik. Den här politiken respekterar och älskar små lokala samhällen och inser att landets lycka och potential ligger i mångfald och platsernas diversitet. Om vi är eniga om detta så påbörjar vi en platsbaserad politik och slutar med konkurrensstatens ovanstyrda mekanistiska lösningar som överger en stor del av lokalsamhällena.

Två marginaliserande synvinklar till landsbygden

I debatten om regional utveckling kan man hitta landsbygden nämnd i två olika sammanhang. För det första handlar det om jordbruk. I en vid offentlighet uppfattas landsbygden och jordbruket vara en och samma sak. De facto utgör jordbruket endast drygt 10 procent av arbetsplatserna på landsbygden.

Funktionellt har landsbygden, i decennier, till största delen bestått av annat än jordbruk. Därmed inte sagt att jordbruket skulle vara oviktigt. En ödesfråga för hela Finland är hur man skall skapa en konstellation som tryggar det finska jordbruket och därmed den nationella livsmedelsproduktionen. Uppgiften är inte lätt, för sett till EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) som helhet har det finländska jordbruket ytterst få relativa fördelar.

Jag tror nog beslutsfattarna inom EU väl känner till de naturgeografiska förutsättningarna i Finland och då det relativa fördelstänkandet vinner allt starkare gehör, finns det allt färre i Bryssel som försvarar det finländska jordbrukets särställning. Finland anses vara ett rikt land där de relativa fördelarna finns på annat håll än inom jordbruket. Med stöd av dessa ekonomiska fördelar anses finländarna kunna köpa sina livsmedel på den internationella marknaden. Bara finländarna själva kan hindra denna utveckling. Om vi förbinder oss att köpa inhemska livsmedel, om än till ett högre pris, kan vårt jordbruk och vår livsmedelsförädlingsindustri ha en framtid. Om priset på livsmedlen är klart viktigare än var de är producerade ser det illa ut för vårt jordbruk.

För det andra kan landsbygden ses som spelplan för en rad märkliga evenemang. Då medierna skildrar hur män tävlar i att bära frugan på ryggen, ordna kärffotbolls- eller flugdödartävlingar, framstår landsbygden som ett lekande barn. Den är gullig men kan inte tas på allvar.

En brokig mosaik

Vi behöver en vision om *den nya landsbygden*, den tredje vägen: en brokig mosaik av aktiviteter. På den nya landsbygden finns det stora och specialiserade jordbruksenheter. Trots att deras produktionsvolym är märkbara utgör den mänskliga arbetsfaktorns andel endast en del av vad den är idag. Eftersom "den stora" primärproduktionens sysselsättande effekt är liten har välriktade utvecklingsprojekt lett till att många specialiserade, små produktionsenheter bildats inom jordbruket. Dessa har hittat sina små nischer på marknaden och har en stark position tack vare god kunskap om kundernas behov, god produktutveckling och flexibel produktion.

Det stora antalet småföretag bildar genom samarbete lokala och regionala värdekedjor. Dessa kallas *mikrokluster* (Leinamo & Katajamäki, 2007). Företagen är lokala men marknaden är inte bara lokal utan även nationell och internationell. Mikrokluster har bildats till exempel inom den småskaliga industrin, vården och turismen. En viktig del av mikroklustren utgörs av de värdekedjor som bildats inom bioenergi.

På den nya landsbygden finns allt fler människor som bor en del av året på landsbygden och en del i staden; *flerplatsboendet* kommer att bli vanligare. De flesta sommarstugor är vinterbonade och går att bebo året om. Tomma hus på landsbygden har restaurerats och tagits i bruk. De har sålts eller hyrts ut till nya ägare. Man har också bildat nya semesterandelskedjor som bygger på flexibelt boende. Till följd härav har efterfrågan på renoveringsarbeten, gårdsarbeten, snöskottning och hushållsarbeten skapat nya företag och arbetstillfällen på landsbygden.

Livsstilsarbeten som bygger på konst, vetenskap och hantverk blomstrar på den nya landsbygden. Landsbygdssamhällena karaktäriseras av olika möjligheter till distansarbete, vilket minskar behovet av att fysiskt pendla mellan stad och landsbygd. Utbudet av tjänster är gott. En del av tjänsterna sköts fortsättningsvis av den offentliga sektorn, men genom olika överenskommelser har en del tjänster flyttats över på privata företag och tredje sektorns organisationer.

Tack vare nya informationsteknologiska miljöer är tid och plats för utbildning allt vidare begrepp. Unga på landsbygden kan studera allt längre utan att vara tvungna att flytta från sin hemkommun. Samtidigt möjliggör flexibiliteten inom arbetet och dess allt mindre beroende av en bestämd plats, att man i allt större utsträckning kan bosätta sig och arbeta på landsbygden.

Smart närenergi

Förnyelsebar energi erbjuder enorma möjligheter för att utveckla bioekonomi. Beklämmande är dock att diskussionerna ofta hamnar på sidospår. I energidebatten understryks hur betydelselösa de förnybara energikällorna är i förhållande till helhetsbehovet av energi. I verkligheten är det så att flera små energikällor tillsammans motsvarar en stor energikälla. Vindkraft, åkerenergi, träenergi, solenergi, organisk energi från industri, avstjäpningsplatser och jordbruk samt geotermisk energi ur marken kan kopplas till ett och samma energinät där de tillsammans ger stordriftsfördelar. Idén med diversifierad energiproduktion är att sätta ihop flera små och lokala energikällor. I de här sammanhangen talar man om *smarta mikronätverk*.

Förnyelsebar energi i mikronätverk är ett sätt att märkbart öka energiproduktionen. Tack vare dessa mikronätverk kan en stor del av landsbygdens lokalsamhällen bli självförsörjande på energi och det kan till och med bli ett överskott. För att öka graden av självförsörjning måste man utveckla mikronätverk som använder flera energikällor parallellt.

Man bör inte se till enskilda källors kapacitet utan till helhetskapaciteten som kan basera sig på flera källor. Tillsammans kunde dessa mikronätverk förenas till ett stort decentraliserat kraftverk som kunde mata upp energi till stamnätet. Med kombinerade mikronätverk skulle det vara möjligt att skapa storskalighetens logik med decentraliserat koncept. Med förvånansvärt enkla kombinationer av lokala energikällor kan man nå hög självförsörjningsgrad. Ett gott exempel på detta är området i Sunnanvik i Vasa där bostadsmässan hölls år 2008.

Om man försummar chansen att seriöst utveckla smarta mikronätverk, går man miste om en möjlighet att skapa hållbara lösningar för energiförsörjning och en stor mängd arbetsplatser på landsbygden. Mikronätverk, som bygger på lokala energikällor, utgör också en potentiell exportindustri. Marknaden består av mikrokraftverk och därtill hörande komponenter, administration av mikronätverkssystem samt kunnande inom affärsverksamhet. Mikronätverken kunde dessutom vara en del av ett utvecklingsbistånd.

Först efter att man tydligt utvärderat mikronätverkens potential borde besluten fattas om nya kärnkraftverk. Och före man bygger ett enda nytt kärnkraftverk borde man också i detalj studera hur energieffektiviteten kunde höjas, till exempel tillämpningen av frekvensomvandlarteknologi.

Fördelarna med lokalt producerade livsmedel

Begreppet *lokalt producerad mat* eller *närmat* betyder att livsmedlen produceras, förädlas, transporteras och äts inom konsumentens eget landskap. Om användningen av lokala livsmedel ökar har det en positiv inverkan på sysselsättningen på landsbygden därför att de penningflöden som uppstår koncentreras till det egna landskapet. Förutom de direkta effekterna bör man även räkna med multiplikatoreffekten.

I skolor, sjukhus och ämbetshus äts det miljontals matportioner årligen. Om storkök skulle använda sig av så mycket lokalt producerade livsmedel som möjligt skulle effekterna på de lokala ekonomierna vara märkbara. Samtidigt skulle växelverkan mellan tätorter och landsorter intensifieras. Lokalt producerad mat upplevs som trygg därför att man känner till dess ursprung. Genom att erbjuda maximalt med lokalt producerad mat skulle storköken förverkliga medborgarnas vilja.

Man måste få till stånd en organisation som, med lokala livsmedel, kan svara mot till exempel kommunernas behov av stora volymer, säkra leveranser och konkurrenskraftiga priser. Uppgiften är inte omöjlig. Man behöver projekt som samordnar och organiserar de redan existerande enheterna till en fungerande helhet.

De helhetsekonomiska fördelarna skulle kunna beaktas genom att använda multiplikatoreffekten som beräkningsgrund. Redan vid offertrundan kunde till exempel kommunerna förutsätta att livsmedlen är så lokala som möjligt. Politikerna måste våga använda sin politiska makt och inte gömma sig bakom konkurrenslagstiftningen.

Närhetens ekonomi

Genom mångsidiga boende- och arbetsmiljöer fås ett konkurrenskraftigt land. Utgångspunkten är lokalsamhället som karaktäriseras av *närhetens ekonomi*. Begreppet närhetens ekonomi skall utgå ifrån medborgarnas behov med målsättningen att uppnå ett fungerande samhälle där vardagens sysslor kan skötas behändigt. I ett dylikt samhälle finns bostäder, arbetsplatser och service att tillgå på ett flexibelt sätt. Ordet "närhet" syftar ej endast på geografisk närhet utan också på t.ex. korta köer till vård och service, tillgång till parkeringsplatser då man ska handla, betjäning från en "lucka", känslan av trygghet och ett mångsidigt socialt nätverk.

Vid Vasa universitets *Levón-institut* har man forskat i närhetens ekonomi och hur den har förverkligats på nio orter. Orterna varierade allt från Helsingfors centrum till perifera byar i östra Finland. Ingen av dessa nio orter uppfyllde kraven på närhetens ekonomi. I små städer och medelstora landskommuncentrum fann man de flesta styrkorna ty i dessa finns servicen och fritidssysselsättningarna nära och är dessutom rätt så mångsidiga. Därtill är köerna korta och människorna känner varandra. Betjäningen i affärer, banker och inrättningar upplevs som flexibel. Även byar och lugna förstäder med stort servicetud ansågs vara trevliga boendemiljöer. Små perifera byar och storstädernas centrum ansågs ur närhetsekonomisk synvinkel vara de minst trivsamma ställena att bo på. (Mäntylä & Lindqvist, 2004).

I framtiden, som kommer att präglas av minskad arbetskraft, bör företagen i ännu större utsträckning fästa uppmärksamhet på boendemiljön för att kunna locka kompetent arbetskraft och få den att stanna. Å andra sidan är kommunernas stora utmaning att skapa innovativa boendemiljöer i linje med närhetens ekonomi. Detta kan vara den effektivaste näringspolitiken. I ett litet land som Finland kan de konkurrenskraftigaste boningsorterna bli små och medelstora lokalsamhällen, där närhetens ekonomi fungerar.

I diskussioner som förs idag känner man inte till lokalsamhällets mångfald. I uttalanden upprepas på ett traditionellt sätt indelningen mellan stad och landsbygd. Forskningen visar dock att verkligheten är klart mer nyanserad. Landsbygden marknadsförs med slitna klichéer som förmedlar sändarens föräldrade uppfattningar om landsbygden som ett lyriskt "lyckans land". I stället borde landsbygden ses som ett ställe dit nutida, moderna människor av rationella skäl kan välja att flytta.

Landsbygden har dock brister inom centrala delar av närhetens ekonomi. Problemen bottnar i minskat utbud av arbetsplatser, minskad servicenivå, försämringar inom kollektivtrafiken och otillräckliga IT-nätverk. Å andra sidan uppvägs dessa svagheter av närheten till naturen, den lugna livsrytmen ("slow life") och relationerna till de lokala beslutsfattarna. Av allt att döma trivs människor på landsbygden. En sådan realism borde man få in i marknadsföringen av landsbygden varvid möjligheterna att lyckas med att locka nya innevånare som stannar skulle förbättras.

Till verklighetens geografi

Också på landsbygden kan man bygga upp tjänstenätverk. Kommuner, företag och medborgarorganisationer kan gemensamt erbjuda tjänster åt såväl fast som semesterbosättning. Utan dylika arrangemang kommer landsbygdens tjänster att fjärra sig från befolk-

ningen. Det finns redan illavarslande tecken: kommunsammanslagningar innebär i regel att serviceutbudet centraliseras och kommuninnevånarna får vänja sig vid längre avstånd till servicepunkterna. Detta är något som speciellt landsbygdsbefolkningen får lida för. I all synnerhet bör man fästa uppmärksamhet vid problematiken i de fall där landsbygdskommuner sammanslås med större centralorter. Det är märkligt hur lite man beaktat lokal demokrati och medbestämmanderätt i samband med planering av förvaltningen för dessa nya kommuner.

Inom den stora kommunreformen borde man senast nu börja koncentrera sig på det mest väsentliga: hur skall servicen organiseras så att den tryggar ett dragligt liv överallt i kommunen. Med detta avser jag allt från livliga affärsgator i stadskärnan till små byar ute på landsbygden. Diskussionerna om hur städer skall kunna växa genom kommunsammanslagningar framhäver på ett egoistiskt sätt innerstädernas behov och ignorerar samtidigt landsbygdsbefolkningens vardagliga verklighet. Vad gäller kommunreformen borde man övergå från föreställningarnas geografi till verklighetens geografi.

Laserstaden

Om tjugo år lär det vara dyrt att åka bil. Orsaken är bränslepriserna. Då är det kanske inte möjligt att åka tiotals kilometer fram och tillbaka till arbetet varje dag. Biobränsle håller man på att utveckla och också hybridbilar planeras, som ska kunna gå på olika typer av bränsle. Det tar dock tid innan de nya idéerna är ute på marknaden. Därför är det klokt att börja fundera på kollektivtrafiklösningar som ju är behändiga för resenärerna och motiverande ur miljö och energisynpunkt.

Framtidens kollektivtrafik kunde baseras på effektiv rälstrafik. I Finland bör man upprätthålla alla nuvarande banavsnitt och därtill bygga nya. Till exempel kunde en ny bana gå från Åbo, via Björneborg och Vasa, till Uleåborg. Elektrifiering av trafiken bör utvidgas från det nuvarande.

Banavsnittet mellan Vasa och Seinäjoki kunde utgöra ett kollektivtrafikens försöksområde. Mellan de båda städerna kunde det nya årtusendets samhällsstruktur skapas där befolkningens trafikbehov skulle tillgodoses med effektiv rälstrafik. Här kunde ett par effektiva eltåg trafikera varje jämn timme från båda hållen. Sen kunde man ha cirka tio hållplatser längs banan.

Eltåget kunde vara en utvecklad form av metro-tåget med god acceleration. Trots det stora antalet stopp längs vägen kunde "Slätternas Pil" från Vasa nå Seinäjoki på en timme. Varje hållplats skulle utrustas med stora parkeringsplatser för bilar och cyklar. På detta sätt kunde man erbjuda en god möjlighet för tiotusentals människor att arbeta i Vasa eller Seinäjoki och bo någonstans där emellan. Slätternas Pil skulle även fungera som fortskaffningsmedel för de som skall vidare med tåget från Seinäjoki eller Vasa. Snart skulle man inse fördelarna och bygga ett parallellt spår bredvid det nuvarande. Och så skulle den positiva utvecklingen få än mer fart.

Intill den effektiva järnvägen kunde det uppstå intressanta boendemiljöer. En del intill redan befintlig bosättning och därtill helt nya områden. Med ambitiösa planeringslösningar kunde man få fram estetiskt tilltalande bostadsområden som skulle bilda ett band längs järnvägen mellan Vasa och Seinäjoki. Här skulle uppstå det nya årtusendets ralarbyar med ett sammanlagt invånarantal kring 100 000 personer. Snart skulle Vasa och

Seinäjoki bli som siamesiska tvillingar. Man kunde kalla dem gemensamt för "Laserstaden" eftersom båda städerna och strängen som sammanbinder dem skulle börja glöda av intressant skaparglädje.

I framtiden avgörs regional konkurrenskraft i klart större sammanhang än debatter mellan kommuner. De österbottniska landskapen borde förmå att gemensamt genomföra stora och ambitiösa projekt. Som det är idag går tiden åt till att syssla med ett otal små projekt. Sådana behövs förstås också. Men då man ska bygga sig en framtid behövs storlagna drömmar och långsiktigt arbete med att förverkliga dem. Laserstaden kunde vara en stor dröm för Vasa, Seinäjoki och de mellanliggande landsbygdsorterna.

Tiden för nya byar

År 1865 grundades kommunerna på den finländska landsbygden. Enda fram till år 1920 utgick man ifrån att kommunerna och församlingarna hade samma gränser. Av den anledningen bildades ett stort antal kommuner på landsbygden. Under tiden före kommunernas grundande var det byarna som utgjorde de viktigaste verksamhetsenheterna på landsbygden. Efter att kommunerna grundats inskränktes byarnas roll till diverse medborgerlig verksamhet.

Landsbygdens brytningstid på 1960- och 1970-talet innebar att medlemsantalen i de traditionella byverksamheterna minskade. Samtidigt tvingade den allt sämre servicen i byarna fram nya verksamhetsmodeller. Och så föddes idén om bya-aktivitet. Även forskningen hade en bidragande roll i händelseutvecklingen då professorn i regionalvetenskap vid Tammerfors universitet, *Lauri Hautamäki*, satte igång projektet *Kylätutkimus -76*. Han hade en vision om att bybor skulle kunna grunda byaföreningar och genom dessa gemensamt utveckla byn. På liknande sätt hade ungdomsföreningarna grundats hundra år tidigare. Det fanns en tidsmässig beställning på byaföreningar vilket fick idén att sprida sig snabbt.

Då Finland blev medlem i EU, fästes uppmärksamheten på Leader-programmet. Det grundade sig på lokala och medborgerliga initiativ på landsbygden. Tillämpandet av Leader förutsätter att det finns lokala aktionsgrupper bestående av invånare, medborgarorganisationer, företagare och lokalförvaltning. Aktionsgrupperna får tillgång till pengar med vilka de kan förverkliga till exempel projekt som initierar företagsamhet i byn.

I Finland började aktionsgrupperna bildas med utgångspunkt i byarna. Uppgiften gavs således inte åt kommunerna utan de lokala aktionsgrupperna byggde på medborgaraktivitet i byarna. I denna process var de erfarenheter man hade från byaföreningar mycket värdefulla. Personer som varit aktiva i byaföreningarna skrev de första Leader-programmen i mitten på 1990-talet. Idag finns det 55 lokala aktionsgrupper i Finland. Geografiskt täcker de hela den finländska landsbygden. Att Leader-metoden fick fotfäste i Finland är något man kan tacka byaföreningarna för.

Följande skede i byaföreningarnas historia har att göra med kommunreformen. I de expanderande kommunerna planerar man så kallade regionala forum för att bevaka de olika delområdenas intressen i den kommunala beslutsprocessen. Dessa instanser hörs och ger utlåtanden men har dock varit rätt så kraftlösa i det kommunala beslutsfattandet. Det är lätt att fatta beslut som går stick i stäv med dessa utlåtanden, om så behövs. Det är, dessvärre, milsvid skillnad mellan att höra och beakta.

Det krävs starkare instanser än regionala forum. Målsättningen kunde vara en modell, enligt vilken en del av kommunens budget skulle "lokaliseras" på basen av byaplanering. I Sverige har man fått goda erfarenheter av liknande organiseringar. En del av kommunens budget skulle således lösas för respektive bys utvecklingsbehov. Besluten om ramarna kunde tas av kommunstyrelsen enligt principer som kommunfullmäktige gjort upp. Ramarna kunde till exempel innefatta planering av markanvändning och olika arrangemang kring kultur, fritidsaktiviteter samt social- och hälsovårdsservice. Byarnas budget och de tre påföljande årens planering kunde årligen godkännas vid kommunfullmäktiges budgetmöte. Man kunde börja i blygsam skala och efter att man samlat erfarenhet utöka byaplaneringens verksamhetsområden.

Den föreslagna modellen förutsätter att man omdefinierar begreppet *by*. De nya byarna skulle definieras som större enheter än de nuvarande. I en ny byaenhet kunde det ingå flera traditionella byar. Målsättningen kunde vara områdeshelheter som vore så funktionellt naturliga som möjligt. Trots att kommungränserna skulle ändras skulle landsbygdens funktionella lokalområden förbli de nya byarna. Det här är viktigt med tanke på ett fortsatt hänsynstagande till landsbygden. Uppfattningen om landsbygden får inte basera sig på administrativa regionindelningsbeslut.

Individen är viktig

Regionstrukturerna håller på att bli allt mer centrerade. Speciellt alarmerande är situationen för de glest bebyggda landsbygdsområdena: antalet arbetsplatser minskar, unga flyttar bort och andelen pensionärer ökar. Då den offentliga ekonomin dessutom befinner sig i trångmål är läget än värre. Hur långt ska man låta det gå, vad gäller glesbygdsens servicenivå och invånarnas säkerhet, innan man gör något? Omfattande områden på landsbygden kräver specialarrangemang. Och då avser jag inte centralisering av servicen. Det försämrar ytterligare den åldrande befolkningens vardag. Hur välfärdsservicen ska kunna garanteras ute i glesbygden är ett test av samhällets karaktär. Tjurskallig tro på centraliserat serviceutbud är ett svek och tecken på orättvisa.

Nu är det dags att diskutera också de instrument som finns för landsbygdsutvecklingen. Under EU – epoken, d.v.s. sedan mitten av 1990-talet, tillämpat en modell som bygger på programperioder. EU finansieringens roll är viktig. Otaliga är de strategier, utvecklingsbolag och utvecklingsprojekt som kommit till för att utveckla landsbygden. Men den ogynnsamma utvecklingen har inte kunnat stoppas. (Ponnikas et. al., 2009).

Än i dag tror man blint på stora programhelheter. Och visst får man igång ett och annat, men projektverksamheten upphör i regel samtidigt som penningkranen stängs. Inget beständigt blir kvar – i varje fall inte tillräckligt. "Mainstreaming" som man så talar om, det vill säga att förankra projektverksamheten och sprida god praxis, blir inte av. Det enda som får verksamheten att fortsätta är ett nytt projekt som designats om just så mycket att det fyller kraven på nyskapande och "innovation".

Näringsombudsman *Martti Laasaseno* i Soinis, en liten kommun i Södra Österbotten, fick i mitten på 1990-talet en idé. Ett långvarigt arbete med att utveckla näringslivet i glesbygden hjälpte honom att se individen. De tungrodda programredskapen lyckas inte identifiera glesbygdsens verkliga behov och möjligheter. Utan de rätta människorna rinner resultaten från utvecklingsprojekten ut i sanden.

Laasaseno är en envis man. Grundidén mognade i över tio år som en intellektuell process och utmynnade så småningom i en doktorsavhandling som presenterades vid Aalto universitet i Helsingfors år 2010. Laasasenohos avhandling bygger på starka praktiska och teoretiska insikter som framkommer i den modell som han kallar *levnadskarriäröverenskommelse*. Laasaseno visar i sin avhandling "Från programcentrerad till individcentrerad utvecklingspolitik" (Laasaseno, 2010) att det även i perifera glesbygdsområden finns personer som kan förbinda sig till att hängivet utveckla sitt företag i området. Det är just sådana individer som man borde stöda direkt i stället för att lägga utvecklingsresurser på stora projekthelheter. I glesbygden förvandlas lätt stort till smått. I stället kunde smått bli stort.

Laasasenohos studie är en vindpust om något viktigt. Kanske saker och ting, i grund och botten, inte är så invecklade. Man måste hitta de rätta människorna och stöda dem i deras strävanden. Man måste ha tålmod, oändligt med tålmod. Det kommer nog resultat bara man orkar vänta. Individbaserad landsbygdsolitik borde man börja utveckla med största allvar. Kostnaderna kunde vara små i förhållande till det enorma projektmaskineri som nu snurras. Resultaten kunde i bästa fall vara stora och brokiga.

Människornas landsbygd

Genom mångsidiga boende- och arbetsmiljöer fås ett konkurrenskraftigt och vackert land. Utgångspunkten är att lokalsamhällen karaktäriseras av närhetens ekonomi. Också landsbygden kan vara ett ymnighetshorn för nya innovationer och företag. Det är gammaldigt att likställa jordbruket och landsbygden. Jordbruket är naturligtvis mycket viktigt, men det finns också nya möjligheter för landsbygden som inte kan ses som jordbrukets binäringar. Därför är det omöjligt att utveckla landsbygden med bara jordbrukspolitik utan man behöver en helhetssyn som kallas *den breda landsbygdspolitiken*.

De strömningar som råder i världen berör också landsbygden. Inom den breda landsbygdspolitiken uppskattar man det mångdimensionella utvecklingsarbete som uppstår när olikheter samt globalt och lokalt möts. Till den kulturella värdepluralismen hör att se landsbygden som en helhet; landsbygdsens ödesfrågor bör studeras ur många olika synvinklar samtidigt. Den kulturella värdepluralismen förverkligas inte om olika förvaltningssektorer och andra grupper som är intresserade av landsbygden genomför sina egna projekt var för sig och ovetande om varandra. Också de politiska partierna borde ha en helhetsvision om landsbygdsens framtid.

Medborgare, statliga myndigheter, regionmyndigheter, läroanstalter, högskolor, kommuner, företag och medborgarorganisationer har rättighet och skyldighet att delta i utvecklingen av den nya landsbygden. Inom den breda landsbygdspolitiken finns inga kärngrupper eller utomstående. Arbetsmetoden i den breda landsbygdspolitiken är partnerskap. Förverkligandet av partnerskapet förutsätter att olika parter jämbördigt diskuterar om de grundläggande utmaningarna på landsbygden. Kärnan i den breda landsbygdspolitiken är kommunikativa processer mellan olika människor. Den nya landsbygden är människornas landsbygd.

Källor:

Laasasenaho, M. (2010). *Ohjelmakeskeisestä kehittämissäpolitiikasta yksilökeskeiseen kehittämissäpolitiikkaan harvaan asutulla maaseudulla: elämänurasopimus kunnan ja kehittäjäyksilön välillä*. Helsinki University of Technology. Department of Industrial Engineering and Management. Doctoral Dissertation Series 2010/3. Espoo 2010.

Mäntylä, M. & Lindqvist, P. (2004). *Onnelaa etsimässä. Läheisyyden ekonomia alueiden menestystekijänä*. Levón-instituutin tutkimuksia 112. Vaasan yliopisto.

Leinamo, K. & Katajamäki, H. (2007). *Maaseudun yrittäjyyden mahdollisuuksien tunnistaminen. Menetelmällinen kokeilu Kyrönmaalla*. Levón-instituutin tutkimuksia 125. Vaasan yliopisto.

Ponnikas, J., Tiainen, T., Hätälä, J., & Rusanen, J. (2010). *Suomi ja alueet*. Kunnallisanalan kehittämissäätien tutkimusjulkaisut numero 60. Kunnallisanalan kehittämissäätien, Helsinki.

Människor, hav och stenar

I en "slow-boat" på världsarvsvatten

Kristina Svets

Introduktion

Jag önskar inleda denna text med en anekdot från sommaren 2011.

Efter att vi lämnat sommarens häftigaste åskstormar bakom oss vid Majlot¹ i Särkimo (Maxmo) styrde vi färden över Glopets mot Mickelsörarna och Kummelskär. Utan varken GPS eller kartplotter navigerade vi med karta och kompass och tog några holmar för långt söderut. Vi fick slå av på farten för att hitta positionerna och då pekade vår son Frank 5 år på grynnorna som kom upp på babord sida och sade: "Titta mamma – världsarvet!". För våra barn symboliserar "många stenar utspridda i vatten" ett världsarv! Vi hittade snart rätt kurs och 40 minuter senare anlade vi bryggan vid den gamla sjöbevakningsstationen på Kummelskär. Färden på världsarvsvattnet avverkade vi ombord på *Stintta-båten* som framskrider med endast 6 knop i timmen, en "slow-boat" i tidens rätta anda. Jag satt denna sommardag på däck och gjorde en djupdykning i Michael Jones bok om Maxmo skärgård – *Landhöjning, jordägoförhållanden och kulturlandskap i Maxmo* (Jones 1987). Förutom min familj var geografen Jones såldes en av mina resekompaner under denna resa över till Mickelsörarna. Jag skäms faktiskt lite över att medge att det här var första gången jag tog mig tid att studera den översatta delen av Jones doktorsavhandling *Some responses in human geography to land uplift in the Vasa area, Finland* (1972) mera ingående. Avhandlingens originalupplaga publicerades 1977 och gavs av Jones, inspirerad av Topelius, titeln *Finland, Daughter of the Sea*.

Med stor fascination tog jag del av skärgårdens tidiga historia som beskrivs redan från 1200-talet och som följs av en redogörelse över hur svenska och finska folkgrupper befolkade flodmyningarna kring Kyro älv och Vörå å. Här lärde jag mig betydelsen av namnet på de kobbar och skär som jag nyss nämnde. Till min stora förvåning upptäckte jag i förteckningen av informanter, att Jones även intervjuat min far år 1969.

Just här faller pusselbitarna på plats och helheten bli mer och mer klar för mig. Det är kanske ingen "slump" att det blivit just världsarv, landhöjning och Kvarkenskärgården som blivit mitt specialintresse. Nu känns det som om vattnet jag badat i och stenarna jag hoppat på alla år som barn har fått en fortsättning i den berättelse jag håller på att skapa. Men

---

¹ Halvön har fått sitt namn från "maj" vilket kommer från finskans *maja* = koja och "lot" vilket kommer från finskans *luoto* = skär, dvs. skäret med en koja.

den berättelsen är inte endast en fortsättning på Jones landhöjningsredogörelser. Min, och delvis din Erland, är berättelsen om människorna i Kvarkenskärgården, deras samhällen, hur de har levt och lever och vilka förutsättningar som kommer att bli gällande för följande tappra generationer av "skäribor".

Villaborna

Men det är inte bara de fast bosatta skärgårdsborna som spelar en roll i denna iscensättning av kultur, historia och landskap. Även externa aktörer och personer som valt att spendera stora delar av sina liv i skärgården, bl.a. de s.k. fritidsboende, har en klar röst vid sidan av de som bor året runt i skärgården. Att vara sommarboende ute i Kvarkenskärgården är dock inget nytt. Under storskiftets och nyskiftets tidevarv, dvs. den landuppdelningsprocess som i våra trakter påbörjades i slutet av 1700-talet, tilldelades byar utan någon direkt geografisk kontakt med Bottniska viken, andelar av kustområden, öar och skär. Jones beskriver hur inlandsborna på 1700-talet for ut till skärgården där männen fiskade och kvinnorna skötte om sommarboendet medan deras män tog hem föda inför den ankommande vintern (Jones, 1987). Det var dock ingen självklarhet att alla som hade rätt till land ute i skärgården antog utmaningen att bygga ett torp därute. Många var de landsortsbor som aldrig satte sin fot i skärgården eller i övrigt hade något större intresse av de områden de ägde ute till havs.

Om det tidiga sommarboendet i skärgården refereras bl.a. i en resebeskrivning av Mrs. Alec Tweedie där hon nämner sommarboendet i sin dagbok från en resa till Finland år 1886. Hon reste runt en längre tid i Finland och den Österbottniska kusten verkar ha gjort intryck på henne (Tweedie, 1897 s. 428):

*The town was deserted, every one had gone away to their island or country homes
[...] Wasa was one of the nicest looking towns in Finland.*

Efterkrigstiden var början på det vi idag känner som "villaboendet" och i Österbotten påbörjades den egentliga anstormningen av byggnation i skärgården under 1960-talet. Jones såg en turistisk potential i de omgivningar han beskriver i sin avhandling. Ifall man tolkar hans hypotes så att turism och sommarstugor är nära sammankopplade har hans tankar bevisat sig många gånger om sanna. År 1969 fanns de 449 sommarstugor i Maxmo. Det är idag, år 2011, dock svårt att exakt jämföra dessa områden efter både kommunsammanslagningar och postnummerfusioner men med god vilja finns det enligt de beräkningar jag har att tillgå ca 1100 fritidsbostäder inom postnummerområdet 66640 Maxmo. Antalet har sålunda tredubblats under de senaste 40 åren! Och som om inte detta antal skulle vara tillräckligt byggs det aktivt idag runt i skärgården nya fritidsbostäder vilka i de flesta fall utgör ägarnas andra hem. I kontrast till "villa" invasionen har skärgården dock avfolkats. På 1940-talet bodde ännu 20–25 familjer, med ett större antal barn än vad dagens genomsnittsfamilj har, ute på Mickelsörarna. Den sista fast bosatta personen, Ida Lundberg, lämnade Gårdana på Villskär i slutet av 1980-talet (Bagge, 1996). Mickelsörarna utgör idag ett populärt, lite "udda" sommartillhåll. Här har det sålunda gått som i stort sett i hela det rurala Finland – lokalbefolkningen har flyttat ut och säsongbosättningen har flyttat in! Min utmaning under de närmaste åren kommer att vara att precisera vem som är skärgårdens "lokala" invånare. Önska mig lycka till!

Skärgården och dess landhöjning tjänar ännu idag fiskets och jordbrukets behov, dock med inslag av nya produkter och nya tjänster som slagit rot i rurala områden (Andersson, 2007; Sveld, 2011). I världsarvet Kvarkens skärgård är turismen, den turism som inte räknas som ett "andra boende", dock beroende av förvaltarens syn på begreppet "turism". Omfattar Forststyrelsen Österbottens naturtjänster en vid tolkning av turismbegreppet finns det möjlighet för de driftiga österbottniska företagarna att utveckla ett eget världsarvskoncept i skärgården. Bli Forststyrelsens budskap en snäv och begränsande bild av "turism" utgör skärgården och världsarvskonceptet ett underlag för framtida skyddsåtgärder och möjligen nya konflikter mellan lokalbefolkningen, fritidsboende och tjänstemän.

Utvecklingsfrågor som i framtiden kan leda till kontroverser är prospektering av vindkraftsparker i skärgården, restriktiva åtgärder från myndighetshåll gällande turismutveckling och externa aktörers inblandning i en möjlig expansion av turismen. Gällande vindkraftens etablering i Kvarkenskärgården, i Replot, Korsnäs, Malax och Vörå, har både de lokala men främst de fritidsbosatta varit mycket aktiva motståndare. Världsarvet utgör en del av motståndarnas "trumfkort" – ett stort och globalt värdeladdat begrepp som varken myndigheterna, de lokala eller "inflyttarna" ännu fullt ut har greppat.

Kartografin

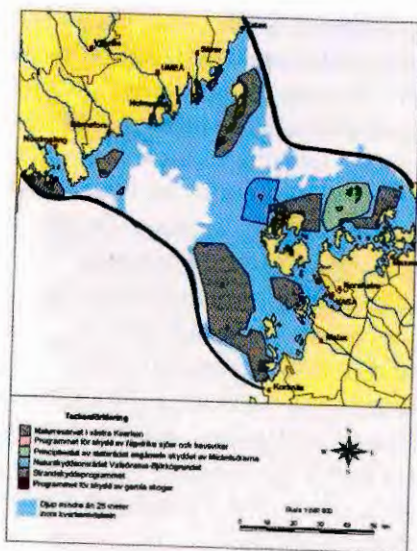
Idéhistoriska resonemang om vetenskapen geologi, som Christer Nordlund beskriver i sin doktorsavhandling *Det upphöjda landet. Vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860–1930* (Nordlund, 2001), har i diskussionen kring Kvarkenskärgården spelat en anonym roll. Så sent som på 1910 övertygade vetenskapsamfundet om att det var landhöjning och inte vattuminskning som var orsaken till att ny, jungfrulig mark uppdagades ur havet. Trots att man inte i någon större utsträckning diskuterat de geologiska grundvalarna har både finländsk och svensk geologisk expertis haft stort inflytande för utförandet kring världsarvets avgränsning.

Den beskrivande kartografiutvecklingen över världsarvsområdet har rönt stort intresse, speciellt hos en viss Erland Eklund. Lefebvre uttrycker i *The Production of Space* (Lefebvre, 1991) sin övertygelse om byråkraters och kartritares makt vilket man tydligt kan skönja i avgränsningar av naturområden. Även Jones är inne på samma linje och redogör för lantmätarnas stora makt i att "tolka" existerande riktlinjer vid uppdelning av det nya landet, de s.k. upplandningarna (Jones, 1987). I Kvarkens fall har världsarvsområdets avgränsning skett genom ett samspel mellan regionala tjänstemän och geologiexperter under ett antal år. Även Unecos och IUCN:s² experter och tjänstemän har haft inflytande på vad man anger som "unik", dvs. kan beskrivas som ett område som uppvisar "enastående universella värden" (*outstanding universal value*).

År 2001 började världsarvsområdets avgränsning ta form. Man hade i Kvarkenrådets regi³ diskuterat fram ett förslag till en första precisering av världsarvet mellan det svenska och det finländska Kvarkenområdet, vilket beskrivs i Figur 1.

² The International Union for the Conservation of Nature, en icke-statlig organisation (NGO) som rådgör Unesco i världsarvsfrågor gällande naturobjekt.

³ Detta skedde inom ramen för ledningsgruppen för projektet Kvarken miljö.

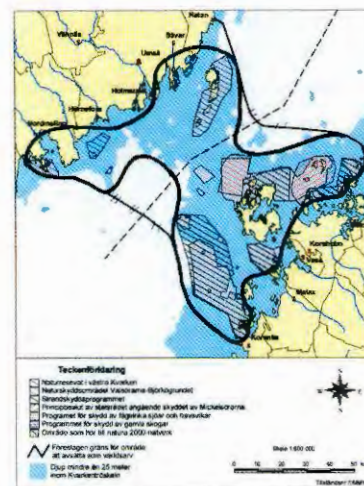

Figur 1. Utkast till geografisk avgränsning 2001/1.

När man på ett lokalt, men även på ett gränsregionalt plan (mellan Österbotten och Västerbotten) kommit överens om avgränsningarna blev det globala inflytandet framträdande i form av IUCN:s världsarvsutvärderare geolog Paul Dingwall. I en e-post korrespondens till projektledare Leena Rinkineva (Kvarnenrådet) beskrev han 25.1 2001 sin ståndpunkt gällande både värdekriterier och den geografiska avgränsningen:

I would focus on the one World Heritage criterion i.e. geology but incorporate the other values as appropriate. Build the case around uplifting land. [...] It is best to have a very strong well-focussed argument than to try to cover too much too thinly. [...] The High Coast and Kvarnen essentially represent two ends of the spectrum - the high and low topographical extremes of postglacial uplifted landscapes in the Baltic region. I strongly recommend that you argue the case for the Kvarnen as an important complement to the High Coast. [...] This is the emphasis that I recommend for the nomination. [...] Do not ignore the important biological values but argue the case for them in terms of the geological story of uplift. [...] One weakness of the draft Kvarnen nomination is the emphasis given to unprotected areas in the sea. A very strong case for World Heritage status is that it adds great conservation value to the High Coast site. Present and represent the complete geological story of uplift in the Baltic region.

Dingwalls åsikter gav upphov till en ny skiss av området vilket kom att följa det timglasform som visas i Figur 2.

Figur 2. Den geografiska gränsdragningen 2001/2.

Avgränsningsprocessen fortskred genom att ledningsgruppen för Kvarnen miljö lyssnade på de svenska geologiexperterna i SGU⁴ och beslöt att området skulle revideras från den föregående versionen genom att utesluta drumliner på den södra sidan av det svenska Kvarnenområdet. Detta område hade enligt expertisen inte någon anknytning till landhöjningsprocessen. Den nya avgränsningen, som den såg ut i december 2001, visas i Figur 3.

Figur 3. Den geografiska gränsdragningen 2001/3.

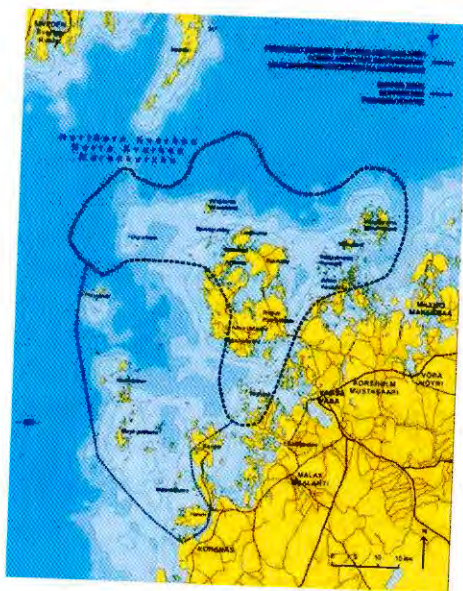
Efter sammanbrottet⁵ i världsarvssamarbetet mellan Österbotten och Västerbotten våren 2002 lades all fokus på avgränsningen av Kvarnenskärgården. Min tolkning av avgränsningsarbetet är att det endast var en liten grupp tjänstemän och experter som utförde avgränsningsuppdraget. Man hade i detta skede delat in världsarvsområdet i ett kärnområde och en buffertzona. Kärnområdet utgjordes av Replotskärgården förutom den västra delen

4 Sveriges geologiska undersökning.

5 Utarbetandet av en världsarvsansökan var ett gemensamt projekt för Österbotten och Västerbotten mellan åren 1997 och 2002. Det gränsregionala projektet initierades av Kvarnenrådet.

av "Replotlandet" samt Mickelsörarna. Den södra delen, Molpehällorna och Bergögdarna, utgjorde en buffertzona som till största del utgjordes av vatten. Här hade man helt lämnat bort det bebodda Bergö från avgränsningen. Unesco kommenterade denna avgränsning och antydde att vattenområdet utgjorde en alltför stor del av världsarvsområdet, dessutom blev denna helhet för stor i relation till Höga Kustens världsarvsområde. De två delarna borde vara jämförbara i storlek om de skulle kunna utgöra en serienominering enligt Unesco. Avgränsningen 2003 visas i Figur 4.

Figur 4. Den geografiska gränsdragningen 2003.

Efter kritiken angående alltför stora vattenområden kunde den Österbottniska projektgruppen godkänna den avgränsning som visas i Figur 5.

Man avstod sålunda från buffertzonen, vilket är rätt sällsynt i världsarvssammanhang. I stället uppställdes två "kärnområden", område A och område B vilka i Unescos ögon båda innehar lika hög status. Min hypotes år 2006 var att dessa områden skulle utvecklas obalanserat, enligt ett typiskt "centrum - periferi" mönster. Jag var övertygad om att B-delen skulle bli ett klart exempel på en förskjutet, mindre utvecklat område men i dag ser det ut som att södra delen är aktiv i att skapa en "ny" världsarvsomgivning där kulturhistoria och entreprenörskap har stor betydelse. Här håller man på att skapa en typ av turism som man ännu inte hittat i det av förvaltarna, tjänstemännen och av arbetsgrupperna utnämnda "riktiga" kärnområdet, dvs. område A. I Molpe och Bergö har man anammat berättarkonsten och den lokala historien och vill genom att förmedla denna ovärderliga skatt locka turister, utbildningssektorn och närbefolkningen till världsarvet. Utmaningen för utvecklarna i område B ligger enligt mig i att sammankoppla världsarvet både med det nyvaknade intresset för gruvdriften och med intresset för utvecklingen av turism kring riksväg 8 som susar förbi världsarvskommunerna.

Figur 5 Den geografiska gränsdragningen 2006.

Landhöjningen, världsarvet och de kulturella aspekterna

De kulturhistoriska aspekterna i världsarvsdiskussionerna blir ofta förbisedda i Kvarken. På 1600-talet beskrev Elias Brenner (1647–1717) hur landskapet förändrats vid den Österbottniska kusten under århundraden och hur landhöjningen påverkat befolkningens tillvaro (Bonn, 1997 s. 13):

Från äldre tider haar man märkt och förfarit, huru som stora fiärdar widh Hafvet så och insiöarne uthi Österbotn efter handen meer och meer landats, så att mångenstädes ännu uthi manna minne är, at der man för 70 eller 80 Åhr medh skutor och farkoster fritt seglat, der nu många 100 lass höö bergas; hwilket icke allenast på några orter, uthan öfver hela landet befinnes sant wara.

Topelius beskriver den Österbottniska landhöjningskusten 1873 där skärgårdslandskapet förändrats till förmån för bonden och till nackdel för fiskaren (Riukineva-Kantola & Ollqvist, 2004 s. 22):

Landet höjer sig ur havet, havet viker undan, stränderna blottar sig, slutningen rör sig framåt. På ställen där skepp tidigare seglade, kan numera knappast en båt fara; var en gång fiskaren kastade sina nät går nu hans kor betande på strandängen. Grynnor och klippor reser sig ur vattnet [...] Grund växer till holmar, dessa växer ihop och sammanbinds med fastlandet.

Skärgårdens kulturlandskap är enligt både Smeds (1935) och Jones ytterst en produkt av 1700- och 1800-talens lokala utveckling som i hög grad påverkats av skärgårdsskiftandet. Folktraditioner finns att tillgå, och borde enligt min mening inneha en större synlighet, inom världsarvet och dess utveckling. En berättelse som det finns många versioner av är

den som beskriver landskapets, dvs. skärgårdens, tillblivelse. Den ger "ett" svar på fråga varför vi har så många stenar i Kvarken. Berättelsen är sägnen om jättepojken Finn (Sjöberg, 1925):

[...] alltför mycket länge sedan i tiden, då jättarna huserade i Sverige och Norge, jätten Finn för något illdåds skull av de andra jättarna blev utdriven ur Sverige. Finngubben – som man kallade honom – tog då en stor skinnsäck och fyllde den med större och mindre stenar eller klippstycken, tog säcken på ryggen samt begav sig på väg över Kvarken för att finna ett nytt land, där han kunde slå sig ned. Då han kommit halvvägs över Kvarken, gick det hål på säcken, och stenarna begynte falla ut genom hålen. Därav bildades Valsörarna och de många skär och holmar, som finns i dessa trakter. Men då gubben kom till det ställe, som bär namnet Panike, brast hela botten på säcken, och alla stenarna föllo ur. I förargelsen häröver slängde jätten stenarna omkring åt alla sidor. Stenarna voro av jätten avsedda att användas till försvar, i händelse motstånd komme att möta vid invandringen i det nya landet (Finland). Eller också var det för att gubben skulle ha egen grund från Sverige att bosätta sig på. Av de kringkastade stenarna uppstodo Replot, Björkö och Vallgrund med deras otaliga holmar, klippor och skär.

Sägner och berättarkonsten, s.k. "story telling", håller på att skapa ett nytt akademiskt forskningsområde vilket fått synlighet och innehar en framtida potential även inom världsarvet Kvarkens skärgård. Det är sålunda inte endast det fysiska (geologiska) arvet som bör bevaras och presenteras utan även det immateriella arvet bör tolkas och visas upp till områdets fördel (Björkholm, 2011). Man har bl.a. i framtagandet av världsarvsläromedel i Kvarken-rådets projekt VIS (Världsarv i Samverkan) och VIS 63° N gett synlighet just åt sagor och berättelser från den lokala skärgården.

Historien, kulturen och arvet är *grunden* för hur man definierar ett område, även ett naturområde börjar jag inse. Att Helmer Smeds doktorsavhandling om Malax skärgård och landhöjningens inverkan på samhället, *Malaxbygden. Bebyggelse och hushållning i södra delen av Österbottens svenskbygd* (Smeds, 1935) och H.R.A. Sjöbergs *Livet bland Kvarkens söner och döttrar I-II* (Sjöberg, 1925) båda finns i nytryck är ett tecken på ett stort intresse för den tid som gått, men även en impulsgivare för det som skall komma. Även Bagges bok om Mickelsörarna (Bagge, 1996) är sedan länge slutsåld men efterfrågas i dag i stor utsträckning.

Som Jones inspirerades av Zacharias Topelius och Helmer Smeds har jag fått min inspiration och påverkan från dig Erland. Jag har stora förhoppningar om att forskningen i Kvarkens skärgård kommer att fortgå och att den i framtiden åtminstone har en fot på världsarvsdiskursens "gryna". Vi har fått en bra start vid Enheten för landsbygdsforskning och det är helt klart att världsarvets sociala konstruktion fortsätter ännu ett tag till. Sålunda har landsbygdsforskningen en viktig regional process att följa.

Avslutningsvis önskar jag dig goda seglatser och många innehållsrika skärgårdsstunder. Tack!

Källor:

Andersson, K. (2007). *New Rural Goods and Services – the Foundation of the New Countryside?* Helsingfors: SSKH Skrifter 24.

Bagge, M. (1996). *Mickelsörarna*. Vasa: Skriptum.

Björkholm, J. (2011). *Immateriellt kulturarv som begrepp och process*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Bonn, C. (1997). *Landhöjning i Kvarken Kvarkenskustens pilotprojekt*. Vasa: Österbottens förbund.

Jones, M. (1987). *Landhöjning, jordägförhållanden och kulturlandskap i Maxmo*. Helsingfors: Universitetstryckeriet.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell.

Nordlund, C. (2001). *Det upphöjda landet. Vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860–1930*. Umeå: Kungliga Skytteanska Samfundet.

Rinkineva-Kantola, L. & Ollqvist, S. (red.) (2004). *Kvarkens skärgård; presentation för nominering av gränsöverskridande världsarvsobjekt, som ett komplement till världsarvet Höga Kusten*. Vasa: Österbottens förbund.

Sjöberg, H.R.A. (1925). *Livet bland Kvarkens söner och döttrar I-II*. Vasa: A.-B. Frams Förlag.

Smeds, H. (1935). *Malaxbygden. Bebyggelse och hushållning i södra delen av Österbottens svenskbygd*. Helsingfors: Ernst Ingelius Boktryckeri (nytryck Vasa: Ykkös-Offset Oy 2007).

Svels, K. (2011). *Världsarv, landsbygdsomvandling och turism – Stenar som ruralt kapital*. Vasa: Åbo Akademi.

Tweedie, A. (1897). *Through Finland in Cart*. Hämtad 2.2.2011.

www.gutenberg.org/files/27743/27743-h/27743-h.htm.

Som det aldrig var – om minnen och nostalgi i den senmoderna tiden

Johanna Söderholm

Introduktion

Under den tid jag har haft förmånen att jobba tillsammans med Erland har vi ibland suttit och talat gamla minnen. Sällan eller aldrig gemensamma sådana, men inte för den skull mindre viktiga eller intressanta. Vi har diskuterat minnen – i slumpmässig ordning – från Åhuset, studieår i USA, resor vi företagit oss, böcker vi läst, filmer vi sett, saker som vi upplevt för länge sedan eller helt nyligen. Ibland minns vi som kolleger, ibland som lärare och elev. Ibland är vi finlandssvenskar, ibland sociologer, ibland skäribor, ibland stadsbor, ibland barn och ibland vuxna. Ofta har vi kommit ihåg roliga saker, ibland löjliga eller smärtsamma. Eftersom både Erland och jag är storpratare, så händer det (ibland) att vi broderar ut och minns lite extra för effektens skull. Men att minnas tillsammans är viktigt och det skapar en känsla av samhörighet och gemensam historia. Ju äldre vi blir desto mer nostalgiska bli kanske också våra minnen, Erland, men det är precis som det ska vara! "Nostalgi är dåtid, men också nutid. Det är mot bilden av det närvarande som bilden av det förflutna tar form" skriver Karin Johannison i *Nostalgi: en känslas historia*, 2001. Nostalgi är minnen – starka, vaga, emotionella, detaljrika eller flyktiga.

Jag vill tacka dig, emeritus-Erland, inte bara för våra diskussioner och delade minnen. Tack för det intresse och stöd som du har visat för min forskning om kollektivt minne, nostalgi och Estlands svenskar.

Båt på stranden i Spithamn. Foto: SOV:s arkiv

Minnen och nostalgier

Man kan fråga sig om det just nu råder en period i vår senmoderna tid då vi är speciellt benägna att (er)känna och till och med leva ut nostalgi? Om vi bakar vårt eget surdegsbröd, om vi målar våra husväggar med färg tillverkad enligt gammaldags recept, om vi köper en gediget byggd träbåt, om vi går en kurs i möbelrestaurering så kommer vi att uppnå – ja, vadå? Kanske drömmen om ett förflutet eller en atmosfär som vi minns eller föreställer oss som en tid då livsrytmen inte var så hektisk, då saker gjordes grundligt, då man hade tid för varandra. Kort sagt: en tid då människor hade det bättre och var lyckligare. En tid då somrarna var långa och solen (nästan) alltid sken. En tid då brödet fick jäsa i godan ro. En tid då man cyklade längs grusvägar och träffades vid mjölkpallar. En tid då det inte existerade stress, utbrändhet, marginalisering, TV, internet eller något annat som har kommit att stå för det som är fel i vårt samhälle.

När nostalgin "uppfanns" på 1600-talet av den schweiziske läkarstudenten Johannes Hofer var det som ett sjukdomstillstånd. Nostalgikern hade helt enkelt så stor hemlängtan så att han eller hon blev fysiskt sjuk. Botemedlet var förstås att om möjligt återvända hem. Idag uppfattas det inte längre som en patologisk åkomma att vara nostalgiker. Lite till mans drabbas vi av "nostalgikickar" och samlar på föremål och bilder som minner oss om en bättre eller roligare och framför allt svunnen tid. Den moderne nostalgikern blir troligen tvungen att idka lite självironi för att inte framstå som pinsamt sentimental. Detta eftersom nostalgi i modern analys ibland framstår som ett tvetydigt kulturellt fenomen, något suspekt eller löjeväckande (Johannisson, 2001).

Det finns i de nostalgiska beskrivningarna en föreställning om det förflutna som en pastoral idyll, en tid då det rådde ordning och sammanhållning, *Gemeinschaft*. I den efterkrigstida, moderna världen råder tidshets, splittring och en utarmning av "riktiga" värden.

Minnen som utopi

Personer som har genomgått traumatiska upplevelser eller händelser som förändrat deras liv – krig, flykt, våld och död – känner ibland ett personligt ansvar eller en plikt att minnas och att dokumentera sina minnen för andra så att framtida generationer aldrig ska glömma. Det mest framstående exemplet är givetvis Holocaust-litteraturen. Att minnas smärtsamma händelser kan också bli en form av terapi. Kanske står detta delvis i kontrast till de nostalgiska minnena, men båda sorterna behövs. Ett folk, en grupp eller ett land som inte känner och minns sin historia har ingen framtid sägs det ofta.

Minnen tar ibland inte bara formen av nostalgi, utan också utopi. Här hos oss i Finland har de karelska flyktingarna varit flitiga skildrare av sitt förlorade land i olika slag av fiktiva eller självbiografiska texter. Minnena av det förlorade Karelen är ibland så utopiska att de verkar vara stöpta i guld. Flyktingarnas utopier är produkter av glömska och vaga eller föränderliga bilder. Samtidigt är de en bro till det förflutna och en bro till framtiden (Fingerroos, 2006).

Viborg, det förlorade Karelens huvudstad, ges i nostalgiska skildringar så skilda epitet som historisk, idyllisk, dynamisk, kosmopolitisk och modern. Den för finländare förlorade staden kommer att leva för evigt tack vare sånger, dikter, biografier och skönlitteratur.

På baksidan av boken *Tillbaka till Viborg* skriver Anders Mård (2005) bl.a.:

Det är dags att återupptäcka Viborg. Den medeltida staden som var Östersjöns kosmopolitiska pärla // Det är dags att resa till Viborg. Till denna förtrollande stad som manar till egna upptäcktsfärder i finländsk arkitektur, dramatisk historia och det moderna Ryssland.

Mårds bok är en guide till det moderna Viborg, men samtidigt vägleder den oss till stor del i den del av stadens historia och de platser som vi finländare förväntas vurma alldeles speciellt för. Tillsammans med Mård besöker vi platser som stadsbiblioteket ritat av Alvar Aalto eller Runda tornet. Och givetvis Monrepos, där vi får föreställa oss den mytomspunna miljön som den en gång var istället för dagens vanskötta park och förfallna byggnader under promenaden i "det förlorade paradiset".

Under den tid jag själv umgått med och forskat om estlandssvenskarna har jag knappast kunnat undgå att utsättas för höga doser av nostalgi. Estlands svenskbygder är fulla av minnesplatser som reproduceras i nutiden: platser där man samlades till arbete, bön eller lek. Estlandssvenskarnas minnen handlar inte sällan om platser där det var gott att vara. Det kollektiva minnet är sammanflätat med nostalgi, myter och legender från det förflutna, traditioner och arv.

Estlandssvensken Sven Ahlström skrev i Sverige år 1985 i sin dikt *En sång till hembygden* (*Speglar i minnenas hus*, 1990):

*"Min tanke led att tyda hjärtats lagar,
när minnen varvas från en svunnen tid,
då jag som ung gick genom gröna hagar
och morgonstjärnan ännu lyste blid.*

*O, gamla hembygd, hör min hyllningssång:
Du är mig kär, som den du var.
Av röda rosor ger jag dig ett fång
för mina sorger, som du bar".*

Mot bilden av de gröna hagarna, den eviga sommaren och barndomshemmet stod verkligheten i slutet av 1980-talet i skarp kontrast. Ahlströms hembygd, ön Ormsö, var delvis militärt område under sovjettiden vilket ledde till att många av de estlandssvenska miljöerna – gårdar, väderkvarnar, beteshagar – försvann.

Den "goda" nostalgin – vi måste minnas

När svenskarna i Estland mitt under brinnande krig hösten 1944 blev tvungna att lämna sitt hemland och flytta hem till det "gamla" landet, Sverige, så trodde många att det var slutet på en 700-årig svensk närvaro i Baltikum. Estlandssvenskarna lämnade sina gårdar, sina byar, sina båtar och allt utom de få föremål som man kunde bära med sig i flyktbåtarna. Alla de fysiska miljöer som under lång tid varit förknippade med svenskhet förvandlades till abstrakta minnen, i bästa fall avbildade på ett fotografi.

Viktor Aman skriver ett upprop på ledarplats i estlandssvenskarnas tidning *Kustbon* i oktober 1948 under rubriken "Estlandssvensk historia upptecknas":

Men vi vill inte försvinna spårlöst, och det skall inte heller ske; vårt språk, våra seder och vår kultur har redan länge varit föremål för ivrig vetenskaplig forskning och framtiden kommer sannolikt att ha tillgång till mera kunskap om estlands-svenskarna än vad samtiden haft. // Hur materialet än ska användas är det vår plikt att nu insamla det. Vi måste bevara minnet av vår folkstams sista årtionden i dess gamla hembygd, slutet på estlandssvenskarnas historia.

De flesta estlandssvenska flyktingar i Sverige förlikade sig förr eller senare vid tanken på att hembygden i Estland var för evigt förlorad. Man skulle aldrig under sin livstid kunna återvända och se det gamla hemmet. Det man hade kvar var bilder, dokument, föremål – och minnen. Efter årtionden av anpassning till det svenska samhället och ett "minnande" som oftast försiggick i mindre sällskap, slog minnesvägen till på bred front även bland estlandssvenskarna på 1980-talet. Nya generationer ville höra om "det gamla landet". Ökade ekonomiska resurser och allmän tillgång till teknik gjorde insamling och publicering av minnen till var mans eller kvinnas sak. Estlandssvenskarna var flitiga med att publicera

små självbiografier, diktantologier och historiker. Kulturföreningen Svenska odlingens vänner (SOV) bedrev också historisk forskning.

Men den sovjetiska ockupationen varade inte för evigt och blev trots allt inte, som Viktor Aman befarat 1948, slutet på estlandssvenskarnas historia. Knappt 50 år efter estlandssvenskarnas flykt till Sverige och andra världskrigets slut faller Sovjetunionen samman och Estland återfår sin självständighet. Det blir möjligt för de estlandssvenska flyktingarna att återvända till sina gamla hemtrakter. Många får tillbaka släktens gamla egendom och några väljer att flytta tillbaka eller bygga sommarstugor i Estlands gamla svenskbygder. Men den stora fråga är: hur ska generationerna av barn och barnbarn "minnas" sitt estlandssvenska arv då de saknar egna upplevelser av livet i Estland. Under 1990-talet uppstår även en uttalad, kollektiv medvetenhet bland estlandssvenskarna i Sverige om att det nu är de sista vittnena med levande minnen som kan berätta – t.o.m. på dialekt – hur man klädde sig, hur man firade bröllop, hur man bodde i Estlands svenskbygder. När dessa vittnen är borta får man ty sig till utställningar på museer eller annan dokumentation.

Rågö danslag. Rågödagen 27 juni 2010, Lilla Rågö, Estland. Foto: Johanna Söderholm.

Dansande ungdom, 1930-tal(?) Rågö, Estland. Foto: SOVs arkiv

Den "dåliga" nostalgin – borde de glömma?

Ibland hör jag äldre ester och estlandssvenskar i Estland säga att det var bättre förr. Med förr avses i det här fallet *vene aeg*, d.v.s. ryska tiden, som sovjettiden kallas i folkmun. Det som var bättre då var kanske avsaknaden av knarkare och huliganer på gatorna, ordnad snöröjning i städerna vintertid eller känslan av att människor hade tid för och brydde sig om varandra. Men det betyder givetvis inte att dessa äldre önskar *den* tiden tillbaka. Tiden då miljontals människor levde under en regim som dolde sanningar, förtryckte och förföljde.

Jag kan förvånas av att det verkar vara helt acceptabelt att yngre programledare på finsk eller svensk TV uppträder iklädda t-skjortor med en röd stjärna eller t.o.m. förkortningen CCCP. Det är ett besynnerligt och lite motbjudande, men i Europa utbrett, fenomen. Överallt i de forna sovjetstaterna säljs Leninbyster, filmmössor av Röda Arméns modell och medaljer från det stora fosterländska kriget. Trots att nazistiska prylar och rekvisita också finns till försäljning så är det svårt att föreställa sig en offentlig person som uppträder behängd med svastikor eller med ett porträtt av Hitler på bröstet. En förklaring kan vara att de sista decennierna av det Sovjetiska imperiet inte upplevs som speciellt "besvärliga" utan som ett slags *Soviet Light*. Stalintiden medförde fruktansvärda umbäranden för många, men det är länge sen och tillhör inte en "trevlig" del av det kollektiva förflutna.

Det kan också förklara fenomenet bland yngre ester, i huvudsak födda på 1970-talet och i början av 1980-talet, som gör sin egen tolkning av den sensovjetiska perioden d.v.s. den tid som sammanföll med deras barndom. Via internet och olika kulturhistoriska texter populariseras denna period kallad *nõuka*¹ och ger gruppen en gemensam referenspunkt. Den här gruppen unga kan känna sig speciell eftersom dess upplevelser skiljer sig både från västerländska jämnårigas och yngre estniska generationers; de som inte har någon personlig erfarenhet av livet i Sovjetunionen (Jõesalu, 2010). Det ordnas fester med olika teman och man samlar på bilder, föremål, kläder och möbler från Sovjetunionens sista decennier.

¹ Svåröversatt estnisk term som betyder ungefär gamla goda Sovjettiden.

Viktor Lukasjenko och Julia Tymosjenko i Kiev i maj 2005, några månader efter den orangea revolutionen, omgivna av Lenin, Marx, Hitler, Napoleon, Stalin m.fl.
Foto: Johanna Söderholm

I Estland brukar äldre generationer säga "Allt var inte illa då!" och de har en poäng. Dessa människor har också levt ett liv som är värt att minnas och att nostalgiskt blicka tillbaka på. Människorna födda på 1920- och 1930-talet i republiken Estland blev tonåringar och barn i den Estniska Socialistiska Sovjetrepubliken. De gick i skolan, de utbildade sig och kanske bildade de familj. De arbetade, umgicks med sina vänner, semesterade om somrarna. De såg barn och barnbarn växa upp. Det finns många tanter som har medaljer undanstoppade i sina byråldor. Medaljer som de fick för lång och trogen tjänst på sin arbetsplats och som de har rätt att känna stolthet över. Men samma slag av medaljer säljs nu som ett skojigt skämt till turister på torget.

För de estlandssvenskar som flydde till Sverige förändrades aldrig bilden av Estland. Den förblev frusen i den form den hade före flykt och uppbrott, före utgången av år 1944. Visserligen hade krigs- och ockupationsåren medfört svårigheter och nöd även för estlandssvenskarna, men minnesbilden av livet i Estland präglades ändå av det goda, det lyckliga och det oförstörda. Dessa "frusna" minnen, myter och nostalgier blev återberättade, nerskrivna och återskapade i Sverige under hela Sovjetockupationen. Så som livet såg ut i paradiset före allt slogs i spillror.

De yngre generationerna estlandssvenskar som växt upp i Sverige är hänvisade till de äldre generationernas minnen. Att idealisera eller ens acceptera Sovjettiden är otänkbart, eftersom dess blotta existens kapade banden mellan estlandssvenskarna i exil och deras hembygder. Dessa generationer som varken har upplevt förkrigstiden – eller för den delen Sovjetockupationen – i Estland verkar tolka minnen (historier, föremål, brev, fotografier m.m.) på ett lika nostalgiskt sätt som de äldre generationerna. Hans Lepp skriver i *Kustbon* (mars, 2010) om en låda med fotografier han hittat på sin fasters vind i Sverige efter hennes död:

Vad som slår mig är den idyll och den frid som de flesta av bilderna präglas av. Var Estland under 1930-talet ett välmående och lyckligt samhälle? Av bilderna att döma ser det ut så. Personerna har rena och fina kläder på sig. Hapsals gator är välskötta och husen bär inga spår av det eländiga förfall som skulle prägla dem under hela den sovjetiska ockupationen.

Tillbaka till det som aldrig var

Alla har rätt till sina minnen och sin nostalgi. Alla får drömma sig tillbaka till en "bättre tid". Men vi kan också välja att använda oss av nostalgin och leva ut den på olika sätt. Svetlana Boym (2001) talar om två olika slag av nostalgi: rekonstruktiv och reflexiv. Den rekonstruktiva handlar om att återvända till ett förlorat förr. Egentligen handlar den inte så mycket om nostalgi som det att hålla fast vid traditioner och konservativa värden. Den reflexiva nostalgin handlar mer om känslan av längtan, som kan vara mycket ambivalent, och om en önskan om tillhörighet.

Bland de äldre, aktiva estlandssvenskarnas i både Sverige och Estland spelar årsdagar, högtider, speciella platser och minnespraktiker runt dem en viktig roll. Men för att de yngre estlandssvenskarna ska "hitta tillbaka" till svenskbygderna i Estland eller upprätthålla en levande kontakt till sitt arv behövs mer än de historier och minnen som är frusna i sin förkrigstida form. De årliga hembygdsgdagarna med folkdans, -musik och -dräkter är inte det mest attraktiva för en 15- eller 19-åring. Att resa till Estlands svenskbygder för att inviga minnesplattor eller fira gudstjänst på en gravgård är kanske inte heller det mest spännande en ungdom kan föreställa sig en solig semestervecka i juli.

Det är möjligt att ge de kollektiva minnespraktikerna en ny utformning med nytt innehåll för, och med, de nya generationerna. I många år har det redan firats pubkvällar med hembryggt öl från de olika estlandssvenska byarna i SOV:s lokaler i Stockholm. Där kan yngre och äldre träffas över en öl precis som i vilken annan förening som helst. Rickul/Nuckö hembygdsförening har t.ex. numera en framtidskommitté, som funderar på hur man ska väcka intresset för estlandssvenskheten hos yngre generationer. Det vanliga svenska "fiket", smörgås och bulle till kaffet, på hembygdsgdagar och årsmöten i Sverige ersätts med traditionell estnisk/estlandssvensk mat då yngre generationer vill utforska matarvet (Kustbon, 2011). Istället för att restaurera släktens gamla hus (om ett sådant överhuvudtaget står kvar efter ockupationstiden) bygger de estlandssvenska ättlingarna nya sommarstugor av svensk modell i Estlands svenskbygder. De väljer alltså både och, d.v.s. Sverige och Estland. Under rubriken "Mina rötter i Höbring" i nummer 1, 2009, av *Estlandssvensk – Eestirootslane* skriver Klara Lindström, 15 år, från Sverige:

Att åka till Höbring varje sommar är för mig väldigt speciellt. För det första är det härligt att komma på semester dit. Det är mycket fint, bra sol- och badmöjligheter och det finns mycket folk att umgås med. Men det är något speciellt med att jag faktiskt har rötter därifrån. Allt som har hänt där är en del av min släkts historia, den gård jag står på har en gång varit min farfars hem – Genom att åka till gården i Höbring och genom att ta reda på mer om min släkts historia kan jag på så sätt bevara mina estlandssvenska rötter och så småningom berätta för mina barn om min ena släkthälfts historia.

Varför behöver vi våra minnen och nostalgi och vad kan vi göra med dem i vår senmoderna tid då vi översköjs av information och data? Vem som helst kan och har råd att publicera sina minnen. Vem som helst kan skapa en websida och sätta ut sitt livs historia. Via Internet kan vi söka avlägsna släktingar och få kontakt med människor som vi kanske aldrig hade kunnat spåra för en generation sedan. Vi kan också spara minnen, texter, fotografier, dokument i det oändliga. Dagens digitala teknik medför att vem som helst kan spara material av en omfattning som var otänkbart bara för ett decennium sedan. Betyder då det faktum att vi har tillgång till obegränsat utrymme då det gäller lagring av minnen – texter, bilder, ljudfiler – att vi kommer att minnas mera i framtiden? Nej, säger många forskare. Det paradoxala i att vi kan förvara så mycket material är den överhängande faran att informationen sedan bara existerar på en hårddisk utan att användas och således förvandlas till "död kunskap" (se t.ex. Errl, 2011)

Viborg blir troligen aldrig igen den gyllene stad som det diktats om ända sedan Finland förlorade den till Sovjetunionen. I byarna på öarna utanför Estlands västkust kommer svenskan förmodligen aldrig mer att bli ett majoritetsspråk. Vi kommer kanske aldrig mer på ett helt "naturligt" sätt att träffas vid mjölkpallar och kunna sitta ner till vårt nybakta surdegsbröd utan att samtidigt fundera på facebook. Vi kan aldrig återvända till "hur det var" eftersom dåtiden är baserad på minnen och nostalgier, som ibland är vaga, selektiva eller helt enkelt lite iskarvade. Men det är helt okej – vi kan alltid drömma!

Källor:

Boym, S. (2000). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.

Errl, A. (2011). *Memory in Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Estlandssvensk – Eestirootslane: nr.1, 2009

Fingerroos, O. (2006). The Karelia of Memories – Utopias of a Place. *Folklore* 33 [online]. <<http://www.folklore.ee/Folklore/vol33/fingerroos.pdf>>

Johannisson, K. (2001). *Nostalgia – en känslas historia*. Stockholm: Bonnier essä.

Jõesalu, K. (2010). The meaning of "late socialism": analyzing Estonians' post-communist memory of culture. *Asia Europe Journal*, Volume 8, Number 3, 293–303.

Kustbon: nr. 4, årgång 5, 1948; nr. 1, årgång 68, 2011.

Mård, A. m.fl. (2005). *Tillbaka till Viborg*. Helsingfors: Söderströms.

Speglar ur minnenas hus. Estlandssvensk diktantologi. (1990). Stockholm: Svenska Odlingens Vänner.

Till häst

Hästkarlar, ponnyflickor och tantryttare

– en odysseé i hästfinland

Nora Brandt

Hästarna och hästhållningen i finländsk kultur och geografi har förändrats under 1900-talet på ett totalt och kanske överraskande sätt. Från att ha varit en manlig, mestadels rural tradition är det idag en kvinnodominerad bransch med "rurbana" förtecken. Den nya hästhushållningen är ett gott exempel på hur den nya landsbygden utvecklas i Finland (Eklund, 2011a). Det är framförallt landsbygden som ligger i närhet av tillväxtcentra och städer som är speciellt dynamisk och där hästboomen syns tydligast. Den mer perifera landsbygden är å andra sidan involverad i hästhushållningen via t.ex. foderproduktion och uppfödning. Hästhushållningen är ändå tveklöst ett fenomen som uppkommer i interaktion mellan stad och land.

Hur ser då "det nya hästfinland" ut? Och vad kännetecknar det gamla? Min intension med föreliggande text är att ta läsaren med på en odysseé i hästfinland; att visa något av det som var, och som idag är, kännetecknande för hästfinland.

Kultur, tradition och maskulinitet

Även om Finland på intet sätt kan räknas till en hästkultur med anor likt t.ex. Mongoliet, Mellanöstern eller Centraleuropa, måste man ändå betona hästarnas betydelse i det förmoderna Finland. På medeltiden var användningen av hästar mycket begränsad, då främst som transport och dragdjur hos de mer välborna (vilket förklarar en ringa hästpopulation). Så småningom ersatte hästarna manskraft (och oxar) i jord- och skogsbruk och framförallt blev den ett vanligare transportmedel på vägarna som blev allt mer farbara med vagn (Eklund 2011b; Mauranen, 1999). Redan från denna begynnande hästkultur var hästen självskrivet en manlig kunskap eftersom den tjänade sysslor som redan tidigare hört männen till. Hästar var ändå på intet sätt endast knutna till det rurala utan hästar behövdes också i högsta grad i det urbana (även om förstås just finska städer inte var varken stora eller särdeles urbana under tidig modernisering). Hästarna behöll sin status som transportmedel långt in på 1900-talet även i städerna, tills bilar, spårvagnar och tåg ersatte hästen som primärtransportmedel.

Desto mer hästarna ersattes av bilar, desto mer blev också hästen rural. På landsbygden ersattes hästarna gradvis av traktorer men på många gårdar höll man i årtal häst och traktor parallellt. Främst för att hästen vintertid tjänade såväl i skogen som transportmedel. I Finland fanns det som flest hästar på 1940-talet då antalet var uppe i ca 400.000. Hästarna minskade därefter så till den grad att det år 1980 fanns endast ca 30.000 hästar kvar i landet (se t.ex. Brandt & Eklund 2007; Finlands Ryttaförbund www.ratsastus.fi). Av dessa var största delen redan i sportbruk, då i första hand travsport.

Det var travsporten som "härbärgerade" hästhållningskulturen i Finland efter att moderniseringen rationaliserat bort hästar. Och sporten var i högsta grad manligt dominerad.

Mannens enda skatt: hästen

När Tapio Rautavaara år 1953 sjöng "Juokse sinä humma" beskriver han samtidigt tidens självklara relation mellan man och häst. Den ensamma mannen färdas genom den mörka natten och den enda vännen, skatten, är hästen. (I motsats till flickan som inte ville följa med). Hästen är den trogna kamrat som finns där i det svåra livet/mörka natten; vacker, vild och lojal.

*Juokse sinä humma,
Kun tuo taivas on niin tumma
Ja kahden tässä hiljaa mennään.
Humma on poijjalla ainoa aarre,
Ja sellaista ei ole kellään.*

(Källa: <http://lirama.net>)

Det är intressant hur litet forskningsintresse det har varit kring förlusten eller övergivandet av hästen som manlighetssymbol (och vän). När motorfordonen slog igenom på allvar och urbaniseringen var en självklarhet för de flesta unga män, då lämnades hästarna på gården och man kan tänka sig hur hästen blev en symbol för stagnation och det gamla livet. Hästen blev förbundet med det förgångna, emedan moderniseringen favoriserade och hyllade det nya, effektiva. Vackra (amerikanska) bilar stod för det nya och spännande, liksom den urbana kulturen överlag. Man kan tänka sig att de som ville hålla kvar hästintresset sedan då hästen inte längre hade en nyttofunktion, var just de som började intressera sig för travsporten. I början var det uteslutande finnhästar man tävlade travtävlingarna med, sedan så småningom blev den amerikanska varmbloodstravaren alltmer populär. Idag finns skilda tävlingsklasser för kallblod (finnhästar) och varmblood. Därtill även ponnytrav för shetlandspionyer eller gotlandsruss.

För merparten av de finska männen blev hästen dock med tiden allt mer fjärran, och män födda på 1960-talet eller senare har sällan en relation till hästen. Hästar började istället förknippas med flickor i och med det nya och växande intresset för ridsport. Övergången mellan den manliga hästvärlden och det nya flickintresset ridding skedde knappast

utan friktion¹; i städerna kunde flickorna ta ridlektioner på militärens (stora) hästar och fick utstå disciplin och "pedagogik" enligt den militära traditionen. På landsbygden red flickorna (ofta barbacka) på gamla arbetshästar och chockerade bönderna med att galoppa (och hoppa!) med dessa, ofta inspirerat av ett mer progressivt hästsverige.

Den nya flicksporten – ridding

När hästsporten började växa under 1980-talet var det nya aktörer och nya verksamheter som yttrade sig: det var flickor som började rida! Ridskolor grundades på flera orter i hela landet och ridsporten fick för första gången fäste i Finland. Under de kommande decennierna expanderade sporten, för att under 2000-talet uppleva en riktig boom. Hästnäringen ökar explosionsartat framförallt i närheten av stora städer. Ridskolorna i t.ex. huvudstadsregionen har inte plats för alla intresserade, och köerna till boxplats för privathäst i stallarna närmast centrum är ofta långa. När ridsporten expanderar, en trend som för övrigt är europeisk, är det mångfald som är ledordet (Eklund, 2011). Mångfald av olika hästraser, ridstilar och hästkulturer. Också en mångfald bland utövarna; ridding är inte en sport för adel och rika (vilket den historiskt sett varit) utan en hobby och rekreation för en bred medelklass. I Finland är majoriteten av utövarna vuxna kvinnor, något som är unikt i internationell jämförelse. Att ridsporten till över 90% består av kvinnliga utövare är dock inte helt unikt, liknande statistik finner vi i de övriga nordiska länderna. I Centraleuropa är könsfördelningen mer jämn, för att sedan i öst och Sydeuropa bli mer manligt dominerad.

Ponnyflickor i saga och verklighet

När riddhobbyn blir en flickhobby syns det i kulturella uttryck; det skapas en "rosa glitterhästvärld" (Nikku, 2005) som blir en dominerande diskurs om hästflickor. Ut på marknaden kommer My Little Pony leksakshästar (1980-talet), Barbiehästar, ponnytidningar, ponnyböcker etc. Den här diskursen utmålar en romantisk bild om hästar där flickorna ofta får rollen som skötare och vårdare. Jag har i tidigare texter² påtalat hur denna samhällsdiskurs rimmar falskt med de faktiska praktiker som försiggår i stallet (Brandt, 2008, Brandt, 2011). Stallverkligheten är smutsigt och fysiskt tungt arbete, det är hästhantering som kräver tuffa tag och en orädd ledare. Riddingen kräver ständiga utmaningar både mentalt och fysiskt.

Jag började sen rida då, ungefär som nioåring. och jag minns att jag var inte, jag hade ju nån sorts... ganska högt utarbetad sån här, tanke om hur det sku vara. och det var ju inte alls så jätte lätt, som på något sätt man hade inbillat sig eller tänkt sig att det sku vara. Och det var lite skrämmande till och med... Och så minns jag första gången vi skulle galoppa så, fick dom där hästarna nån hepuli där, och det föll en massa barn av, och jag kanske till och med också föll av och... och jag var ganska,

1 Här baserar jag mig på berättelser jag hört genom åren, tyvärr ej nedskrivna skildringar. Det vore av stor vikt att samla in berättelser och skildringar om just denna tid då flickorna inträdde i hästvärlden och männen tog avstånd och avstånd från hästarna.

2 Detta avsnitt baserar sig på resultat från Brandt (2008). Materialet består av tio djupintervjuer med vuxna kvinnor som varit mycket aktiva hästflickor i yngre år.

jag minns när dom tvingade en upp dit på hästryggen igen och... Det var nog en sån där kritisk punkt, definitivt, att jag menar, man är ganska liten när man är åtta eller nio. Och man är... Men att, sen av nån orsak så fortsatte jag nog att rida sen. att fast det var lite nästan så där att jag nog funderade att det här var nog inte alls kiva. Att man faller ner och luften går ur. (Julia)

Glitterponnyvärlden är långt från den riktiga stallverkligheten, och det får ponnyflickorna lära sig när de väl kommer in i sporten. Att ridsportens militära arv (Brandt, 2005; Forsberg, 2008) dessutom fortfarande syns i ridkulturen och hos instruktörerna kan bidra till en kulturkrock för flickorna. Man skall borsta av sig leran (bildligt och konkret) och sitta upp igen, inte bli rädd eller gråta, efter avtrillningar eller misslyckanden. Hästen skall tränas och hanteras med disciplin och människan skall ta plats som hästens ledare. Den här attityden är ofta hegemonisk i stallen och flickorna fostras in i den. Matilda menar att det innebär att vissa personlighetsdrag förstärks hos hästflickorna.

Det är nog mest det, att man liksom... vet var man står, att man kan lita på sig själv... och just såndärnt att jag, man blir kanske inte sådär... pläto³... eller såhär, om man är på ett stall. För jag menar hästar trampar på ens tår, hästar biter en och vet du man får blåmärken och det är inte så farligt. Medan sen... såndärna... man... blir mera sådär vågad, man vågar göra saker...och just sådär att man har något som man är liksom bra på, som det finns andra som också, liksom tycker om samma sak. (Matilda)

Att just stallkulturen är uppbyggd kring kulturellt sett manliga praktiker innebär på sätt och vis ett bryt mot en kulturell flickkultur. Felicia, numera vuxen, beskriver tiden som hästflicka:

Felicia: /.../ jag kände aldrig att jag hörde till den där... barbiedockvärlden och liksom, kanske det var sen... ja, kanske det var dåligt med att man var så... man klarade sig själv så bra och man hade ansvar över den där ponnyn och sånt, att... man kanske... tyckte att man klarade sig jätte bra och bara höll på med den där hästgrejerna och sen kom den här allt med pojkar mycket senare. Och jag kände mig alltid lite såhär... det gick inte riktigt ihop det där [mm, varför inte det] mmm... för det kändes på något sätt som om man... gör sig till, för att just på lågstadiet t.ex., där var flickorna i min klass, vi var fyra tjejer (skratt) så dom var mycket mera, mycket mera såhär flickiga, fnittriga...fnittrig är jag nog, men men inte så där... jag var nog inte riktigt som dom, det var mera liksom flickgrejer...alltså. och den där hästgrejen sen igen har varit liksom för mig.../

Nora: kände du att du var på något vis annorlunda flicka, eller att Felicia: mera pojkflicka nog... ja, och jag gillade inte riktigt heller det där att man skulle göra sig till och hålla på... och det funkade inte riktigt för mig. (Felicia)

³ Dialektalt med betydelsen mesig, slapp

Felicia sätter "barbiedockvärlden" och "flickgrejer" i motsats till sin hästflickstillvaro. För att markera skillnaden använder hon det kulturellt tillgängliga begreppet "pojkflicka", en markering mot en normativ flickighet. Stallvärlden är med sina praktiker och sitt arv från en maskulin kultur på många sätt en arena där flickor (och kvinnor) kan träna praktiker som kulturellt anses vara "manliga" så som fysiskt tungt och smutsigt arbete, ledarskap (över hästen), övervinnande av rädslor osv. De här färdigheterna kan bli en del av flickornas personlighet, men de skrivs också in i den materiella kroppen.

N: har du någon gång haft nån som kommenterat att du har varit stark, blivit förvånad eller

Stella; ja, ja, ja det har hänt flera gånger, liksom framförallt tidigare (skratt) men ja, det har nog faktiskt hänt, att ja man sku inte tro att hon som är så är så liten och tanig men så är det...men att definitivt tror jag nog att en sån där uthållighet men också helt nog styrka. Herregud där kånkade man ju på dom där säckarna liksom, foder säckar hit och, liksom allt det där som hör dit till, så det där. Så definitivt så utvecklar det ju sådana färdigheter, ja det har nog kommit flera gånger kommentarer på det där, att folk är förvånade (skratt). (Stella)

Flickornas intåg i den historiskt sett manliga hästvärlden har konsekvenser för de aktiva flickorna; de inträder i ett kulturarv med praktiker och traditioner som flickorna förkroppsligar och tränar på. Men det är inte bara flickorna som förändras i hästkulturen – hästkulturen förändras också. Den nya hästhushållningen med sina helt andra utgångslägen d.v.s. fritid och rekreation ställer gamla värderingar på ända. Hästen är inte längre ett bruksdjur, snarare en vän och/eller träningskumpan för rekreation och nöje. Nya användningsområden och nya brukare ifrågasätter och utmanar den gamla hästhållningskulturen, samtidigt som den bejakar och rekonstruerar den. Ett exempel på denna process är benämningen av "tantryttarna".

Tantryttare – att vara eller inte vara

täteilen puskasuokeilla⁴

Flickskap är inget fast och oföränderligt tillstånd, däremot är många gånger hästintresset det. 1980–90 talets hästflickor växte upp och blev kvinnor, damer, tanter. En del slutade rida i tonåren, andra under studietiden, en del fortsatte och skaffade kanske egen häst eller blev professionella i branschen. För många blev hästintressen intakt men begravt under annat så som studier och familj. När sedan de vuxna hästflickorna fick mer tid, kanske då barnen blivit lite äldre och man etablerat sig på arbetsmarknaden, då kommer hästintresset upp igen. Samtidigt blir fritidsintressen allt viktigare i den postmoderna (urbana) människans vardag. Kvinnor som aldrig tidigare ridit får också upp ögonen för denna allt mer populära hobby och ridsporten upplever ett uppsving som aldrig tidigare skådats i Finlands historia. Tidsmässigt sammanfaller dessa processer och på 2000-talet är ridboomen ett faktum. Finland utmärker sig internationellt genom att vara det land som har procentuellt flest vuxna (kvinnliga) utövare.

⁴ sv. Jag tantar mig på buskis –finnhästar (suokki=suomenhevoneni) citat från webdiskussionen "tätratsastellijat ärsyttää !!!!" på www.Hevostalli.net

Ridskolorna blir fler och man byter ut ponnyer mot hästar för att kunna ta emot det ökande intresset bland vuxna ryttare. Vid Finlands Ryttarförbund börjar man oro sig över juniorernas möjlighet att utöva ridning i framförallt i huvudstadsregionen eftersom antalet ridlektionsplatser är begränsat och dessa nu köps upp av de vuxna kvinnorna som gärna satsar pengar på sitt nya fritidsintresse. Ridskolorna som tidigare fyllts av småflickor, har plötsligt en stor grupp vuxna kunder och det är en mycket mer medveten och krävande kundgrupp.

Även nya hästägare dyker upp i kölvattnet på denna boom och med dessa också nya praktiker och syften med hästhobbyn. Christopher Wegelius, en av Finlands mest framgångsrika och kända tävlingsryttare, myntar begreppet "tätiratsastaja" dvs tantryttare. Wegelius försöker beskriva problemet med en okunskap om hästskötsel som utmynnar i ett förmänskligande av hästarna. Detta begrepp används i en nedsättande och kritisk ton vilket genast får genklang på fältet. Begreppet börjar sedan leva sitt eget liv, och tantryttare, tanthäst mm är begrepp som allt mer frekvent används i ett vardagligt "hästspråk".

Men vem är egentligen tantryttare, och vad innebär termen? Jag har analyserat fyra stycken diskussionskedjor på tre olika diskussionsportaler på internet för att få en bild av begreppets implikationer⁵.

För en del verkar begreppet tantryttare vara en positiv term, något man identifierar sig med och kallar sig själv.

Kototallilla me kylläkin täditellään sisäpiirissä itteämme aivan avoimesti, ehkä juur tuon julkisen täditellyn tuoman huvin vuoksi. (Mikä TÄTI ratsastaja?)

Att identifiera sig med (och använda) den från början något nedsättande termen *tätiratsastaja* blir synonymt med ett avståndstagande till en hegemonisk riddiskurs där ambition och disciplin är centrala (jfr Brandt, 2005; Forsberg, 2007).

*Heppatäti says tätiratsastajat rules!
ai miksikö,no...koska niillä on kivaa ja ihanaa harrastaa hevosten kanssa,He voivat ostaa kivoja varusteita sävy sävyyn,koska heillä on siihen rahaa ja sopivasti lapsenmieltä.Heppatäti ei ymmärrä miksi kaiken harrastamisen pitää olla niiiin.. tavoitteellista.saa sitä höpsähtää,kun ei ole kun ukkokulta enää kotona,pitäähän sitä hellyyttä johonkin tuhlata. (Mikä TÄTI ratsastaja?)*

Tätimääritelmä onkin hankala. Yksi mikä on varma on tuo itsesuojeluvaiston herääminen. Ihan hullun hommaan en lähde minäkään... :D (Mikä TÄTI ratsastaja?)

Man motsätter sig dels idén om att strävsamt och disciplinerat träna för att bli en god ryttare (ett ideal från militären) och man tycker inte heller att man behöver övervinna sina

5 1) Hevoset ja Ratsastus- keskusteluryhmä > Mikä TÄTI ratsastaja? 6.2 2005-10.2 2005 (68 st inlägg)
2) Kouluratsastus.net > Täti-yms asiat 28.10 2006-2.11 2006 (35st inlägg)
3) Kouluratsastus.net > Mikä on täti? 11.11 2006- 22.1 2007 (23 st inlägg)
4) Hevostalli.net > Tätiratsastelijat ärsyttää!!!! 17.1 2007-18.1 2007 (59st inlägg)

rädslor t.ex. vad gäller hoppning eller att rida besvärliga hästar. Att kalla sig tantryttare blir därför något av en opposition mot en hegemonisk ridkultur. Flera skribenter menar att tantryttare inte handlar om kön eller ålder, utan att det är en inställning eller ett sätt att hantera och rida hästar.

*Kyse ei ole iästä eikä sukupuolesta, vaan tavasta käsitellä, hoitaa ja ratsastaa.
(Mikä on täti?)*

Täti on asenne. Joskus sillä voi nauraa itselleen, mut mun mielestä täti on tyytyväinen kun se köpsöttelee ilman sen kummempia tavoitteita. Tädillä on kalliit satulahuovat mut tunnilla se mieluemmin kulkee pitkällä ohjilla ja lörpöttelee opettajan kanssa. Tätiä ei haittaa vaikka hevonen lintaa ja täti voi jättää ratsastuksen väliin jos on kuraista ja polle on toisella puolella tarhaa. (Mikä on täti?)

Att vara tantryttare blir förutom avsaknad av stora ambitioner även synonymt med njutning och lyx; vacker (och dyr) utrustning verkar vara något som förknippas med tantryttarna. Något som förstås går helt i linje med en postmodern (city)kultur vad gäller fritid och att satsa på sin egen njutning. Detta i motsats till traditionell hästhållning där funktion och enkelhet brukar vara ledord i hästens och ryttarens utrustning.

Ainiin ja mikä tärkeintä! Täti on varustefriikki. Sitä ei ainakaan minun aikani ponitytöt voineetkan olla. Tädillä (ainakin tällä) ei voi kai koskaan olla liikaa kivoja, kivanvärisiä varusteita. Itselle ja heppaystävälle ;) (Mikä TÄTI ratsastaja?)

Tantryttare anses också förmänskliga hästen, man talar barnspråk och jollar eller sätter repliker i hästarnas mun. Hos sådana skribenter som ondgör sig över tantryttarna är kritiken främst att dessa inte har kontroll över sina hästar eftersom hästarna behandlas för mjukt eller som barn/leksaker.

Täti korostaa pehmeitä arvoja ja antaa hevosen kävellä ylitseen, koska on väkivaltaa opettaa se tavoille. Täti kysyy hevoselta mennäänkö tänään kentälle vai ei ja hevosen kääntäessä päätään kohti metsää, se "valitsee" maastolenkin tädin mielestä. Täti pistää hevosen päähän omia ajatuksiaan ja kuvittelee hevosen ajattelevan ihmisen tavalla. (Mikä on täti?)

Minusta täti on sellainen hevosen hoitaja/ratsastaja/omistaja, jolle hevonen vain iso söpö leikkikalua. Sellainen jota on kiva paapoa ja unohtuu, että kyseessä on 700-800 kiloinen suht koht vaarallinen eläin. Tätiys ei minusta ole mitenkään sidottu ikään vaan tapaan toimia hevosten kanssa. (Mikä on täti?)

Medan en del skribenter själva identifierade sig med begreppet tantryttare och såg det som befriande och oppositionellt, menar andra skribenter att begreppet är nedvärderande mot (rid)kvinnor i allmänhet.

Mutta aiheeseen: ollako vai eikö olla täti? Minä olen hevosnainen enkä täti, koska en halua lokeroon ja koska tunnistan kyllä naisten halventamisen. (Mikä on täti?)

Täti termihän lienee nimen omaan alkujaan ollut erään tunnetun esteherran laattima nimitys ja ikävä kyllä oli huumorintaju siten kuinka hyvä tahansa tädittelyllä on halventava merkitys. Ratsastus on naisvoittoinen harrastus. Miksi me naiset vähättelemme itseämme. En edes pysty kuvittelemaan, että joku mies tekisi saman. (Mikä on täti?)

Men begreppet kan också skapa en vi-dom uppdelning mellan ridande kvinnor; de som är och de som inte är tantryttare. En identifiering med och godkännande av den hegemoniska ridkulturen motverkar en placering i tantryttar-facket – alla hästflickor blir inte tantryttare.

Kaikista työistä ei tule tätejä. Itse olen ymmärtänyt CW:n täteilyn nimeksi toimintatavalle (hevosten inhimillistäminen yms.), joka ei välttämättä ole ikään tai sukupuoleen sidottua. Suurimmaksi osaksi "tädit" kuitenkin ovat, valitettavasti, keski-ikäisiä naisihmisiä. Olen itsekin aikuinen hevosnainen, mutta en koe CW:n tädittelyn koskevan itseäni tippaakaan, joten en siitä myöskään vedä herneitä nenukkaani. (Täti yms asiat)

Tantryttare är ett fenomen som uppkommer i de processer där den gamla manliga bruksdominerade hästhållningskulturen och den nya fritidscentrerade feminina möts. Ur diskussionerna kan man läsa en ambivalens mellan kulturell femininitet (vårda, gulla, mjukhet, estetisering) och kulturell maskulinitet (saklighet, tuffhet, rationalitet). Att termen anses nedsättande är just en del av denna friktion; ett förlöjligande av kvinnors hästhållning som faller tillbaka på ett kulturellt förminsande av kvinnors kompetens generellt. Bland de som ibruktagit ordet och stolt benämner sig själv *tantryttare* finns en oppositionell inställning; visst får vi lov att agera så här! Det blir en form av särartsfeministisk manifestation där man hävdar det "kvinnligas" rätt att få existera och till och med vara bättre än den traditionella hästhållningen. De kvinnor som motsätter sig termen vill framhålla faran med denna typ av förmänskligande och oansvarig hästhållning. Man befarar en degradering av hästhållningskunskapen och kulturen.

Det finns uppenbart ett behov av att förnya och reformera hästhållningskulturen, men risken är att den offras på ett särartsfeministiskt altare; i praktiker och retorik där kvinnor anses vara artsskilda från män och bärare av andra värden. Hästhållningen har inte bara skapats av män, utan också för hästar – den torde i största utsträckning vara en tyst kunskap om hur hästar bäst sköts och hanteras. Att förkasta denna som förlegad eller hård och byta ut dessa mot förmänskligande, mjuka och vårdande praktiker kan ha förödande konsekvenser eftersom hästar är stora, explosiva och potentiellt farliga djur. Förhoppningsvis leder diskussionerna och friktionerna snarare till en mer balanserad och modern hästhållning som är etisk och säker för både människor och djur. I bästa fall kan dessa processer snarare luckra upp en dikotom könssyn än att cementera den ytterligare.

Ridsportens udda fåglar – herrar till häst: en avslutande kommentar

Om över 95% av Finlands ryttare är flickor och kvinnor, vilka är då de 5% män som rider? Statistiskt kan fastslås att större delen av dessa är vuxna, andelen pojkar är ca 2 % av juniorryttarna. Bland de vuxna ridande männen finns de manliga tävlingsryttare eller professionella utövare som banat sin väg genom en allt mer femininiserad bransch. Ser man på toppskiktet även inom finsk ridsport finns det förvånansvärt många män med tanke på helhetsstatistiken. Detta kan bland annat förklaras av att ur ett europeiskt perspektiv är ridsporten trots allt inte femininiserad – och i Finland är fortfarande travsporten manligt dominerad. Kanske också de män som blivit "hästbitna" på allvar gjort sin hobby till ett yrke eller tävlingssatsning just för att bryta ner fördomar eller motstånd. Men det är givet att alla män i statistiken inte är professionella, utan självfallet finns det de herrar som rider t.ex. på ridskola. Vi vet inte mycket om dessa män, ingen forskning har hitintills fokuserat på den här gruppen. Det går däremot inte att förbise empiriskt fakta, så som att åtminstone en professor emeritus i landsbygdsforskning hör till nämnda grupp. Vad detta är en indikator på är således ännu fördolt i dunkel för vetenskapen.

Källor:

- Brandt, N. (2005). *Socialpedagogisk hästverksamhet. En diskursiv studie i verksamhetens organiseringsprocess*. Helsingfors: SSKH Reports and Discussion Papers 11/2005.
- Brandt, N & Eklund, E (2007). *Häst- människa-samhälle: om den nya hästhushållningens utveckling i Finland*. Helsingfors: SSKH Reports and Discussion Papers 1/2007.
- Brandt, N. (2008). *Trojanska hästar i stallet – hästflickors drivkrafter och könskonstruktioner*. Helsingfors universitet, Sociologiska institutionen: Avhandling Pro Gradu.
- Brandt, N.(2011). Hästbiten! Ridning som rekreerande och mobiliserande hobby. I: K. Andersson & E. Eklund (Red.). *Hästsam – konturer av en ny hästhushållning*. Helsingfors: SSKH Skrifter 29.
- Eklund, E.(2011a). Inledning. I: K. Andersson & E. Eklund (Red.). *Hästsam – konturer av en ny hästhushållning*. Helsingfors: SSKH Skrifter 29.
- Eklund, E.(2011b). Hästen i samhället – den finländska modellen. I: K. Andersson & E. Eklund (Red.). *Hästsam – konturer av en ny hästhushållning*. Helsingfors: SSKH Skrifter 29.
- Finlands Ryttarförbund www.ratsastus.fi
- Forsberg, L. (2007). *Att utveckla handlingskraft. Om flickors identitetsskapande processer i stallet*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Lirama <http://lirama.net> 23.11 2011
- Mauranen, T. (1999). Puuta, heinä, hevosa – talous ja tie 1800-luvun alkupuoliskolla. I: T. Mauranen (Toim.). *Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta*. Helsinki: Edita.
- Nikku, N. (2005). Stallkulturen som arena för flickors identitetsskapande. *Sociologisk forskning* (4), 29–34.

Att värdera naturen

Natura 2000 – Långviken som tröskelfråga¹

Ville Klemets

Natura 2000 i Finland

Finlands preliminära förslag beträffande mark- och vattenområden till den Europeiska Unionens naturskydds nätverk Natura 2000 blev klart vid årsskiftet 1995/1996 (Miljöministeriet [MM], 1996). Vad ministeriets pressmeddelande beskrev var att förslaget skulle ses som halvfärdigt emedan det bestod av enbart befintliga av statsrådet godkända skyddsprogram och nationella skyddsområden (nationalparker och dylikt). Sammanlagt 370 områden med en total areal på 2,4 miljoner hektar. Fler skyddsområden skulle framöver av behövliga skäl adderas till förslaget. Framför allt skulle ett senare "slutligt förslag" också innefatta områden som inte var statligt ägda – allt för att enligt naturskyddsdirektivets förpliktelser upprätta ett förslag som för Finlands del garanterar skyddet av för unionen viktiga naturtyper och arter (ibid.).

För att garantera fullföljandet av ett dylikt åläggande meddelade ministeriet att arbetet med att slutföra det preliminära förslaget skulle fortgå under år 1996 och stå klart samma år. Den totala arealen skyddad mark av Finlands yta skulle då vara ca 11 procent (MM, 1997a).

Korpo Långviken

Det är således under år 1996 som de regionala miljöcentralerna i intensiv takt kompletterar Finlands områdesförslag genom att (inventera och) föreslå att ett antal privatägda markområden adderas till förslagslistan. Det är i den här listan och i denna kategori man första gången kan stava sig till Korpo Långviken. Några kartor, dvs. detaljerade områdesförslag erhålls inte ännu i det här skedet. Den preliminära förslagslistan som ministeriets överinspektör informerar om (i ett telefonsamtal till Korpo kommun) är daterad den 22 oktober 1996 och för Långvikens del, som alltså finns "medlistad", utges följande

---

¹ Texten är en tidigare opublicerad empirisk studie skriven år 2002 som en del i det av Erland Eklund ledda forskningsprojektet "Implementeringen av Natura 2000 i Finland" vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Studien sträcker sig mellan perioden 1996–2002 även om Långdansen kring Långviken fortsatt ännu fram till år 2007 och i dags datum (december 2011) återfinns på Miljöministeriets förslagsbord.

information: "F10200121, SCI B, Korppoon Långviken, Marilot, Vesilaki AMO 6, Korppoo" (Sydvästra Finlands miljöcentral [LOUS], 1996).

Frågan markägarna och kommunens tjänstemän ställdes inför var hur de framlagda uppgifterna om Långviken i det här skedet skulle tolkas? Vilken tolkning kommunen i det här skedet gör må bli osagt, men informationsmässigt kan ännu inte mycket ha utlästs av definitionerna. För det första finner man i listan ännu inga skyddsmotiveringar, dvs. naturvetenskapliga kriterier för legitimering av förslaget. Det som däremot nämns är att Långviken typifieras enligt "områden av gemenskapsintresse, områden i Natura 2000 nätverket enligt habitatdirektiv" (SCI). Att vattenlagen benämns som status för Långvikens del kan kommunen också tolka, men den punkten vållar samtidigt en del förvåning i de kommunala tjänstemännens led, vilket också framgår ur senare dokumentation. Några svar på vad som härvidlag med vattenlagen avsågs, kan kommunen knappast ha fått, eftersom frågetecknen kring den punkten kvarstod ännu i kommunens Natura utlåtande per den 18 juni 1997. Med andra ord kan kommunens tjänstemän, än mindre eventuella markägare vid det här laget (hösten 1996) haft kunskap om grunderna varför Långviken föreslogs som skyddsområde. Likväl var det ett faktum, Långviken föreslogs nu som skyddsområde i nätverket Natura 2000.

Det är alltså kommunen som först nås av Långviken-informationen och värt att notera är att det för kommunerna i det här skedet inte bereds några möjligheter att föra informationen vidare till de berörda markägarna. Orsaken till att kommunerna inte bereddes denna möjlighet framgår inte direkt ur tillgänglig dokumentation eller gjorda intervjuer. En möjlig tolkning på varför så var fallet finns kanske ändå dels i det rådande juridiska vakuum i vilket miljömyndigheterna vid den här tidpunkten bedrev förberedelserna för ett finländskt Natura 2000 förslag. Den gällande naturskyddslagstiftningen gav inte de regionala miljöcentralerna befogenheter att föra ärendet längre än vad nu var fallet. En annan förklaring varför kommunen inte bereddes möjlighet att delge uppgifterna till berörda markägare finner vi måhända i det faktum att den föreslagna listan med skyddsobjekt i många fall (Långviken som ett tydligt exempel) var bristfällig. Bristerna handlade främst om avsaknaden av skyddsmotiveringar (se t.ex. myndigheternas anmärkningsskrifter i april 1997). Hur skulle föreslagna områden kunna presenteras för markägarna om orsakerna till skyddet stod oklara? Oklara skyddsmotiveringar betydde dels avsaknad av legitimerande fakta och som ett resultat av en dylik brist också ett tomrum i fråga om hur Natura 2000 skulle komma att påverka specifika markområden (och aktiviteten kring dem). Utan orsak till varför skydd är nödvändigt kan heller inga svar ges på vad skyddet för med sig. Bristerna i den regionala miljöcentralens (förslag till) skyddslista kunde kommunen inte göra så mycket åt, och från myndighetshåll lugnas man med orden:

Såsom jag redan nämnde är hela programmet tillsvidare under förberedelse och ett konkret förslag blir troligen färdigt först i december. (LOUS, 1996)

Signalen som ges från miljöministeriet och den regionala miljöcentralen är att förberedelserna inför tillkännagivandet skötts under stor press, men att processen kommer att ske inom de korrekta ramarna.

Det formella informationsflödet inleds

Det dröjer ännu två månader och i slutet av februari år 1997 postas till kommunernas förvaltningar, också till Korpo kommun, en inbjudan (LOUS, 1997a) om en förhandlingsdag mellan kommunerna och den regionala miljöcentralen angående publiceringen och tillkännagivandet av Natura 2000-förslaget. Till mötet vill de regionala myndigheterna att en till två tjänstemän från varje kommun skall infinna sig. Korpo kommun representeras av lantbrukssekreteraren och kommundirektören. Förhandlingsdagen, eller åskådligare beskrivet "informationsmötet" hålls i Åbo den 14 mars och under mötet underrättas kommunernas representanter om Naturaförslagets stundande kungörelse, som enligt utsago skall ske genom ett meddelande på kommunernas anslagstavlor tre dagar efter förhandlingsdagen, den 17 mars 1997. Den officiella tiden för inlämnade av anmärkningar på miljöcentralens förslag uppges vara den samma som tiden för påseendet av förslaget, alltså 17.3–16.4.1997. Åter igen lyfts den pressade tidtabellen upp och kungörelsetiden föreslås börja tre dagar efter informationsmötet (ibid.). Av någon anledning håller den här tidtabellen ej och som kungörelsetid och besvärstid utfärdas slutligen perioden mellan 7.4–6.6.1997 (LOUS, 1997b).

Nya utkast och Kungörelsen i april 1997

Nytt preliminärt material angående skyddsområdena delades ut vid informationsmötet den 14 mars (LOUS, 1997c) och här presenterades Långviken i samma form som i anslutning till telefonsamtalet den 30 oktober 1996 (LOUS, 1996). Ett tillägg hade dock gjorts, nu framgick nämligen arealen på skyddsområdet, dvs. 143,69 ha. Försättningsvis förblir skyddsorsaken oklar också om man nu vet att skyddet berör hela viken inklusive angränsande markområden (bl.a. Marilot). Då själva kungörelsematerialet anländer Korpo kommun den 3 april 1997, presenteras Långviken försättningsvis i skyddslistan med samma kriterier (LOUS 1997b). På två punkter skiljer sig listfaktat dock. Dels har anmärkningen om program/planer, dvs. noteringen: "vattenlagen" tagits bort, och dels har språket nu bytts ut till svenska.

Det informationstillägg kommunen och markägarna väntat på, dvs. förklaringen på vilka grunder Långviken föreslås som skyddsområde hoppas man nu finna i den bilaga som specifikt behandlar Långviken. I det nya kungörelsematerialet ingår nämligen för första gången områdesspecifika dokument. Värt att notera här är förutom områdesbeskrivningen också skillnader mellan den finskspråkiga och svenskspråkiga versionen av samma dokument (det finskspråkiga dokumentet är daterad en dag tidigare):

Långviken är en lång, smal vik, som tränger sig djupt in i Korpo huvudön. Viken representerar habitatdirektivets naturtyp: boreala smala vikar i Östersjön. (LOUS, 1997d)

Långviken on pitkä ja kapea murtovesilahti, jossa useat kynnykset erottavat lahden osiin. (LOUS, 1997e)

I pressmeddelandet där Miljöministeriet tre dagar innan kungörelsens första dag informerar om själva kungörelsetiden, behandlas också målsättningarna med Natura 2000 – nätverket och kriterierna för val av Natura 2000 – områden. Områdena sägs ha valts på "naturvetenskapliga grunder, i enlighet med naturdirektivets krav". I valet av områden har man enligt utsago använt sig av tidigare inventeringar som gjorts vid arbetet med naturskyddsprogrammen (MM, 1997a).

Kungörelsen och den första anmärkningsrundan

Kungörelsen och de områdesspecifika uppgifterna tas i Korpo emot med blandade känslor och osäkerheten tilltar. Nu har man alltså fått svart på vitt med vilka kriterier Långviken skall skyddas, men samtidigt har man ingen aning om hur det hela skall tolkas. För att råda bot på den nyuppkomna situationen (inklusive oklarheterna med Långviken) efterlyser Korpo kommun att ministeriet ska ordna ett separat informationstillfälle kring Natura 2000. På grund av olika omständigheter infaller mötet först tre dagar innan den sista anmärkningsdagen, den 3 juni 1997.

Vid det här laget har en viss irritation och osäkerhet spridits bland flertalet markägare i Korpo, och då speciellt hos de berörda markägarna kring Långviken. Dels är man förvånad över att inga markägare kontaktats under beredningen av förslaget, dels är man irriterad över informationsflödets vägar. En kungörelse på kommunens anslagstavla anses inte vara tillräcklig i så pass avgörande frågor som ett inrättande av naturskyddsområde mitt i bosättningsområde skulle utgöra. Förutom att markägarna och så även kommunen ser sig tvetydigt behandlade och förbigångna, ifrågasätter man samtidigt den givna informationens karaktär, eller snarare avsaknaden av information. Den information om orsakerna till skyddet som fanns inskrivet i skyddsförslaget för Långvikens del betecknas som obefintlig och diffus. Samtidigt efterlyser markägarna och kommunen svar på vilka konsekvenser ett skydd av markområdena för med sig.

I den svenskspråkiga skyddsmotiveringen eller områdesbeskrivningen (LOUS, 1997d) framgår alltså att Långviken "är en lång, smal vik, som tränger sig djupt in i Korpo huvudön" och att viken "representerar habitatdirektivets naturtyp: boreala smala vikar i Östersjön" etc. och i den finskspråkiga versionen talas det om avskiljande trösklar. Vad markägarna förundrar sig över är förstås konkret inte själva beskrivningarna, utan snarare vad som döljer sig bakom beskrivningarna. På vilka kriterier har områdesbeskrivningen gjorts, och vad är det i dessa beskrivningar som legitimerar ett skydd av hela viken med angränsande landområden? Dels betvivlar man på markägarhåll helt enkelt områdesbeskrivningens korrekthet och dels har man svårt att förstå hur dylika kriterier kan ge myndigheterna rätt att skydda specifikt den här viken. Fortsättningsvis är man parallellt förundrad över skyddets konsekvenser. Samtidigt har man svårt att omfatta vad skydd med hänvisning till vattenlagen egentligen innebär, emedan vattenlagens bestämmelser redan råder på alla vattenområden. Beskrivningarna ter sig diffusa.

Vid den första officiella anmärkningsrundan skrevs för Långvikens vidkommande således en hel del anmärkningsskrifter, och för markägarnas del kan noteras en aktiv grupp om ca.15 personer. Ur Korpo kommuns anmärkning ("övriga anmärkningsskrifter") angående förfaringsättet och substansen i det första Natura 2000 – förslaget, dvs. från denna första anmärkningsrundan kan följande kommentarer noteras:

Beteckningarna i Natura 2000 kartorna är inte i tillräcklig utsträckning förklarade. Det är i praktiken omöjligt för markägare att veta enligt vilka grunder ett visst område skall skyddas. [_]

Ett minimikrav ur rättsskyddssynpunkt är att den markägare, vars marker eller vattenområden föreslås skyddade bör kunna få reda på orsakerna till skyddsåtgärderna.[_]

Enligt Natura 2000 förslaget föreslås vattenområden bli skyddade enligt bestämmelserna i vattenlagen. Detta är obegripligt, då alla vattenområden lyder under bestämmelserna i vattenlagen. [_]

Förslaget till Natura 2000 innehåller synnerligen knappa uppgifter om konsekvenserna av skyddet, dvs. vilka begränsningar på området användning detta medför. (Korpo kommun, 1997)

Kommunens åsikter angående den regionala miljöcentralens förarbete och förfaringsätt i det första Natura 2000-förslaget är påfallande kritiska. Kommunens anmärkning måste ses i ljuset av närheten till de berörda markägarna samtidigt som förslaget också berör kommunens egna områden och kommunal markplanering. En reaktion på det faktum att kommunen som den lokala myndigheten närmast markägarna i och med Natura 2000 hamnar i en mellanhandsposition där kommunen å ena sidan representerar myndighetsnivån med egna naturskyddsbefogenheter och å andra sidan en närdemokratisk institution med starka kopplingar till invånarna. Eftersom skyddsförslaget från miljöcentralerna kungjordes på kommunernas anslagstavlor, och eftersom kommunerna tillsammans med markägarna innehade en stor kunskap om närområdets markområden i kombination med att informationen i det första Naturaförslaget var knapphändigt, blev kommunen den enda institutionen där markägarna kunde tala ut om Natura 2000 förslagens konsekvenser och legitimitet. Dessutom hade en del av informationsansvaret för Natura 2000-processen lyfts över på kommunerna (LOUS, 1997f). Markägarna försökte parallellt få information direkt från den regionala miljöcentralen, utan att lyckas. Man hade efterlyst inventeringsprotokoll och andra dokumentationer som skulle verifiera skyddsförslagen beträffande Långviken. Sådana officiella dokument hade inte presenterats. Det var hos den kommunala myndigheten markägaren därmed kunde diskutera skyddsförslagens nödvändighet och i vissa fall t.ex. jämföra de statligt föreslagna skyddsområdena med de kommunalt uppställda skyddsområdena i kommunens aktuella strandgeneralplanering. För Korpo kommuns del stred Natura 2000 förslaget mot den nyss kommunalt uppställda och kommunalt och statligt framtagna strandgeneralplanen för Korpo södra skärgård. Strandgeneralplanen var som bäst vid miljöcentralen för ett slutgiltigt godkännande. I kommunens anmärkning poängteras således följande:

Förslaget till Natura 2000 nätverksprogram avviker på flera punkter från denna delgeneralplan. Om dylikt förfarande godkänns innebär detta att kommunens markplanering blir omöjlig och helt mister sin trovärdighet. (Korpo kommun, 1997)

Kommunen som den både fysiskt och institutionellt närmaste myndigheten och som förmedlare av den statliga beslutsfattningen försökte inom sina befogenheter betjäna markägarna, men i praktiken var detta ett svårt arbete eftersom kommunens tjänstemän inte satt inne med mer information än markägarna själva.

Ur den kommunala anmärkningskriften (Korpo kommun, 1997) hittar man även felaktiga antaganden, vilket kunde ses som en konkret indikator på att kunskapsnivån på den kommunala nivån angående Natura 2000 -processens teknikaliteter inte var hundra procentig och en uppenbar risk för missförstånd och feltolkningar förelåg. Det kunde tyckas att kommunen t.ex. borde ha varit medveten om att de föreslagna vattenområdena ingalunda skulle skyddas på basen av vattenlagen, utan att vattenlagen, precis som kommunen i själva verket konstaterar, redan råder över de berörda områdena. Vattenlagens tillämpning skulle inte komma att påverka aktiviteter kring vattendragen mer än tidigare. I listan på de föreslagna områdena, t.ex. för Långvikens del, är Vattenlagen inte inskriven som bestämmelse för skyddet, utan som ett konstaterande av rådande "skyddsstatus". Kommunen blandar samman skyddsstatus och skyddstyp. Huruvida detta sker på grund av att miljöcentralen delgivit kommunen och för den delen även markägarna bristfällig information eller om orsaken går att finna på annat håll är svårt att påvisa. Att ändå i en anmärkningskrift påstå att miljöcentralens förfarande på denna punkt är "obegriplig", indikerar ändå att utrymme för feltolkningar har funnits. I fallet Långviken figurerar vattenlagen i det två första utkasterna av det preliminära förslaget, dvs. den 22 oktober 1996 och den 12 mars 1997. Däremot nämns vattenlagen inte i den slutgiltiga förslagslistan den 27 mars 1997. Intressant är också det att vattenlagen nämns i den finskspråkiga områdesbeskrivningen i den officiella kungörelsen, men inte i den svenskspråkiga versionen. Hur som helst har vattenlagen ingen annan betydelse för Långvikens del än att de befintliga vattenområdena redan berörs av vattenlagen. Skyddsmotiveringen bygger helt och hållet på idén om att Långviken utgör ett markområde, som i enlighet med habitatdirektivet kan ses som en representativ naturtyp och vara "ett område av gemenskapsintresse". Vad denna typ av missförstånd, eller utrymme för olika tolkningar indikerar är måhända främst avsaknad av ett helhetskunnande över vad allt Natura 2000 innebär. Myndigheterna (miljöministeriet) lyckas inte beskriva Natura 2000 - nätverket, som det breda projekt, med talrika nyanseringar det de facto utgör. Projektet presenteras i förenklad form och uttrycks i samma anda som det "klassiska naturskyddet". Huruvida detta kan ses som ett medvetet drag, som ett misslyckande i beskrivningarna, eller som ett omedvetet tecken på ett dominerande paradigm eller förvaltningskultur inom miljö- och naturskyddsförvaltningen är frågor som bör dryftas.

Landskapsförbundets anmärkning upprepar och förstärker den kritik Korpo kommun ställt mot Natura 2000 - processen. Dels konstaterar förbundet att miljöcentralen i brådskan inte använt övriga myndigheters eller de berörda parternas sakkunskap. Då förbundet försökt skriva en egen anmärkningskrift angående förslaget, har man dessutom stött på samma problem som både kommunen och markägarna själva konstaterar. Själva materialet om områdesreserveringarna för Natura 2000 visar sig vara svårtolkade och bristfälliga. Speciellt riktas kritik mot den strikta tidtabellen i relation till de områden som föreslås som nya skyddsområden (t.ex. Långviken)

Om man alltså vill framskrida i den föreslagna tidtabellen, borde en inskränkning av Natura-områdena övervägas att gälla enbart redan tidigare genom plan eller på annat sätt skyddade områden eller staten tillhöriga områden... (Egentliga Finlands förbund, 1997)

En gemensam anmärkningskrift underskriven av 16 berörda kommuninvånare (markägare), daterad den 24 maj 1997:

Att Långviken är en långsträckt vik är heller ingenting speciellt. Sådana vikar finns ju på många håll i skärgården. Långviken utgör inte heller någon speciell miljö, som skulle vara enastående i hela Europeiska Unionen. Den är inte någon s.k. fågelrik havsvik och den har heller aldrig ingått i något skyddsprogram... (Markägare 5)

Ett anmärkningsvärt avsnitt ur markägarnas anmärkningskrift, är stället där markägarna talar om det faktum att Långviken är en "långsträckt vik" och att en sådan vik inte är något speciellt. Det intressanta i kontexten är detaljen att markägarna i det här skedet inte nämner de sk. trösklarna i viken. Trösklarna blir nämligen huvudfrågan först senare i processen. Är det vi här ser, en beklaglig språklig dimension? Har områdesbeskrivningarna som kungjordes i april 1997 i substans skiljt sig från varandra? (Den finskspråkiga versionen, som tidigare konstaterat, nämner trösklarna samtidigt som den svenskspråkiga versionen av någon anledning är mer kortfattad och saknar beskrivningen om trösklar)

Anmärkningskrifterna som markägarna kring Långviken sänt till Sydvästra Finlands miljöcentral betecknar för det första en stor förvirring kring de grunder och den text skyddsförslaget av Långviken baseras på. Hur kan Långviken skyddas med hänvisning till vattenlagen, då alla vattendrag i sig redan berörs av vattenlagen, frågar sig markägarna. Hur kan just denna vik utgöra ett gemenskapsintresse på Europeisk nivå med de skyddsmotiveringar som lagts som grund för skyddet? Att skydda viken med vanliga skärgårdsfåglar som finns överallt längs hela den finländska kustremsan är svårt att förstå. I den situation då frågorna kring skyddet i sig och framför allt konsekvenserna av skyddet är som störst försöker markägarna vända sig till de myndigheter som utarbetat förslaget, att Långviken skall bli Natura 2000 - område, men inga svar ge

Skärgårdsdelegationens anmärkning är även den en upprepning av kritiska ordval beträffande förfarandet kring Natura 2000. Skärgårdsdelegationen tar samtidigt fasta på själva skyddsgrunderna, dvs. det faktaunderlag som står som grund till motiveringarna varför skydd är nödvändigt på de olika föreslagna områdena. Speciellt uppmärksammar man hur dessa brister påverkar utvärderingen av de nyföreslagna skyddsområdena (jfr Långviken) (Skärgårdsdelegationen, 1997).

Reaktionerna på den första anmärkningsrundan

Kort efter den sista anmärkningsdagen/kungörelsedagen informerar Miljöministeriet att sammanlagt 13 480 anmärkningar och ställningstaganden influtit under tiden mellan 7.4 och 6.6 1997 gällande Finlands preliminära Natura 2000 - förslag. Ministeriet betonar samtidigt hur liten andelen nya områden förslaget innehåller, dvs. under 5 procent, eller räknat i areal ca 143 000 hektar. Av dessa områden är 107 000 hektar privata mark-

områden och den återstående arealen statlig mark. I samma meddelande där den stora mängden anmärkningar framgår, meddelas också att man nu, från och med juni 1997, tillsatt en ministerarbetsgrupp som deltar i Natura 2000 – arbetet. (MM, 1997b). Till ordförande i gruppen tillsätts miljöminister Pekka Haavisto och gruppens övriga medlemmar är justitieminister Kari Håkämies, jord- och skogsbruksminister Kalevi Hemilä, social- och hälsominister Sinikka Mönkäre, minister Terttu Huttu-Juntunen och inrikesminister Jan-Erik Enestam. Frågan har nu fått en tydlig släng av politisk karaktär.

Också i det här skedet betonar ministeriet att de föreslagna områdena har valts på naturvetenskapliga grunder. Behandlingen av anmärkningarna sägs tidsmässigt fortskrida så att Finlands förslag skulle vara klar för godkännande i statsrådet hösten 1998 (ibid.).

Pga. antalet anmärkningar, och flertalet kontroversfyllda fall (vilket också tillsättningen av en politiskt representativ ministerarbetsgrupp indikerar) blir behandlingen av Finlands Naturförslag längre än planerat. I mitten av januari 1998 presenterar miljöministeriet genom de regionala miljöcentralerna ett antal kompletteringsområden (13 st.) och informerar samtidigt att de flesta anmärkningar nu är genomgångna. Flertalet områden sägs påverkas, dvs. justeras, men publiceringen av dessa justeringar låter vänta på sig:

Alueelliset ympäristökeskukset ovat etukäteen selvittäneet maanomistajien suhtautumista täydennysalueiden sisällyttämiseen Natura 2000- verkostoon. Ehdotukseen ei ole otettu alueita, joiden mukaan ottamiseen maanomistajat ovat suhtautuneet yksiselitteisen kielteisesti (MM, 1998a).

Nu börjar dimensionerna av Natura 2000 – processen klarna. Inte bara har antalet anmärkningar och skrivelser engagerat rekordmånga markägare och myndigheter. Nu dröjer arbetet med anmärkningarna av en förvaltningsmässigt sällan skådad process där landets ledande tjänstemän och en stor del av regeringsministernivån förslag på förslag går igenom markområden. Anmärkningsvärt är också hur aktivt allmänheten kontaktat enskilda ministrar angående föreslagna områden. Övriga områden var stor även på den regionala mellannivån, då miljöcentralernas tjänstemän på begäran av statsrådet nu kontinuerligt fick lov att sitta med som informationsförmedlare på ministerarbetsgruppens möten, förmedlare av den kunskap de besatt i egenskap av de tjänstemän som stod bakom områdesförslagen:

det är enastående att hur många markägare har tagit del.. tagit kontakt med någon minister, jag har nämligen varit med i de här mötena som naturministergruppen hade, när det var fråga om vårt förslag och det var, om man nu säger att det var inte någon demokratisk behandling så har dom inte rätt, dom vet inte om.. praktiken, det var någon minister och han gick igenom sin lista, okej, "sen här är den här maanomistaja Meikäläinen som har påstått att på hans områden finns såna", så att gå dit in i mötet det var.. Du måste veta allt, att hela tiden telefonen var med, så att du kunde ringa till någon här så att man hade möjligheten att kolla, när jag var med där i mötena... så var här andra tjänstemän satt vid telefonen och när vi ringde så dom hade möjligheten att kolla de här uppgifterna... (Tjänsteman 5)

Förutom att de regionala miljöcentralernas tjänstemän tidvis satt med i ministerarbetsgruppens möten, förbereddes mötena tillsammans med ledande tjänstemän från ministeriet:

...vi gjorde mycket övertidsarbete och sen också visste att de här ärendena skall genomgå mycket noggrant, det var ministeriet var här... naturchefen... och också alla de här förnämsta biologerna.. den mest hur skulle jag säga,? "kärki" där i miljöministeriet.. och på det sättet dom gick igenom de här förslaget mycket noggrant, de var, vi hade tre möten och vi tycker här att de här grunderna att förkasta vissa avgränsningar, de var inte ens biologiska men det är en annan sak [_] okei välillä istuttiin kello neljään viiteenkin... ja sitten och efter det kom den här ministerarbetsgruppen och det var överraskande, med en sådan noggrannhet, man har tid i regeringens att gå igenom de här olika områdena, område per område. (Tjänsteman 5)

Ministerarbetsgruppen samlades hela 22 gånger med anledning av det preliminära förslaget (MM, 1998b) och mötena förbereddes i ett flertal möten i samråd med ledande tjänstemän från miljöministeriet och de regionala miljöcentralerna. Kontroversiella fall genomgicks minutiöst och ministrarna reserverade anmärkningsvärt mycket tid till dessa möten. I vissa fall var ministrarna speciellt måna om att specifika, mycket uppmärksamhet erhållna områden skulle behandlas. Mötena, eller delar av de beslut som görs här uppfattas av de regionala tjänstemännen, i vissa fall som inkorrekta.

Det projekt, som i EU:s direktiv beskrivs, som ett naturvetenskapligt projekt, där den biologiska mångfalden skall bibehållas med beaktande av ekonomiska, sociala, kulturella och regionala behov (Rådets direktiv 92/43/EEG), och som av det finska miljöministeriet omskrivits till att handla om naturvetenskaplig kunskap, förvandlas nu när kritiken växer och bristerna i behandlingen uppdragas till en politisk fråga av första klass. En politiskt tillsatt ministerarbetsgrupp tar över ansvaret, och börjar syna Natura 2000 med tillspetsade glasögon och med ett politiskt ansvar på nacken.

En annan ledande tjänsteman beskriver politikens betydelse i naturskyddsprocesser med följande ord:

I Finland är det viktigt att det är politiska beslut, inte myndigheternas beslut att något område fredas... det tycker jag är bra hos oss...(Tjänsteman 7)

Samtidigt talar samma myndighetsperson i ledande ställning om den legitimerande naturvetenskapliga kunskapen, som tillräcklig för att välja de rätta områdena, eller att "hitta allt väsentligt". Här förklaras processens gång, så att beredningsarbetet står på naturvetenskapliga grunder och att beslutet görs på politisk nivå. Slutresultatet handlar om en sammanjämkning av experternas och politikernas uppfattning.

Processen gång var sådan att möjlighet eller tid till förändringar tycktes lysa med sin frånvaro: Tåget hade redan gått. Förslagen låg redan på behandlingsbordet och ministeriet försäkrade allmänheten om att alla förslag gjorts på basen av vetenskapligt underlag. Det som ändå nu en bit in i processen börjar klarna är att behandlingen av Natura delvis legat på svaga grunder. Det är något som inte får överdivas, ej heller underskattas eller

fördunklas trots att eller kanske eftersom ramarna juridiskt sätt i de flesta fall uppnåtts (de flesta domstolsärenden kring Natura 2000 har t.ex. i ett senare skede slutat med att markägarnas krav avslagits). Erfarenheterna resulterar inom miljöministeriet och de regionala myndigheterna i en viss försiktighet med kompletteringsförslagen, och för första gången nämns alltså att inga nya områden tas med i kompletteringen där markägarna entydigt är emot förslagen. Hur ett dylikt löfte förankrats och hur tjänstemännen i praktiken tänkt genomföra de fortsatta kompletteringarna med en dylik måttstock framgår däremot inte. I pressmeddelandet 19 januari 1998 sägs heller ingenting om hur redan föreslagna områden som stött på bred kritik skall behandlas (förutom att alla beslut görs på naturvetenskapliga grunder). Tolkningen av dokument och intervjuer ger en bild av att ministeriet överrumplats av den stora vågen kritik och att det politiska trycket vuxit sig så stort, att man nu gått inför att betona hur kommande beslut kommer att göras i en dynamisk anda. Det som dock fortfarande fattas är en bredare diskussion, om vad Natura – processen egentligen indikerar och med vilka linjedragningar man de facto gått in för vid planeringen av Finlands preliminära förslag.

Kompletteringsförslag och svar på anmärkningarna

Kompletteringsförslaget i januari 1998 kan härledas ur olika omständigheter kring fågel-skyddsdirektivet (uppdagade brister i förslaget) och resulterar i en oväntad andra anmärkningsrunda i början av år 1998 (20.1 – 20.2.1998). Den extrainsatta anmärkningsrundan är till för markägare som berörs, men Långvikarna sänder trots det in en extra anmärkning, en anmärkningsskrift som långt baserade sig på samma text som den första anmärknings-skriften:

..och då lämna vi in en ny anmärkning där vi då hade tagit fram lite mer fakta än förra gången, men i alla fall... (Markägare 1)

Korpo kommun upprepar här sin ståndpunkt och ställer sig fortsättningsvis mycket kritiskt till Natura – förslaget:

Korpo kommun kan inte acceptera skydd som strider mot delgeneralplanen eller skydd som förverkligas utan privata markägares samtycke. Korpo kommun motsätter sig även upprättandet av skyddsområden där det inte finns dokumenterade skyddsgrunder. (Korpo kommun, 1998a)

En kort tid efter kompletteringsrundan fick markägarna via politiska källor kännedom om att nya omständigheter kring Långviken presenterats på Ministerarbetsgruppens möte den 4 mars 1998.

Finlands miljöcentral... ha komi fram ti att.. Långviken e mycket unik, för den har trösklar i bottne, och vikar med trösklar e mycket sällsynta. (Markägare 2)

Och mycket riktigt, i ett dokument som forskare från Finlands miljöcentral (SYKE) delat ut under Ministerarbetsgruppens möte den 4 mars framgår det att Långviken kan klassas

till en "smal bräckvattensvik" och att dylika naturtyper i en Boreal Östersjökust är sällsynta och dessa bör skyddas eftersom de ofta är hårt belastade av användning vilket försvagar vattnets kvalitet (Ministerarbetsgruppen, 1998).

Hur det än förefaller med frågan huruvida markägarna vetat om trösklarna eller inte, så innebär SYKE:s expertutlåtande att naturtypen som Långviken sägs tillhöra nu fått en "stabil naturvetenskaplig grund". Det legitimerande faktaunderlaget har i efterskott getts en beskrivning och definition. Samtidigt bör noteras att benämningen enbart är en beskrivning av naturtypen. Den naturvetenskapligt färgade förvaltningsprocessen bör i det här skedet ännu inte blandas ihop med den reella naturvetenskapligt legitimerande nivån. Dvs. huruvida Långviken de facto kunde klassas till gruppen 1650, "Smala vikar i boreal Östersjökust". Den här distinktionen i skyddsprocessens gång är viktig att notera i Långvikens fall eftersom det senare kommer att visa sig att några inventeringar angående trösklar i det här skedet inte utförts i Långviken.

Den första april 1998 informerar ministeriet att de sista "problematiska områdena" nu behandlats klart av ministerarbetsgruppen och man ämnar sända ut svaren på alla anmärkningar (MM, 1998b). Enligt utsago kommer dessa brev sammanfatta en områdesminskning av 1997 års förslag med 7,5 procent. Markägarna ges ännu en möjlighet att (inom tre veckor) sända in anmärkningar på dessa svarsskrifter och enligt miljöministeriets meddelande kommer även dessa anmärkningar att behandlas av ministerarbetsgruppen.

Kommunen kommenterar förslaget till Miljöministeriet än en gång i maj 1998 med att betona att skydd som förverkligas utan privata markägares samtycke inte är accepterat. Också Långviken omnämns:

Rättskyddet kräver att mark/vattenägarna exakt får besked om vilka naturtyper och arter på just deras marker/vattenområden som motiverar ett infogande i Natura 2000. Enligt de uppgifter kommunen erhållit har dylika svar eller vetenskapliga utredningar inte erhållits (t.ex. stora delar av Skärgårdshavet och Långviken). (Korpo kommun, 1998b)

För Långvikens del innebar de utsända breven ett svar på att vissa angränsande markområden skulle tas bort. Viken i sig fanns dock kvar som föreslaget skyddsområde:

Områdets areal utgörs av Långvikens vattenområde. Långviken är en lång, smal vik med en botten som har flera trösklar som förhindrar vattenuväxling. Dylika vikar med trösklar är sällsynta i Finland [_] De anmärkningar (5st.) i vilka krävs utslutande ur förslaget till nätverket Natura 2000 har inte föranlett åtgärder. Området representerar habitatdirektivets naturtyp boreala smala vikar i Östersjön och dess införlivande i förslaget är ytterst viktigt för uppnåendet av en gynnsam skyddsnivå för naturtypen. (LOUS, 1998)

Tålmodet och förtroendet tryter

Under vårens lopp år 1998 har markägarnas irritation över obesvarade frågor eller svårtolkade svar nått den nivå att förtroendet till miljömyndigheterna börjar tryta. Dels hade markägarna enbart via omvägar kunnat ta del av den information Finlands miljöcentral presenterat den 4 mars under Ministerarbetsgruppens möte – information där Långvikens karaktär beskrivs (trösklarnas betydelse). Det andra irritationsmomentet var det sena informationsmötet, där man dessutom kände att man inte fick svar på ställda frågor. Den slutliga niten, säkerligen den utlösande faktorn för uttalad och medialt uppmärksam kritik var det officiella svar på anmärkningarna man nu i mitten av april erhållit från de regionala miljöcentralerna. Nu hade man från markägar- och kommunalt håll med alla tänkbara medel försökt nå myndigheterna på regional och nationell nivå. Man hade försökt tolka de svar man fick, utan att riktigt förstå innebörden med de svar som gavs. Man hade också flera gånger, både muntligt och i skrift försökt få svar på hur myndigheterna på vetenskapliga grunder kan legitimera ett skydd av Långviken.

För att ytterligare få klarhet i de ospecifika bakgrundsfaktorerna ville markägarna nu ta del av myndigheternas biologiska inventeringsprotokoll angående Långviken och angränsande områden. Förfrågningar av det slaget besvarades i det här skedet inte – inga dokument erhöles. Alla dessa försök att nå myndigheterna och skapa en förståelse resulterade i mer misstro mot myndigheternas förvaltningspraxis och mot den vetenskapliga grundpraxisen sökte legitimerande kraft i. Den aktiva markägargruppen på femton personer trappade därmed upp frågan till en ny nivå:

då insåg vi att vi var tvungna att att... inte enbart ty oss till ti, eller liksom att framhålla själva vår sak, utan vi var, vi var tvungna att, att ty oss till forskare... [_]

...Och då tog vi kontakt med, med den här... professor Johan, Karl-Johan Lehtinen, som e vattenbiolog. Och han kom ut å undersökte Långviken å konstatera att det finns inga trösklar, att bottne e e jämnt som bordet... som det hette... där e vissa höjdskillnader, men det, så e de ju också på land, i landskapet, så e de ju endel platser lite högre än andra... fö sku det int finnas det, så sku ju en vik sku ju det sku ju vara en simbassäng om det sku vara precis ... slätt... över allt.... Han... skrev ett utlåtande... (Markägare 5)

Långviken tas bort – ett politiskt beslut

Efter markägarnas anmärkningar på svarsskrifterna var det alltså återigen Ministerarbetsgruppens tur att behandla ärendet. När Miljöministeriets Natura 2000 förslag i augusti 1998 slutligen godkänns av Statsrådet är Långviken borttaget ur förslaget. Markägaren beskriver den uppkomna situationen såhär:

...att det var väl rikit i början av augusti 98, så beslöt den här Natura Ministerarbetsgruppen... att dra bort Långviken... [_]...Och då va Långviken bortplockad och det var på förslag av Försvarsminister Jan-Erik Enestam... (Markägare 4)

Formellt hade markägarnas svar där motexpertisen lades mot myndigheternas faktaunderlag enligt markägarna inte nått Ministerarbetsgruppen. Den saknades i det förslag som ministerarbetsgruppen hade som grund för ett slutgiltigt beslut (obekräftad uppgift). Däremot hade markägarna andra vägar sänt Lehtinens expertutlåtande direkt till enskilda ministrar:

dom gjorde ju alltid sänhåra sammandrag av markägarnas markägarnas anmärkningar, och i dom sammandragen, så tog dom nu upp vissa punkter och man kunde då säga att ja nå markägarna har nu påstått att det här... och det här... men de e nu ingenting man behöver bry sig om, så egentligen, så har jag fått den uppfattningen att Lehtinens undersökning kom aldrig ens ti, ministerarbetsgruppens... kännedom... Enestam kände till den och han drog bort den [Långviken] på politiska grunder... och man gjorde alltså ett politiskt beslut... (Markägare 4)

Den fortsatta politiska aktiviteten kring Natura 2000

Svenska folkpartiets kretsar håller under våren 1998 kommunerna informerade om Natura-processens utveckling. I april 1998 sänder Sfp fax till kommunerna angående den pågående Natura processen. Man är intresserade av markägarnas anmärkningskrifter och de regionala miljöcentralernas svar på dessa:

Från Sfp:s sida har vi en målsättning att hålla oss informerade om hur processen med NATURA 2000 går vidare och framförallt hur de åboländska NATURA 2000 intressena skall drivas. (Svenska folkpartiet, 1998)

Således ber sfp, med kretsombudsmannens och riksdagsassistentens ord kommunerna att samla in alla anmärkningar, svar på anmärkningar och markägarnas svar på de regionala miljöcentralernas svar för vidarebefordring till sfp:s kansli i Helsingfors. På riksdagsnivå skriver bland annat en riksdagsledamot ett skriftligt spörsmål (inkluderande Långviken) angående Natura 2000.

Är regeringen medveten om att miljömyndigheterna i samband med Natura 2000-processen på många håll i praktiken överfört bevisbördan och dess kostnader på markägarna, och anser regeringen att detta är förenligt med vår nordiska rättsuppfattning? (Finlands riksdag, 1998)

Långviken i HFD

Efter ministerarbetsgruppens beslut att ta bort Långviken från Finlands Natura 2000 förslag och efter att regeringen befast Långvikens borttagning genom beslutet att godkänna Finlands samlade Natura 2000 förslag, inleds för Långvikens del ett uppehåll i händelseförloppet. Det markägarna ändå inte vet är att det redan två månader efter regeringens sista klubbslag från "öväntat håll" inlämnas ett besvär angående bl.a. Långviken. Den 19 oktober 1998 sänder nämligen Finlands Naturskyddsförbund ett förändringskrav till HFD

på det godkända förslaget. Långviken är ett av de områden som specifikt lyfts fram i förändringskravet:

Useita alueita poistettiin kokonaan. Näin kävi esimerkiksi Korppoon Långvikenille (FI0200121), vaikka siellä on mm. luontodirektiivin priorisoituun luontotyyppiin... (Tjänsteman 6)

Behandlingen av Långviken fortsätter med andra ord bakom kulisserna. I besvärsskriften (Finlands naturskyddsförbund, 1998) från Finlands naturskyddsförbund daterat den 19 november 1998, ber förbundet att besväret skall behandlas i tysthet. Naturskyddsförbundet vill härmed, enligt dem själva; garantera att t.ex. hotade arter inte förstörs under behandlingens gång, innan beslut från domstolen.

Tiden mellan 20 augusti 1998 och hösten 2000 är alltså en mellanperiod för Långvikens del. Markägarna lever i tron att området inte längre är med i Natura 2000 spekulationerna, men på Högsta förvaltningsdomstolen, där juristerna behandlar ett av Finlands genom historien största serie rättsfall (Högsta förvaltningsdomstolen, 2000), finns Långviken åter på agendan.

Det var väl ungefär, jämt två år... det var nån gång i början av... augusti 2000, alltså två år efter, så fick vi veta att Finlands Naturskyddsförbund hade i hemlighet gjort besvär ti Högsta Förvaltningsdomstolen. (Markägare 5)

Under den behandling som nu sker i HFD, osynliggörs markägarnas tillförskansade expertutlåtanden för andra gången. En markägarinformant säger sig ha grävt djupare i orsakerna varför deras expertutlåtande inte nu heller nådde fram. Ett alternativ är att förberedande tjänstemän prioriterat bort markägarnas expertutlåtande, men misstänksamheten hos en del markägare drev de mest aktiva till att utföra egna forskningar i frågan:

Vi kontakta Lehtinen på nytt, och vi börja titta igenom HFD:s beslut och motive-ringar ... och så kom vi fram till att, det var egentligen Lehtinen som först börja fundera att, att dom har aldrig fått ... våra anmärkningar ... eller just den här som Lehtinen hade, eller hans utlåtande skall vi säga som var, som var som bilaga till vår anmärkning nummer tre ska vi säga. ...Och mycket riktigt, ja tog reda på och alltså i HFD:s arkiv så där hade man bara anmärkning nummer 1 och nummer 2... i Miljöministeriets arkiv sa man att man har inga Natura papper utan alla har skickats, till Statsrådets arkiv... I Statsrådet arkiv, så sa man att, det var en person som var mycket irriterad där och sa att jo vi vet nog att, di nämnde tom namn på tjänstemannen i miljöministeriet som ha fört bort en massa papper, och just den här nummern för Långviken...fattades. (Markägare 5)

Naturskyddsförbundets besvär återuppväcker alltså Långviken till liv. Utredningen av vikens skyddsstatus sparkas med besked i gång då HFD:s beslut till den nytillsatta ministerarbetsgruppen innebär en återremittering av Långviken till den regionala miljöcentralen - beredningen fortgår nu i samråd med ministerarbetsgruppen. Då markägarna snart efter

att de fått nyheten om att viken tagits upp till behandling genom ett domstolsbeslut tog kontakt med minister Enestam, diskuterades det faktum att markägarnas motexpertis inte beaktats i HFD. Ministern hade då varit av åsikten att samma beslut kan göras på nytt:

Och då sa Enestam att ... att när vi tar upp det här i regeringen, så fogar vi till motiveringarna och ...fattar samma beslut. (Markägare 4)

Enestam är under det avgörande ministerarbetsgruppmötet på utrikesresa och representeras av sin specialmedarbetare. Behandlingen fullbordas alltså inte på det sätt markägarna hoppats på, dvs. att HFD:s beslut snabbt skulle behandlas på ministerarbetsgruppens möte och med motexpertisens motiveringar på nytt förkastas (denna gång alltså på naturvetenskapliga grunder).

Tvisten når sin kulmen

Då hörandet av markägare angående kompletteringen av Natura 2000 utlysts till perioden mellan 8 november och 8 december 2000 (LOUS, 2000), ordnas den här gången i god tid ett lokalt informationsmöte i Korpo, den 26 oktober år 2000. Sydvästra Finlands miljöcentral står för kallelsen och mötet annonseras som ett specifikt Långvikenmöte där representanter från statsrådets förvaltningsstab, miljöministeriet, Finlands miljöcentral och Sydvästra Finlands miljöcentral tar del. Dessutom har en sakkunnig fiskerichef från Sydvästra Finlands TE-central inbjudits på markägarnas initiativ. Långviksborna ställer upp i stor skara och närmare ett trettiotal mark- och vattenägare infinner sig på mötet. Några markägare videofilmar hela mötet och skriver efter mötet en sammanfattning på det som diskuterats. Under föreliggande möte kulminerar hela processen. Markägarna laddar upp med argument och frågor och kallar in den expertis man hittills konsulterat. Till mötet har också den regionala pressen tillkallats.

Markägarnas "huvudvittne", professor Lehtinen kan inte närvara på det av miljöcentralen förslagna datumet och markägarna försöker flytta fram mötestidpunkten med en vecka. Det lyckas inte, TE-centralens fiskerichef lovar däremot infinna sig på mötet. Markägarna går således in för att själva presentera den motexpertis som skall omkullkasta myndigheternas skyddsmotiveringar. Naturskyddsmyndigheterna och sin tur har insett de eldfångda i situationen och representeras på mötet av en bred grupp experter ur egna led. Så här tolkar en av markägarna det som sker på mötet:

...det var nog ett märkligt möte [_]

.... vi blev mycket förvånade då ingen nånsin tidigare ha påstått att det sku finnas trösklar, och så mitt i allt ihop kommer det..., å så erkänner dom sen på de här mötet också att det var första gången nu, som dom har gjort någon undersökning av Långviken... Och, så att deras... syn på vetenskapen e mycke inexact. Och utan alltså, utan våra sakkunniga: juridiska, biologiska sakkunniga, så hade vi inte, inte klara de här, vi hade inte haft någon talan. (Markägare 6)

Under mötet försöker myndigheterna förklara varför Långviken skall ses som ett viktigt skyddsområde, inte minst med tanke på de kompletteringskrav EU kommissionen ställt på Finland angående naturtyper. Samtidigt berättar myndigheterna på vilka grunder man påstår viken vara skyddsvärd. En inkallad tjänsteman från Finlands miljöcentral betonar att Långvikens bottenprofil visar tydliga trösklar och som stöd till påståendet visar han upp en visualiserad bild på vikens bottenprofil (Finlands miljöcentral, 2000). Samtidigt berättar tjänstemannen att miljömyndigheterna inte gjort några bottenlodningar i Långviken innan hösten 2000. Vidare berättar tjänstemannen att den källa myndigheterna ditintills baserat sina antaganden på är sjöfartsverkets djupmätningar. Markägarna har däremot svar på tal:

Vi upplyser tjänstemannen om, att vi för en vecka sedan har varit i kontakt med sjöfartsverkets havsmättningsavdelning och vi har fått höra, att sjöfartsverket bara en gång har mätt Långvikens djup. Det var år 1953 och då gjorde man vissa enskilda lodningar för hand. Mätningen är så ofullständig och otillförlitlig att sjöfartsverket uppmanade oss att absolut inte använda oss av denna mätning. (Korpo Långviken, 2000)

I samma veva presenterar markägarna de utredningar av Långviken som professor Lehtinen gjort för markägarnas räkning. Med markägarnas införskaffade faktaunderlag blir (den från och med nu expertisdominerade) kontroversen kring Långviken påtagbar. Här påstår nämligen markägarna med vetenskapligt data i bakfickan, att viken inte alls har några trösklar.

Förutom den nu så eldfångda frågan huruvida viken har trösklar, behandlas under informationsmötet den 26.10.2000 också andra frågetecken som specifikt berört Långviken. Frågor som markägarna söker svar på är bl.a. följande:

1. Skulle man få utföra omfattande muddringsarbeten i Långviken och ändra strandvegetations zonen avsevärt t.ex. genom röjning, om viken skulle ingå i Natura 2000?
2. Kan man nå tillräcklig skyddsnivå genom att lämna Långviken utanför Natura 2000? Vad når man, om Långviken är utanför Natura 2000. Vad når man om viken är med?
3. Hur mycket skall ett vattendrag växa fast, innan man får börja åtgärda och restaurera vattendraget?...
4. Långviken lyder, såsom alla andra vattendrag under vattenlagen. Vad är skillnaden om Långviken inte ingår i Natura 2000 eller om Långviken ingår i Natura 2000-programmet såsom s.k. vattenskyddsområde enligt vattenlagen?
5. I definitionen för "smala vikar i boreal Östersjökust" sägs att djupet skall vara i medeltal 10 meter. Långviken har i medeltal ett djup på 3-4 meter och ingen plats, som är 10 meter. Hur kan Långviken då höra till denna naturtyp. (Korpo Långviken, 2000)

Vad markägarna vill veta är förutom en utförlig förklaring av skyddsmotiveringen, vilka konsekvenserna skulle vara av ett eventuellt skydd. Samtidigt försöker man förstå hur en oskyddad vik skulle ur en skyddssynpunkt avvika från en skyddad vik. De svar markägarna får under mötet värderas inte högt:

Miljömyndigheterna har inte kunnat ge entydiga och klara svar på våra frågor. De har inte alls kunnat ge skriftliga dokument på att deras högst personliga tyckande stämmer överens med verkligheten. Olika personer har på mötet givit olika svar och i flera fall har samma person under mötet ändrat åsikt och givit ett annat svar än tidigare. [_] Svarens innehåll har varit synnerligen osäkra och svamlande. Flera av svaren kan betecknas som direkt intetsägande eller tvetydiga. På mötet framförde myndigheterna t.o.m. påståenden, som inte stämmer. Mötet var synnerligen osakligt och det var till många delar en direkt förnedring av mark- och vattenägarna. (Korpo Långviken, 2000)

Trösklarna – tvist om definition och tolkning

Från och med 31.10.2000 handlar skyddet av Långviken enbart om vattenområdet och i den nya områdesbeskrivningen beskrivs Långviken enligt följande:

Långviken är en c. 5 kilometer lång vik på vars botten det finns trösklar som hindrar att vattnet byts ut. Sådana vikar med trösklar är mycket sällsynta i Finland. Långviken är tillräckligt stor för att vara ett representativt objekt. Den tydliga tröskelstrukturen framhäver dess representativa karaktär. På dess strandområden finns inte särskilt mycket åkermark så dess eutrofiering är obetydlig. [_]

Objektet har en stor betydelse med tanke på skyddet av naturtypen, dvs. smala vikar i boreal Östersjökust, på grund av att denna naturtyp är så sällsynt. Ifrågasättande naturtyp förekommer endast på få ställen i Finland. (LOUS, 2000)

Skyddsvärdet skall alltså finnas i vikens fysiska karaktär och trösklarna sägs ge viken en enastående miljö. Miljömyndigheternas bevis för att så alltså är fallet baserar sig på fältundersökningar Finlands miljöcentral gjort i samråd med den regionala miljöcentralen.

Samtidigt hävdar markägarna med stöd av mätningar gjorda av professor Karl-Johan Lehtinen (Finnish Environmental Research Group, 2000) att vikens bottenprofil för visso är varierande, men att variationerna är marginella och inte på något sätt kan benämnas som trösklar, ej heller tillskrivas sådana fysiologiska påverkningsfaktorer som miljömyndigheterna hävdar. Markägarnas framtagna expertis tillbakavisas och från myndighetshåll ifrågasätts den skala Lehtinen använt sig av vid presentationen av vikens bottenprofil. Likaledes uttalar markägarna sin skepsis mot den komprimerade bottenprofil myndigheterna presenterar.

Efter informationsmötet i Korpo den 26 oktober går markägarna åter inför en upptrappning av det som nu och framöver i den finlandssvenska regionala dagstidningen börjat benämnas med rubriker som "Korpobor på barrikaderna", "Sista slaget kring Långviken", "Tvisten om Långviken fortsätter" och "Långvikare beredda på 'Lapplandskrig'" (Åbo Underrättelser 2000).

Vad markägarna nu gör är att på nytt, men i utökad mängd anlita utomstående expertis:

Nu har jag prata bara om den här Lehtinen alltså, biologisk sakkunnig som vi anlita, men vi anlita också juridisk sakkunnig [_] För juristen så framförde vi, han gjorde också förra gången vår skrivelse, å nu, för honom framförde vi all väsentlig fakta [_] vi bara levererar material.. Å han lyckades faktiskt, alltså den här texten.. anmärkningen e faktiskt mycke bra. Där han liksom tar upp dom här väsentliga delarna i det här. Så vi var tvungna att använda både juridisk och biologisk sakkunnig... [_] Utan sakkunniga så, e de mycke svårt för, eller nästan omöjligt för markägarna att få sin röst hörd...(Markägare 3)

Den aktiva gruppen på ca femton markägare anlitar åter den biologiska expertisen och har den egna juristen att skriva ett nytt besvär (Korpo Långviken, 2000b). Nu när anmärkningstiden på Finlands kompletteringsförslag inlett (8.11 – 8.12.2000) hoppas man en gång för alla kunna överbevisa myndigheternas skyddsmotiveringar.

Den 8 november meddelar Miljöministeriet (MM, 2000) att Finland av kommissionen ålagts komplettera sitt Natura – förslag med ett antal naturtyper (varav "smala vikar i boreal östersjökust" är en) och levnadsmiljöer ett antal arter. Tidtabellen framöver meddelas vara den att kompletteringsbesluten behandlas och godkänns av ministerarbetsgruppen i början av år 2001 (ibid.).

Anmärkningar i den andra rundan

Till besvärsskriften markägarna sänder iväg för behandling bifogas ett nytt utlåtande från professor Lehtinen. I sammanfattningen poängterar Lehtinen bl.a. följande sakförhållande:

- Långviken saknar naturvetenskapliga motiv för att införlivas i Natura programmet...
- Delar av viken kan i framtiden växa igen och hindra fiskvandring och båttrafik.
- Avsaknaden av trösklar i Långviken medför att viken ej uppfyller kriterierna för boreala havsvikar med trösklar enligt Natura 2000 nätverkets definition enligt 1650. (Finnish Environmental Research Group, 2000b)

En förlorad rätt att muddra viken hade under processens gång blivit en av de konkretiserade farhågorna, något som ett eventuellt skydd kunde medföra. Också fiskerienheten på den lokala TE-centralen hade av markägarna konsulterats och till besvärsskriften bifogades Fiskerichefens utlåtande (Egentliga Finlands TE-central, 2000).

Mark- och vattenägarna har begärt TE-centralens Fiskerienhet om utlåtande gällande Korpo Långvikens vattenmiljö och dess eventuella införlivning i Natura 2000 nätverket. Fiskerienheten har bekantat sig med tillgänglig information om Långviken och ger sitt utlåtande i egenskap av statens representant vid tillsyn av det allmänna fiskeriintresset. [_] Som sammanfattning kan det konstateras att Långvikens biologiska, limnologiskekologiska särdrag är dåligt undersökta. Långviken föreslås till nätverket Natura 2000 enbart på grund av dess fysiska... karaktär. Bättre

undersökta samt mera representativa boreala havsvikar finns redan i det tidigare föreslagna Natura 2000 nätverket. [_] Därmed anser fiskerienheten att tryggandet av en tillräcklig skyddsstatus för representativa boreala havsvikar vid Östersjökust kräver inte att Långviken tas med i Natura 2000 nätverket. (Egentliga Finlands TE-central, 2000).

Markägarnas anmärkning är underskriven av 15 markägare och 5 fiskelag. Texten är skriven av ett juridiskt ombud.

Mot bakgrunden av det faktum att Långviken inte uppfyller habitatdirektivets förutsättningar och då dess karaktär dessutom bäst säkerställs genom att området ej införlivas i nätverket, bör Statsrådet redan tidigare anses ha fattat ett fullständigt riktigt beslut, då Långviken lämnades utanför nätverket.. Då detta beslut ej heller på materiella grunder av HFD ansetts felaktigt, gäller det nu endast att förse sagda beslut med naturvetenskapliga motiveringar. (Korpo Långviken, 2000c)

Den sista armbrytningen – naturskyddets logik

Anmärkningarna väntas nu behandlas i ministerarbetsgruppens möten och markägarna sänder ännu i början av januari 2001 sammanfattande brev till alla berörda ministrar. Här konstaterar markägarna att det som nu är procedurens kärna är att det beslut som statsrådet redan vid första omgången klubbade den 20 augusti 1998, nu måste ges en naturvetenskaplig grund. Avsaknaden av det naturvetenskapliga faktaunderlaget i 1998 års beslutet, att ta bort Långviken från Natura 2000 –förslaget, var ju den faktor som avgjorde HFD:s beslut att återinföra viken till beredningen. Det naturvetenskapliga underlaget för ett förkastande av förslaget har däremot enligt markägarna hela tiden funnits, men p.g.a. misstänksamma omständigheter aldrig nått förhandlingsbordet. Nu vill markägarna att ett slutgiltigt beslut görs med hjälp av den kunskap, som markägarna presenterat.

Inför de slutliga behandlingarna och p.g.a. de motstridiga expertutlåtandena inbegär miljöministeriet i början av året ett oberoende utlåtande angående Långviken av Havsforskningsinstitutets specialforskare Harri Kuosa (Merentutkimuslaitos, 2001). I utlåtandet konstaterar Kuosa att han själv aldrig besökt Långviken, att institutet aldrig undersökt viken och att han därför baserar sitt svar enbart på det material han erhållit (sex stycken bilagor). Ur Kuosas rapport är det speciellt en aspekt som bör lyftas fram. Vad Kuosa säger, förutom att han påpekar att områdesbeskrivningarna för Långvikens del delvis från myndighets håll varit korrekta, är att den naturvetenskapliga eller den definitionsmässiga inramningen ger utrymme för tolkningar. För att Kuosa skall kunna ta ställning till huruvida Långvikens naturvetenskapliga karaktär faller innanför ramen för den föreslagna naturtypen måste han förutom tillgången till tillräckligt naturvetenskapligt underlag också känna till definitionens ekologiska målsättning. Trots att Kuosa uppenbarligen utgår från att han, med tillgång till mer specifik kunskap, skulle ha kunnat ge ett definitivt svar på huruvida Långvikens skydd är motiverat, belyser hans ord i synnerligen sammanfattande mening en viktig aspekt när vi försöker förstå naturskyddets logik: Om kriterierna som används vid definiering av det skyddsvärda ger utrymme för tolkning, kan ingen "helhetsbild" eller ett definitivt svar ges. Naturskydd handlar därmed om val av definitioner och kriterier.

- Korppoon Långviken on pitkä ja kapea merenlahti
- Långvikenin läntinen osa on muusta merenpohjasta koholla ja se voidaan topografisesti luokitella kynnykseski.[_]
- Kysymykseen onko Korppoon Långvik Natura 2000 – verkostoon soveltuva luontotyyppi voin antaa seuraavan vastauksen: Määrittelmästä voidaan todentaa vain maantieteellinen luonne ja kynnyksen olemassaolo. Muissa määrittelmän osissa lukee 'usein', 'melko', 'jossain' ja 'riippuu', joten määrittelyssä on käytetty kriteerejä, jotka eivät ole täysin yksiselitteisiä. Niiden toteutumista Långvikenin osalta ei voi myöskään saadusta aineistosta arvioida. Tästä syystä kokonaisnäkemyseni asiasta jää puutteelliseksi. Minulle ei ole mahdollista arvioida, mikä on ollut määrittelyn päämäärä ekologisesti, joten joudun jättämään lopullisen johtopäätelmän muille tai tarvitsen lisäainestoa (lähinnä kentämittauksia) alueelta ennen tämän parempaa arviota. (Merentutkimuslaitos, 2001)

Tiden börjar rinna ut och den 21 februari 2001 behandlas Långviken på ministerarbetsgruppens möte. Till mötet hade ministeriet bjudit tänkbar expertis. Långviken beskrivs dels av en äldre forskare från Finlands miljöcentral och dels av markägarnas anlitade professor Karl-Johan Lehtinen (Finnish Research Environmental Group). Dessutom beaktas alla anmärkningar och utlåtandet skrivet av docent Harri Kuosa från Havsforskningsinstitutet. Inga beslut görs dock ännu, ministerarbetsgruppen meddelar att man ännu vill diskutera Långviken. En andra gång behandlas Långviken den 27 februari, men också nu skjuts beslutet fram (oenigheten inom gruppen kvarstår), och samma beslut upprepas den 7 mars 2001. Slutligen den 21 mars görs ett beslut:

Miljöministeriets meddelar i sitt genmäle att Långviken som område "slopats" från Finlands kompletteringsförslag. (MM, 2001):

MOTIVERING TILL DE FÖRESLAGNA ÅTGÄRDERNA

I de anmärkningar och utlåtanden som kom in om förslaget ingick såväl understöd till som opposition mot införlivningen av området i nätverket Natura 2000. Eftersom ställningstagandena också innehöll motstridiga uppfattningar om i vilken området representerar naturtypen "Småla vikar i boreal Östersjökust" i habitatdirektivets bilaga I, hörde ministerarbetsgruppen för beredning av ärendet sakkunniga och tillställdes expertutlåtanden. På basis av materialet för hörandet och utredningarna konstaterades på miljöministeriet att det inte går att obestridligen visa områdets betydelse som representant för ifrågavarande naturtyp. Detta beror delvis på att definitionerna av naturtypen lämnar rum för tolkning och på basis av de tillbudsstående uppgifterna inte gör det möjligt att till alla delar påvisa kännetecknen för naturtypen och bedöma området betydelse. Miljöministeriet anser på basis av det ovan anförda att området Långviken inte skall tas med i Finlands förslag till nätverket Natura 2000. (MM, 2001)

Märk väl, beskrivningen är miljöministeriets slutsats. Den naturvetenskapliga kunskapen som hitintills fungerat och presenterats som en hegemoniskt legitimerande bas, är nu efter fyra års processande definitionsmässigt tolkningsbart. På en för Långviken konkret nivå

innebär det här förstas att markägarna från första stund haft orsak att kritiskt ifrågasätta de naturvetenskapligt uppställda kriterierna. På en generell nivå ger miljöministeriets slutgiltiga tolkning (och förvisso processens alla skeden) anledning att än en gång analytiskt och nyanserat närma sig naturskyddets logik.

För Långvikens del slutar den aktiva behandlingen med detta genmäle, men ett slutgiltigt beslut på hela Finlands Natura 2000-förslag låter vänta på sig. Emellertid vågar markägarna inte kasta stridsyxan riktigt ännu. Man väntar ännu på eventuella besvär mot statsrådets beslut. Besvär mot Långviken uteblir, men de besvär som riktats på allmänt plan mot oklarheterna i beredningen av nätverket Natura 2000 i Finland dröjer. Justitiekanslern svar delges först ett år senare, den 24 april.

Frågorna kanslern svarar på är a) har Natura – områdenas valkriterier varit korrekta? b) varför har en del Natura – dokument bytts i statsrådets beslutsskrifter? c) har förfarings-sättet varit korrekt, då ändringar delvis gjorts i dokumentens innehåll efter hörandet av markägarna?

Kontentan av kanslerns utredningar visar att inga oegentligheter begåtts i beredningen av Finlands Natura 2000 – förslag (Justitiekanslerämbetet, 2002).

Källor: (kan erhållas från författaren)

- Egentliga Finlands förbund. (1997). Utlåtande till Egentliga Finlands miljöcentral om förslag till områden som skall ingå i Finlands Natura 2000-nätverk 38/21.4.97
- Egentliga Finlands TE-central, Fiskerierheten (2000). Utlåtande om Korpo Långviken. 27.11.2000
- Finlands miljöcentral. (2000). Djupmätning den 12.10.2000
- Finlands naturskyddsförbund. (1998). Muutoksenhaku Korkeimmalle hallinto-oikeudelle Valtioneuvoston päätöksestä Euroopan yhteisön Natura 2000 –verkoston Suomen ehdotuksen hyväksymisestä. 19.10.1998
- Finlands riksdag. (1998). Skriftligt spörsmål 1998vp. Om den omvända bevisbördan i Natura 2000-processen.
- Finnish Environmental ResearchGroup. (2000a). Utlåtande avseende Korpo Långvikens naturförhållanden. 21.11.2000
- Finnish Environmental ResearchGroup. (2000b). 21.11.2000
- Högsta förvaltningsdomstolen. (2000). Päätös kohteesta F10200121 Korppoon Långviken, Korppoo. 14.6.2000
- Justitiekanslerämbetet. (2002). Pressmeddelande. 25.4.2002
- Korpo kommun. (1997). Utlåtande om förslag till Natura 2000 nätverksprogram 18.6.1997
- Korpo kommun. (1998a). Utlåtande om komplettering av förslaget till nätverket Natura 2000. 26.2.1998
- Korpo kommun. (1998b). Anmärkning över förslaget till nätverket Natura 2000. 6.5.1998

Korpo Långviken. (2000a). Sammandrag av informations- och diskussionsmötet om komplettering av nätverket Natura 2000 med Korpo Långvikens vattenområden, ordnat av Sydvästra Finlands miljöcentral. 26.10.2000

Korpo Långviken. (2000b). Markägarnas anmärkning med anledning av Miljöministeriets förslag till komplettering av Finlands förslag till nätverket Natura 2000 i fråga om området

Korpo Långviken. (2000c). Markägarnas anmärkning 5.12.2000

Korpo Långviken Fi0200121. 5.12.2000

Mark- och vattenområdesägare vid Långviken. (1997). Anmärkning Nr 1 med anledning av Natura 2000

Merentutkimuslaitos. (2001). Lausunto Korppoon Långvikenin soveltumisesta Natura-2000 verkostoon luontotyypin... edustajana. 16.2.2001

Miljöministeriet. (1996). Pressmeddelande ym196, 12.1.1996

Miljöministeriet. (1997a). Pressmeddelande 47/1997 4.4.1997

Miljöministeriet. (1997b). Pressmeddelande 75/1997

Miljöministeriet. (1998a). Pressmeddelande 2/1998

Miljöministeriet. (1998b). Pressmeddelande ym4198 1.4.1998

Miljöministeriet. (2000). Pressmeddelande ym200122. 8.11.2000

Miljöministeriet. (2001). Bemötande av anmärkningarna. Miljöministeriets genmäle. 30.3.2001

Ministerarbetsgruppen. (1998). Ministryöryhmän kokous, muistio 4.3.1998

Skärgårdsdelegationen. (1997). Lausunto Natura 2000-luonnonsuojeluverkkoon nimettävistä kohteista 13.6.1997

Svenska folkpartiet. (1998). Fax till de Åboländska kommun (direktörerna) 24.4.1998

Sydvästra Finlands miljöcentral. (1997a). Inbjudan till kommunerna 27.2.1997

Sydvästra Finlands miljöcentral. (1997b). Kungörelse 1.4.1997

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (1997c). Kohdeluettelo luonnos 12.3.1997

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (1997d). Finlands förslag till nätverket Natura 2000. Korpo Långviken 2.4.1997

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (1997e). Suomen Natura 2000-kohteet. Korppoon Långviken 1.4.1997

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (1997f). Föredragsmaterial från informationsmöte 14.3.1997

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (1998). Sammandrag av anmärkningar om ett Natura 2000-område Korpo Långviken FI0200121.

Sydvästra Finlands Miljöcentral. (2000). Kungörelse 31.10.2000

Åbo Underrättelser. (2000). Artiklar bl.a. 28.10, 14.11.2000

Medverkande i boken

PD **Airi-Alina Allaste** är professor i sociologi vid Tallinns universitet och direktör för dess institut för internationell och samhällsforskning (RASI). Hon disputerade 2006 vid Helsingfors universitet på en avhandling om droganvändarkulturer i Estland. Hon intresserar sig för forskning i ungdom, subkulturer och nya sociala rörelser.

PD **Kjell Andersson** är professor i samhällsvetenskaplig landsbygdsforskning vid Åbo Akademi i Vasa. Hans erfarenhet ligger främst inom områdena landsbygdsutveckling – särskilt inom skärgårds- och kustområden – motsvarande politik och förvaltning samt natur- och miljöskydd. För närvarande är jag speciellt intresserad av nya typer av samhällelig reglering, det som generellt brukar benämnas governance, och parallella fenomen såsom "projektifieringen" inom förvaltning och administration.

Socionom **Peter Backa** landsbygdsutvecklare, har sedan 1983 arbetat i Svenska studiecentralen med fritt bildningsarbete, landsbygdspolitik och demokratifrågor. Backa är medlem av Landsbygdspolitiska samlingsgruppens sekretariat och sekreterare för Svenska temagrupperna och varit medlem i Kivistö-gruppen inom ramen för politikprogrammet för demokrati och medborgarinflytande. Specialintresse är filosofi, speciellt Hegels dialektik.

PM **Nora Brandt** är doktorand i sociologi vid Åbo Akademi och skriver sin avhandling om den nya hästhusållningen i Finland. Särskilt fokus är på könsaspekterna i och kring hästhusållning och dess praktiker. Avhandlingen berör också den nya landsbygden, livsstil och klass.

PD **Fjalar Finnäs** är professor i demografi med statistik, särskilt finlandssvenskarnas demografi, vid Åbo akademi i Vasa. Hans forskning fokuserar på den finlandssvenska befolkningens utveckling och situation och behandlar demografins alla delområden.

PD **Leo Granberg** är professor i samhällsvetenskaplig landsbygdsforskning vid Ruralia-institutet och Institutionen för socialvetenskaper vid Helsingfors universitet. Forskningsintressen är ny ruralitet, den post-sovjetiska landsbygden och den globala matkrisen.

PD **Andreas Häger** är akademilektor i sociologi och docent i religionssociologi vid Åbo Akademi. Hans forskning har huvudsakligen handlat om relationen mellan religion och populärkultur samt, under de senaste åren, om österbottniska väckelserörelser betydelse i deras lokalsamhällen

PD **Hannu Katajamäki** är professor i regionalvetenskap vid Vasa Universitet. Under de senaste två decennierna har han som forskare och samhällsdebattör reflekterat över landsbygden nya möjligheter. "Den nya landsbygden" har varit hans viktigaste och käraste begrepp. Med den nya landsbygden menas en brokig mosaik av olika aktiviteter och kulturella fenomen.

PK **Ville Klemets** är projektkoordinator och var tidigare amanuens vid Enheten för landsbygdsforskning vid Åbo Akademi i Vasa. Hans arbetsuppgifter har de senaste åren varit främst administrativa, men nu återupptar han sin forskning rörande naturskydd, naturresursförvaltning och miljösociologi.

PD **Mikko Lagerspetz** är professor i sociologi vid Åbo Akademi. Hans forskningsintressen omfattar civilt samhälle, Östeuropas postsocialistiska omvandling, kulturpolitik och minoriteter.

PM **Kenneth Nordberg** är doktorand i statskunskap och studerar främst regionalism, governance och regional förvaltning. För närvarande är Nordberg knuten till ett forskningsprojekt som söker förbättringar av regionala utvecklingsstrategier genom lärandeprocesser mellan de deltagande regionerna i Norge, Sverige och Finland. Han har tidigare arbetat för ett forskningsprojekt som undersökt effekterna av administrativa reformer på minoritetsspråk.

PD **Mikael Nygård** fungerar som akademilektor i socialpolitik vid Åbo Akademis socialvetenskapliga institution i Vasa. Hans forskningsintressen omspanner främst barn-, ungdoms- och familjepolitik samt äldre frågor. Han har på senare tid även forskat i jaktens sociala betydelser samt utveckling av jaktturism.

PM **Thomas Rosenberg** var assistent i sociologi vid ÅA 1981–1986; därefter i huvudsak frilansarbetande samtidsanalytiker och kolumnist. Arbetat med alkohol- och drogpolitiska frågor under 1980- och 90-talet vid Stiftelsen för alkoholforskning, Alko och Stakes. Föreläsare inom öppna universitet sedan slutet av 1970-talet, med tonvikt på sociologisk teori, tradition och modernitet samt språk- och minoritetsfrågor. Särintresse: Svenskfinlands historia och framtid. På sistone allt oftare arbeten med historisk och biografisk ansats.

PD **Stefan Sjöblom** är professor i kommunalförvaltning vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Hans forskning gäller bl.a. kommunal och regional utveckling, förvaltningsreformer och nya organisations- och styrformer i den offentliga sektorn.

PL **Stina Svells** är doktorand och har vid Enheten för landsbygdsforskning vid Åbo Akademi i Vasa skrivit sin magisters avhandling samt sin licentiat avhandling *Världsarv, landsbygdsomvandling och turism – stenar som ruralt kapital* (2011) under handledning av professor Erland Eklund. Med ett intresse för skärgården och dess lokalsamhällen, landsbygdsutveckling samt miljösociologi har hon tillsammans med Eklund påbörjat ett forskningsunderlag för världsarvsforskningen i Kvarken och Österbotten.

PM **Johanna Ulrika Söderholm**, är forskarstuderande vid sociologiska institutionen vid Åbo Akademi. Hon har tidigare jobbat som lärare i sociologi vid Åbo Akademi och Tallinns universitet. Hon var bosatt i Estland åren 2000–2008. Hennes forskning rör den svenska minoriteten i Estland.

PD **Lorentz Uthardt** är även agrolog, jordbrukare och ödemarksråd. Till hans forskningsområden hör bland annat välbefinnande bland jordbrukare samt forskning om jaktens sociala dimensioner, jaktens etik samt utveckling av jaktturism.

Tabula Gratulatoria

van Aerschot, Paul
Backa, Peter
Bäck, Viveca
Csité, András
Fortelius, Wilhelm
Hermanson, Ann-Sofie
Hägglund, Henrik
Hästbacka, Elisabeth
Isomaa, Rasmus
Joas, Marko
Karvonen, Lauri
Katajamäki, Hannu
Kivikuru, Ullamaija
Kuokkanen, Kanerva
Lehtola, Minna
Lindberg, Annika & Steve
Mariussen, Åge & Virkkala, Seija
Mathieu, Nicole
Mårtens, Mathias
Nordberg, Camilla
Nybacka, Kjell & Grankvist-Nybacka, Ulrica
Osti, Giorgio
Rosenqvist, Olli
Saarela, Jan
Sandberg, Siv
Sandlund, Tom & Beryl
Silius, Harriet & Broo, Roger
Sireni, Maarit & Eskelinen, Heikki
Sjöholm, Marianne & Kaj
Uusitalo, Eeva
Wahlbeck, Östen
Zilliacus, Kim
Åbo Akademi, Sociologiska enheten
Åbo Akademi, Statsvetenskapliga institutionen
Åbo Akademi, Ungdomsforskarna, Vasa
Åbo Akademi, Enheten för Vårdvetenskap

Syftet med boken är att uppmärksamma professor emeritus Erland Eklunds insatser inom undervisning och forskning i landsbygdssociologi och miljösociologi. Skribenterna som medverkar i boken visar med sina diskussioner och analyser på den bredd som Erland representerat inom området. Skriften publiceras med anledning av Erlands pensionering och innehåller bidrag skrivna av vänner, kolleger och studenter från Erlands olika vetenskapliga sammanhang och perioder.

Åbo Akademis förlag

ISBN 978-951-765-630-6

ISBN 978-951-765-631-3 (digital)

